

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 169**

Storten en smeden langs de Skilsloot

Een archeologische opgraving van de Skilsloot uit 1795 en de 19de- tot vroeg 20ste-eeuwse smederij aan de Ruyterstraat 27 in Oudeschild, gemeente Texel

W. Stellingwerf
S. Gerritsen

Storten en smeden langs de Skilsloot.

Een archeologische opgraving van de Skilsloot uit 1795 en de 19de- tot vroeg 20ste-eeuwse smederij aan de Ruyterstraat 27 in Oudeschild, gemeente Texel.

W. Stellingwerf
S. Gerritsen

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 169

Titel	Storten en smeden langs de Skilsloot. Een archeologische opgraving van de Skilsloot uit 1795 en de 19de- tot vroeg 20ste-eeuwse smederij aan de Ruyterstraat 27 in Oudeschild, gemeente Texel.
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteurs	W. Stellingwerf (KNA-archeoloog en KNA-Specialist Materialen, Archeologie West-Friesland) S. Gerritsen (Senior archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Redactie	M. Bartels (Senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk	S. Gerritsen (Senior archeoloog, Archeologie West-Friesland) H. de Weerd (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) A. de Gast (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) W. Kuip (Archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) E. van Paridon (veldtechnicus, Archeologie West-Friesland) P. Dekker (metaaldetectie, vrijwillig medewerker) A. van Boven (vrijwillig medewerker)
Vondstverwerking	E. van Paridon (veldtechnicus, Archeologie West-Friesland)
Determinatie/rapportage vondstmateriaal	Keramiek, glas, bouwkeramiek, metaal, schelp en botmateriaal: W. Stellingwerf Hout: D. Duijn (KNA-archeoloog en KNA-Specialist Materialen, Archeologie West-Friesland) Leer & textiel: E. Winters-Ran (Archeologie West-Friesland) A. Vissie-Hoogland (Archeologie West-Friesland) Tabakspijpen: Jan van Oostveen (onafhankelijk onderzoeker)
Dataverwerking	H. de Weerd
Fotografie objecten	W. Stellingwerf H. van Poelje (vrijwillig medewerker)
Bewerking afbeeldingen	H. van Poelje W. Stellingwerf
Opmaak	S. Veenstra (archeoloog MA, Archeologie West-Friesland)
Trefwoorden	Texel, Oudeschild, Skilsloot, smederij, scheepvaart, 18de eeuw, 19de eeuw, 20ste eeuw

© Archeologie West-Friesland 2022

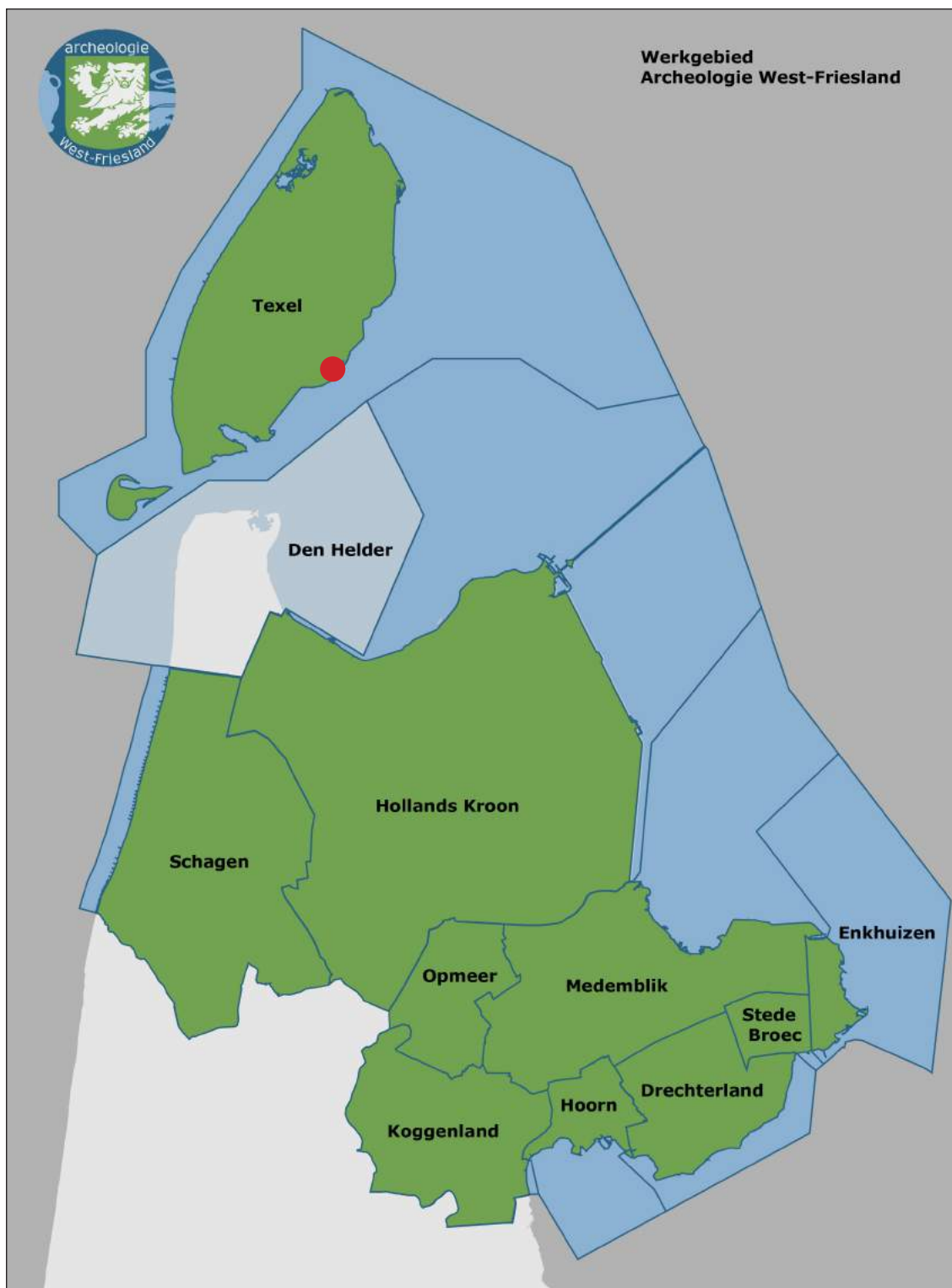
Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Administratieve gegevens

Project/locatie	De Ruyterstraat 27, Oudeschild, Gemeente Texel
Projectnummer	502
Landelijk registratienummer	4751917100
Centrale coördinaten	x: 118.844 y: 561.231
Datum rapportage	januari 2022
Datum veldonderzoek	december 2019
Bevoegde overheid	Gemeente Texel
Archeologisch deskundige	M.H. Bartels (Gemeentelijk archeoloog)
Beheer en plaats projectdocumentatie	Archeologisch Depot van de Provincie Noord-Holland
Opdrachtgever	Dhr. J. J. Rab, RAB Beheer B.V.
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Monument-, vondst- en Archisnummers	n.v.t.
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Afb 1.1 De locatie van het plangebied binnen de gemeente Texel (rode stip). Op de kaart is het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	10
2. De onderzoekslocatie	12
2.1 Geologie en landschap	12
2.2 Korte geschiedenis van Oudeschild	12
2.3 Historische gegevens voor het plangebied	18
3. Doel en methode van het onderzoek	21
3.1 Onderzoeksopdracht	21
3.2 Methodiek	21
4. Resultaten archeologisch onderzoek	24
4.1: Fase 1 – Verlenging Skilsloot tot aan nieuwe haven Oudeschild, ca. 1795	24
4.2: Fase 2 – Ophoging terrein, ca. 1820-1830	26
S3 Kuil (1800-1830)	26
S4 Kuil (1800-1830)	27
S6 Ophoging (1800-1830)	27
4.3: Fase 3 – Smederij en demping Skilsloot, ca. 1878-1927	28
S10 Laag / Insteek (1800-1900)	28
S13 Smeedhaard / kelder (1878-1900)	28
S1 Tonput (1890-1925)	28
S11 Slootdemping (1875-1925)	30
5. Vondstmateriaal	31
5.1 Algemeen	31
5.2: Fase 2 – Ophoging terrein, ca. 1820-1830	32
5.2.1: Algemeen	32
5.2.2: Keramiek	32
Tekstkader: Amerikaans patriottenporselein op Texel	52
5.2.4: Bouwkeramiek	63
5.2.5: Metaal	64
5.3: Fase 3 – Smederij en demping Skilsloot, ca. 1878-1927	66
5.3.1: Algemeen	66
5.3.2: Keramiek	67
5.3.3: Glaswerk	91
5.3.4: Bouwkeramiek	99
5.3.5: Metaal	99
5.3.6: Organisch vondstmateriaal	99
5.3.6: Deelconclusie	105
6. Synthese en samenvatting	106
7. Beantwoording onderzoeksvragen	111
Literatuur	114

Kaartbijlagen

Bijlage 1 Alle sporen kaart

Bijlage 2 Profiel 1

Determinatielijsten en specialistisch onderzoek

Digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl

Bijlage 3 Lijst met afbeeldingen

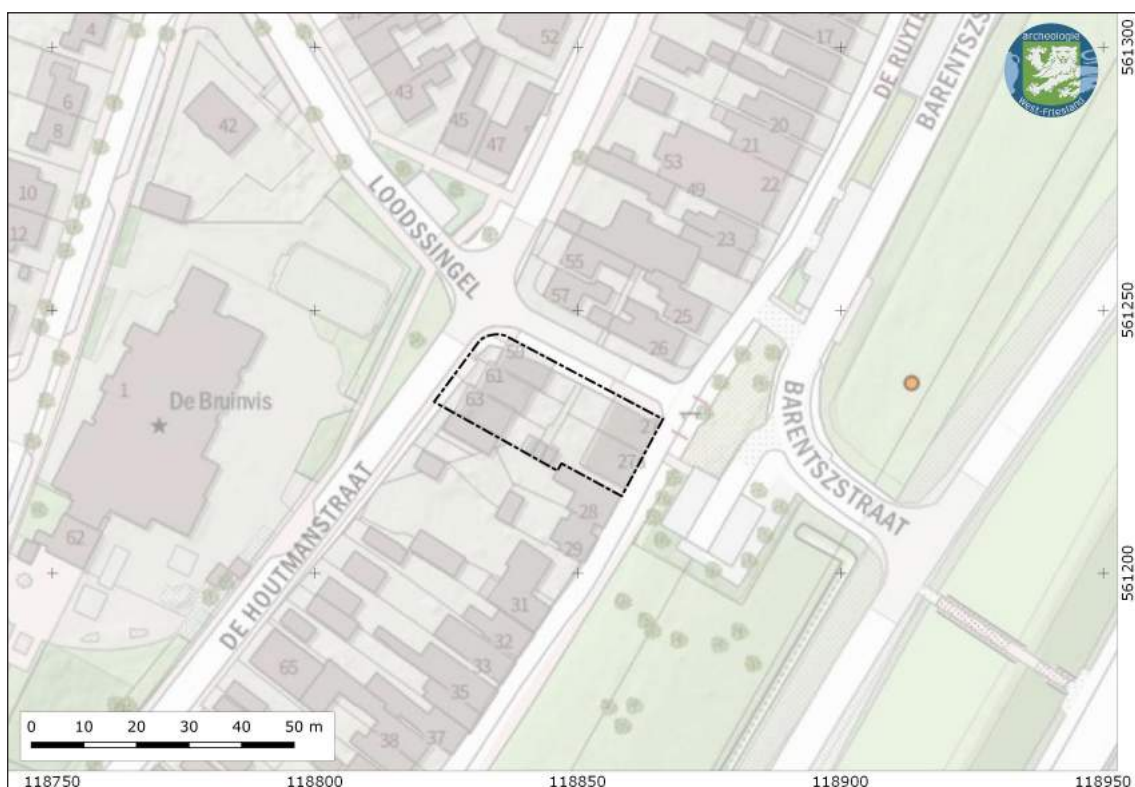
Bijlage 4 Determinatielijsten

Bijlage 5 Rapportage tabakspijpen (J. van Oostveen)

Bijlage 6 Oudeschild – De Ruyterstraat 27, Dendrochronologisch onderzoek (S. van Daalen)

1. Inleiding

Tussen 9 en 12 december 2019 is door Archeologie West-Friesland een opgraving uitgevoerd aan de Ruyterstraat 27 in Oudeschild, gemeente Texel. Dit terrein lag jarenlang braak nadat de vroegere SPAR supermarkt in 2008 was afgebrand. Het plangebied werd in 2019 aangewezen voor de ontwikkeling van vijf woningen, waarvan twee aan de Ruyterstraat en drie aan de Houtmanstraat met daartussen drie bergingen (afb. 1.1 en 1.2). Volgens de archeologische beleidskaart van de gemeente Texel viel dit gebied binnen de historische dorpskern van Oudeschild en moest rekening worden gehouden met archeologische waarden in de bodem. De geplande nieuwbouw op dit terrein vormde de aanleiding voor het uitvoeren van een archeologische opgraving.

Afb. 1.2 De locatie van het plangebied (zwarte stippellijn, bron: PDOK).

Het vaste veldteam van het onderzoek bestond uit senior archeoloog drs. Sander Gerritsen en archeologen drs. Harmen de Weerd, drs. Annabelle de Gast en drs. Wouter Kuip. Grote dank gaat uit naar de tomeloze en vrijwillige inzet van de Texelaars Annet van Boven en Paul Dekker die de metaaldetectie uitvoerde (afb. 1.3 en 1.4). Het grondwerk werd uitgevoerd door kraanmachinist Ronald Uitgeest uit De Koog.

De uitwerking van het onderzoek is uitgevoerd onder leiding van Sander Gerritsen (AWF). Het historisch onderzoek en de beschrijving van het vondstmateriaal zijn geleverd door Wytze Stellingwerf (AWF). Dieuwertje Duijn (AWF) heeft de houtvondsten gedetermineerd. Els Winters-Ran en Ans Vissie-Hoogland (vrijwilliger medewerkers AWF) waren verantwoordelijk voor de determinatie van de objecten van leer. Jan van Oostveen heeft de determinatie van de kleipijpfragmenten uitgevoerd. Peter Dorleijn (specialist scheepsmaterialen) heeft zicht gebogen over de stootwil. De overige vondstcategorieën zijn door Wytze Stellingwerf

gedetermineerd en beschreven. Veel dank gaat uit naar de vrijwillige medewerkers Bert Balk, Dolf van Doorm, Peter Oudheusden, Leo van de Thillart en Simon Vreeker die het puzzel- en plakwerk van het omvangrijke vondstmateriaal op zich hebben genomen. Ook wordt de grote inzet van vrijwillig medewerker Hans van Poelje, verantwoordelijk voor de fotografie en fotobewerking van het vondstmateriaal, zeer gewaardeerd.

In dit standaardrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de historische gegevens met betrekking tot het plangebied en de directe omgeving uiteengezet. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd en wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvragen zoals in het Programma van Eisen geformuleerd.¹ De rapportage volgt de eisen die gesteld zijn in het PvE, de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.1, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2.0.

Afb. 1.3 Vrijwilliger Paul Dekker speurt met zijn metaaldetector de uitgegraven na en vindt een ijzeren kanonskogel.

Afb. 1.4 Het team in actie tijdens het veldwerk.

1 De Groot & De Weerd 2019.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Geologie en landschap

Het landschap van zuidoostelijk Texel kenmerkt zich door een stuwwallenlandschap gevormd in de Saale-IJstijd met weiden begrensd met karakteristieke tuinwallen gevormd van keileemplaggen. Het hoogste punt wordt gevormd door de Hoge Berg, een beboste keileembult met een hoogte van 15,3 m boven NAP. Meer richting de Waddenkust is het landschap veel vlakker en natter. Het oostelijk deel van het eiland werd na de laatste ijstijd, vanaf circa 10.000 jaar geleden, geleidelijk bedekt door een dik pakket veen. Na de Romeinse Tijd begon het klimaat onstuimiger te worden en raakte het gebied onder mariene invloed. Het veenmoeras verspoelde gedeeltelijk en andere delen raakten bedekt met kleiafzettingen in het nieuw ontstane kweldergebied.²

In de 12de eeuw brak de Noordzee door de duinenrij tussen Texel en Huisduinen en ontstond het zeegat bij de oude veengeul van het Marsdiep. Zo vormden zich in de daaropvolgende eeuwen de Waddenzee en de Zuiderzee uit het Vlie en het Almere en Texel en Wieringen werden eilanden.³ Om verdere afkalving van de Texelse kust te voorkomen begon men in diezelfde periode met de aanleg van dijken. Rond 1350 werden de eerste waterkerende dijken ten oosten van de Hoge Berg en ter hoogte van het huidige Oudeschild aangelegd.⁴ Diverse grote stormvloedten in de daaropvolgende eeuwen zouden nog veel schade aan de dijken en de weidegronden toebrengen. Vanaf de 17de eeuw kreeg de mens steeds meer greep op het landschap van Texel. De eerste grote polder op het eiland, Waalenburg, ontstond in het midden van de 17de eeuw. De grootschalige inpolderingen van het kweldergebied tussen het Eierland en Texel en de polders Prins Hendrik, De Eendracht en Het Noorden gaven in de 19de eeuw Texel haar huidige vorm.⁵

2.2 Korte geschiedenis van Oudeschild

Oudeschild is gelegen aan de oostkant van Texel ten noordwesten van de Schans die rond 1574 op last van prins Willem van Oranje is opgeworpen.⁶ Op 16de-eeuwse kaarten is nog geen sprake van een dorp, er zijn enkel paalweringen ter bescherming van de middeleeuwse zeedijk getekend. Begin 17de eeuw kwam daar verandering in. Dit gebied, toen bekend als 't Schilt, was gesitueerd langs de Rede van Texel. Eeuwenlang functioneerde deze waterweg als een belangrijk knooppunt voor het grootschalige handelsverkeer over zee naar en uit alle windstreken. De Rede bood een beschutte ankerplaats aan vele tientallen tot honderden schepen afkomstig uit de bloeiende Zuiderzeesteden die lagen te wachten om te kunnen uitvaren met gunstige wind (afb. 2.1). Als gevolg van het sterk toenemende verkeer op de Rede begon 't Schilt in de vroege 17de eeuw bewoond te raken. In 1630 is er sprake van 63 haardsteden.⁷ Tussen 1648 en 1650 is het karakteristieke wit gepleisterde Zeemanskerkje aan de Trompstraat gebouwd. Toen in de loop van de 17de eeuw meer noordelijk het dorp Nieuweschild ontstond, kreeg 't Schild de naam Oudeschild.⁸

2 De Jong 2015.

3 Schoorl 1999, 25-26.

4 Schoorl 1999, 70-77.

5 Zie ook Bartels & De Weerd 2021.

6 Carmiggelt 1998, 17, 14.

7 Van der Vlis 1975, 130.

8 Van der Vlis 1975, 131.

Afb. 2.1 Het Oudeschild bekeken vanuit het noordoosten met op de voorgrond de pier bij de ingang van de haven, gravure door Theodorus de Roode naar een tekening van Pieter van Cuyck, 1789-1800 (bron: Antiquariaat Meffert & De Jonge).

Afb. 2.2 Gravure van de Wezenput op Texel met rechts de Skilsloot en Oudeschild op de achtergrond, vervaardigd door Theodorus de Roode naar een tekening van Pieter van Cuyck in 1775 (Collectie: Noord-Hollands Archief).

Oudeschild speelde in de 17de en 18de eeuw een cruciale rol in de bevoorrading en drinkwatervoorziening van het Nederlandse scheepsverkeer over de Rede van Texel.⁹ Bij Huis Brakenstein aan de voet van de Hoge Berg lag in die periode de Wezenput waaruit per dag duizenden liters lang houdbaar ijzerrijk water werd gepompt. Aan het eind van de 18de eeuw werd een tweede put ernaast gegraven. In 1618 werd de Skilsloot aangelegd, waarlangs het Skillepaadje loopt. Over deze sloot werd met pramen het water uit de Wezenput naar de dijk bij Oudeschild getransporteerd (afb. 2.2). Ter hoogte van het Buurtje werden de watervaten met een windas over de dijk gezet.¹⁰ Als gevolg van de grote bedrijvigheid op deze plek vestigden zich er in de 17de en 18de eeuw meerdere kroegen en bordelen. Het Buurtje werd in die tijd daarom ook wel aangeduid als het Jeneverbuurtje of het Kollegat.¹¹ Volgens het verpondingsregister van 1749 bestond Oudeschild op dat moment uit 124 huizen.¹² Twee panden waren in gebruik als herberg. Naast de schapenteelt was scheepvaart de meest belangrijke economische pijler van het dorp. Oudeschild huisvestte onder andere diverse commandeurs van de verschillende takken van de zeevaart. Naar hen zijn de Admiraliteitshuizen langs de zeedijk vernoemd (afb. 2.3). Daarnaast woonden er tientallen loodsen in het dorp, verantwoordelijk voor het veilig navigeren van grote schepen over de Rede naar de Noordzee. Van de 147 loodsen die volgens

Afb. 2.3 Een beeld van Oudeschild langs de zeedijk aan het begin van de 20ste eeuw, met op de achtergrond enkele van de Admiraliteitshuizen (uit: Van der Vlis 1975, 131).

de Personele Quotatie in 1742 op het eiland woonachtig waren, leefden er 65 in Oudeschild.¹³ Bovendien was een deel van de inwoners ook gericht op de accommodatie en het entertainment van passagierende zeelieden. Daarentegen werden in 1742 slechts drie boeren wonende in Oudeschild genoteerd.¹⁴

9 Carmiggelt 1998, 17, 22-23.

10 Roeper 2002, 46.

11 Van der Vlis 1975, 131.

12 Kroes 2019, 5.

13 Van der Vlis 1975, 158.

14 Bonke 2002, 39; Kroes 2019, 6-7.

In 1795 werd de Skilsloot verlengd tot de nieuwe haven van Oudeschild die vanaf 1780 werd aangelegd en in 1784 in gebruik genomen was (afb. 2.4, afb. 2.6 t/m afb. 2.9).¹⁵

Afb. 2.4 Foto van het zuidelijke deel van Oudeschild, genomen vanuit de toren van de Zeemanskerk in 1911 met op de voorgrond de verlengde Skilsloot uit 1795 (uit: Van der Vlis 1975, 218).

Afb. 2.5 Stoomboot "de Dageraad" in de haven van Oudeschild bij de opening van de TESO in 1908 (bron: www.schulpengat.nl).

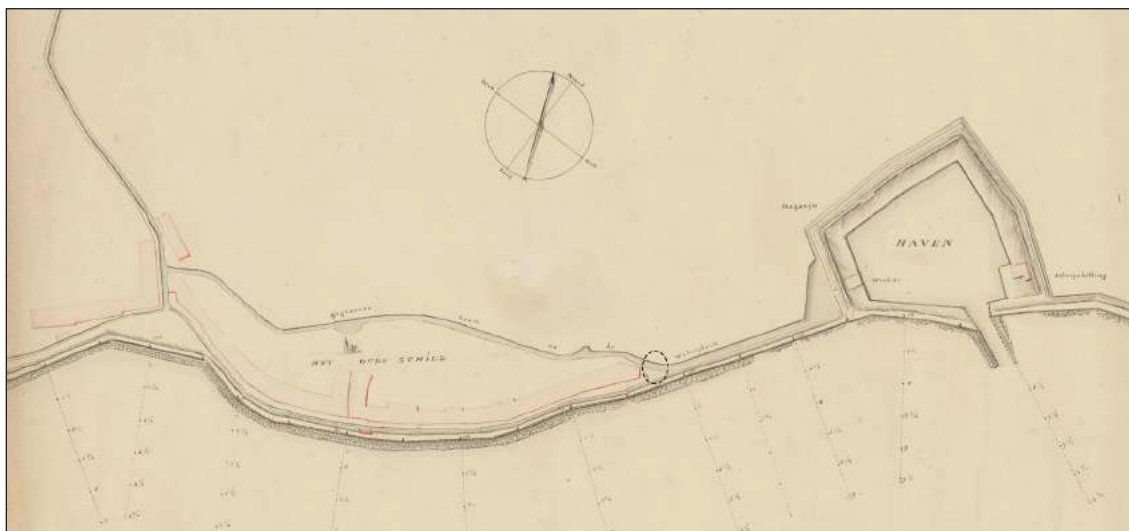
¹⁵ Van der Vlis 1975, 138, 217.

Afb. 2.6 Uitsnede van de "Caarte van de zeeuering voor als beoosten het Oude Schildt op Texel...", door Leendert den Berger uit 1798. Plangebied bij benadering aangegeven met een ovaal (Collectie Nationaal Archief, NL-HaNA_4.VTH, inv.nr 2697).

Afb. 2.7 Uitsnede van het "Plan der situatie van een gedeelte van het eiland Texel van der zuidlige kust, het fort en omliggende land...", door Johan Hendik Koch uit de periode 1795-1811. Plangebied bij benadering aangegeven met een ovaal (Collectie Noord-Hollands Archief, Provinciale Atlas, toeg.nr 560, inv.nr 2198).

Afb. 2.8 Uitsnede van het "Plan van 's lands zeeweringen gelegen voor het dorp het Oudeschild op Texel", door Jan Peereboom uit 1804. Plangebied bij benadering aangegeven met een ovaal; inzet: detail met het plangebied in beeld (Collectie Nationaal Archief, NL-HaNA_4.VTH, inv.nr 2699).

Afb. 2.9 Oudeschild op het Kadastrale Minuut uit 1828 (Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Zodoende hoefden de vaten niet meer over de dijk te worden getrokken, waar tevens het veilig aanmeren van schepen aan de zeedijk bemoeilijkt werd door geregeld woedende stormen. Het Jeneverbuurtje verloor daarmee haar functie als uitgaansgebied en "rosse buurt" voor zeelieden. Het sociale leven van de scheepslui verplaatste zich meer naar het havengebied. Eind 18de eeuw ging het slecht met de internationale zeevaart van de Republiek. Nederland, tussen 1795 en 1806 bekend als de Bataafse Republiek, en tussen 1806 en 1813 onder invloed van het Franse Keizerrijk was constant verwickeld in oorlogen met Groot-Brittannië. Vele uitvarende schepen werden geïkapt door de Britse marine, Nederland raakte diverse koloniën kwijt en de VOC werd in 1799 failliet verklaard. Bovendien verhinderde het Continentaal Stelsel van Napoleon de handel met Engeland, eeuwenlang een belangrijk afzetgebied van Nederlandse producten. Deze grote neergang van de handel had grote consequenties voor het reilen en zeilen op de Rede van Texel, eens de spil van het wereldwijde handelsnetwerk van de Republiek. Ook Oudeschild, leverancier van het begeerde ijzerrijke water uit de Wezenputten en stapelmarkt voor allerlei goederen gerelateerd aan de zeevaart, raakte in het slop.

In de 19de eeuw nam de rol van Texel als invloedrijke schakel in de internationale scheepvaart sterk af door de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal in 1824 en het Noordzeekanaal in 1876. Bovendien nam in deze periode het belang van Den Helder als marinestad en daarmee de functie als uitgaansgelegenheid voor zeelieden ten nadele van Texel enorm toe. Na de Napoleontische Oorlogen werden visserij en schapenteelt de belangrijkste bron van inkomsten voor de Texelaars. Men verdiende onder andere de kost met de oester- en garnalenvisserij. Verder werd ook op schelpen voor de kalkbranderijen gevestigd en werd wier geoogst ter versteviging van zeedijken en ter opvulling van meubelzittingen.¹⁶ Eind 19de eeuw kwam een nieuwe bedrijfstak op gang: de toeristensector. De snelle ontwikkeling van de stoomvaart in de tweede helft van de 19de eeuw faciliteerde de bereikbaarheid van de eilanden. De oprichting van Texels Eigen Stoomboot Onderneming, de TESO, in 1908 verzekerde het opkomend toerisme van een comfortabele overtocht over het Marsdiep vanuit Den Helder. Tot 1962 werd de haven van Oudeschild gebruikt als aanlegplaats voor de veerboten van de TESO (afb. 2.5). Daarna werd 't Horntje op de zuidpunt van Texel aangewezen als nieuwe haven voor het veerverkeer tussen Texel en het vasteland.¹⁷

In de tussentijd was het aanzicht van het vroegere Oudeschild sterk veranderd door de ingrijpende werkzaamheden ten behoeve van de dijkversterking van 1930. Met de watersnood van 1916 was duidelijk geworden dat er grootschalige maatregelen moesten worden genomen. Waar de bebouwing van het dorp eerder direct tegen de dijk lag (afb. 2.3), werd de oude zeewering afgegraven en 100 tot 150 meter zeewaarts naar het oosten verplaatst. Resten van de 18de-eeuwse zeedijk zijn nog aanwezig rond de haven van Oudeschild.

2.3 Historische gegevens voor het plangebied

Het plangebied bevindt zich op de meest noordelijke punt van de vroegere bebouwde kom van Oudeschild. Een paar honderd meter noordelijker was de haven gelegen, zoals te zien is op een kaart van de zeeweringen van Texel door L. den Berger uit 1798 (afb. 2.6). De oudst bekende kaart waarop de situatie van het plangebied duidelijk in beeld is, is een ongedateerde kaart van de landmeter I. H. Koch uit de periode 1795-1811 (afb. 2.7).¹⁸ Opvallend is de sterke knik die de in 1795 verlengde Skilsloot maakt rond een dijkje. Het terrein binnen het dijkje zelf is bovendien als water aangegeven. Vermoedelijk is de loop van de Skilsloot niet helemaal correct weergegeven. Op een kaart van de zeeweringen van Oudeschild door J. Peereboom uit 1804 en op een overzichtskaart van Texel door C. Boling en L. den Berger uit 1810 is de afwijkende knik in de Skilsloot ter hoogte van het onderzochte terrein niet aangegeven (afb. 2.8).¹⁹ Dit geldt eveneens voor de Kadastrale Minuut van 1828, waar de Skilsloot in een diagonale lijn richting het noordoosten dwars door het plangebied loopt (afb. 2.9). Het is overigens opmerkelijk dat de begrenzingen van de percelen rond de Skilsloot uit 1795 niet op elkaar aansluiten op de kaart. Wellicht was er al sprake van een oud waterloopje dat rond 1795 is verbreed om het vervoer van watervaten met pramen richting de haven te faciliteren. Eveneens opvallend is dat op de kaarten van Koch en Peereboom tussen de bebouwing van Oudeschild en de dijk ook een sloot is getekend. Dit was niet meer het geval op de kadasterkaart van 1828.

Tot slot lijkt het erop dat het terrein ter hoogte van het onderzochte plangebied op de kaart van

¹⁶ Van der Vlis 1975, 196-205.

¹⁷ www.schulpengat.nl/geschiedenis-oudeschild/.

¹⁸ Holwerda 2016, 131-132. Het jaartal 1795 is ontleend aan het feit dat de Skilsloot al op de kaart is aangegeven en het jaartal 1811, aangezien de Schans staat afgebeeld in de toestand van voor 1811.

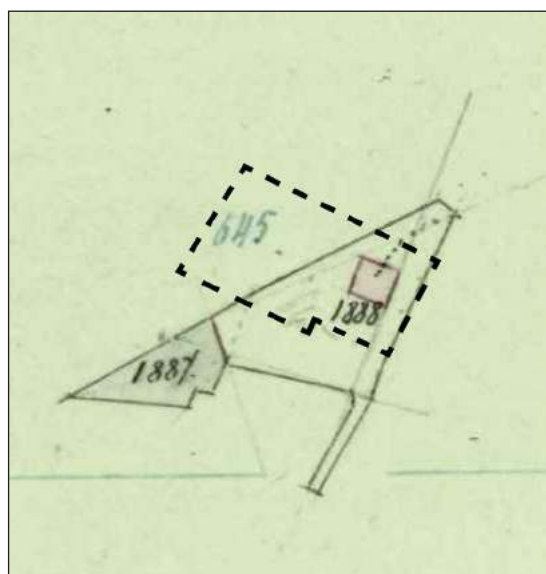
¹⁹ Noord-Hollands Archief toeg.nr 269, inv.nr 1072.

Peereboom uit 1804 ook als een afgescheiden perceel is getekend dat als water is ingekleurd (afb. 2.8). Dit beeld wordt versterkt door de laat 18de-eeuwse gravure van Oudeschild met zicht op het dorp vanaf de pier bij de haven in het noordoosten (afb. 2.1). Hoewel minder betrouwbaar, lijkt de situatie achter de dijk buiten de bebouwing van Oudeschild op de tekening eveneens op water.

Als we naar het plangebied inzoomen op het Kadastrale Minuut zijn aan weerszijden van de Skilsloot twee weilanden gesitueerd (afb. 2.10). Volgens de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (OAT) uit 1832 waren deze weilanden (nr. D955 en nr. D645) in bezit van respectievelijk de zeeman Hendrik Vos en de zeeman Jan Dito. Het terrein was verder onbebouwd. De naburige panden ten zuidwesten ervan (nr. D646 en nr. D647) waren in bezit van de schipper Dirk Cornelisz Bakker. In 1876 werd het weiland met perceelnummer D645 verkocht aan de zeeman Pieter Bruin. Twee jaar later nam de veehouder Cornelis Bakker het pand over en verkocht het in hetzelfde jaar aan grofsmid Willem Slaman. Deze smid maakte een eind aan de onbebouwde situatie van het plangebied toen hij "tussen haven en Skil" in 1878 er een woonhuis met smederij en loods liet bouwen (afb. 2.11). Volgens de Historische Vereniging Texel betrof het terrein "een met zand opgehoogde natte plek".²⁰ Dit is een interessante opmerking, aangezien de kaarten van Koch en Peereboom uit de periode rond 1800 eveneens de locatie als een natte plek aanduiden. Op de smederij stond de naam "t Is niet anders". Volgens een volkstelling van 1879 was het één van de twaalf smederijen op het eiland. In Den Burg waren maar liefst zeven smeden actief op dat moment. De smederij van Slaman was de enige van Oudeschild.²¹ Op een hulpkaart van het kadaster uit 1893 is te zien dat op dat moment de loop van de Skilsloot ter hoogte van het plangebied was verlegd enkele tientallen meters naar het westen toe (afb. 2.12). Achter het erf van de smederij

Afb. 2.10 Het plangebied op een uitsnede van het Kadastrale Minuut uit 1828.

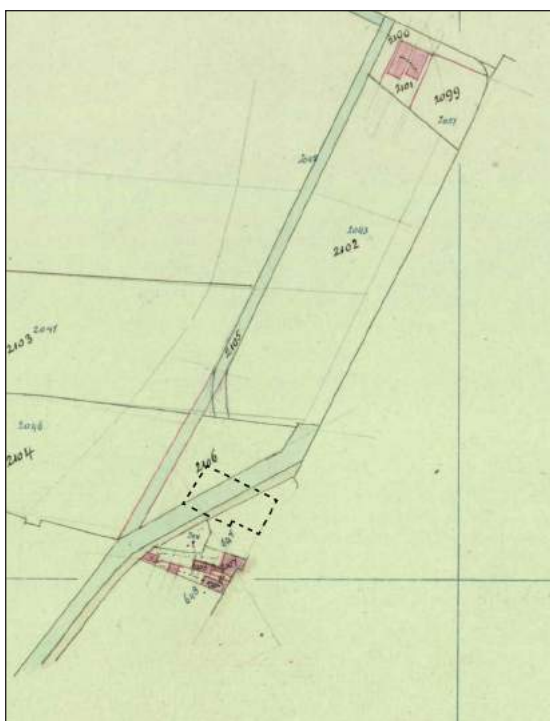

Afb. 2.11 Het plangebied op een hulpkaart van het kadaster uit 1878. Gemarkeerd met nummer 1888 is de vroegste vorm van de smederij op het terrein.

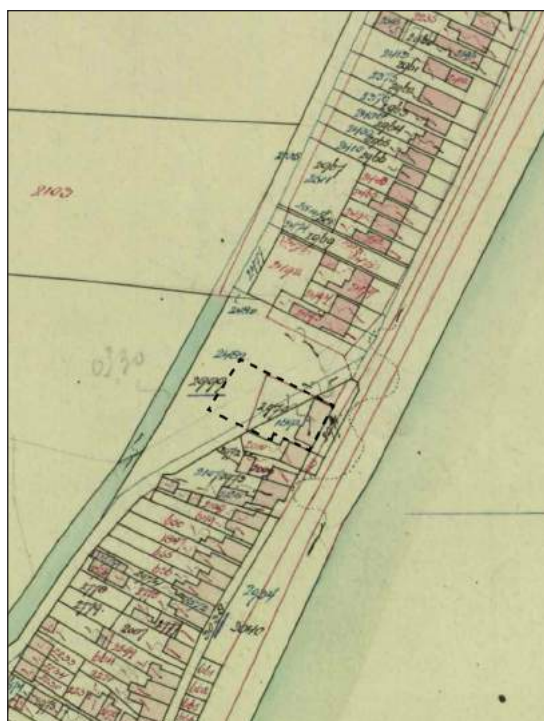
²⁰ Drost et al. 1991, 16.

²¹ Drost et al. 1991, 4.

Slaman bleef een soort appendix van de oude Skilsloot uit 1795 bestaan. Mogelijk behielden de lokale bewoners dit deel van de sloot nog een tijd als een soort haventje om een praam aan te meren. Uiteindelijk werd dit restant van de Skilsloot in of vlak voor 1927 gedempt (afb. 2.13). In de tussentijd was de bebouwing op het erf van Slaman uitgebreid en het gebied tussen de smederij en de haven ook bebouwd geraakt. De smederij bevond zich niet meer aan de rand van Oudeschild. Willem Slaman stierf in 1923. In het jaar ervoor had zijn zoon Johan Slaman het bedrijf overgenomen. Naast het reguliere smidswerk fabriceerde hij tevens oesterkorren en ander smeedwerk gerelateerd aan de visserij. Bovendien werkte Johan ook als rijwielhersteller, electricien en loodgieter. Johan's zoon, Evert Slaman, continueerde het smidsvak vanaf 1960, maar in 1971 moest de smederij plaats maken voor een supermarkt van groentehandelaar S. Goudsblom.²² De supermarkt, later een filiaal van de SPAR, werd nog diverse keren uitgebreid, maar is in 2012 gesloopt na een verwoestende brand in 2008. De huidige SPAR Kalverbroer supermarkt aan de Vlamkast is in Oudeschild de directe opvolger.

Afb. 2.12 Het plangebied op een hulpkaart van het kadaster uit 1893. De kadastrale aanpassing relateert aan het naburige perceel van het plangebied, maar laat wel goed de verlegging van de Skilsloot zien.

Afb. 2.13 Het plangebied op een hulpkaart van het kadaster uit 1927. De oude loop van de Skilsloot uit 1795 direct achter de smederij is nu in het geheel gedempt.

22 Drost et al. 1991, 16.

3. Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

De opgraving had als doel het documenteren van ondergrondse structuren en het veiligstellen van archeologisch vondstmateriaal, voordat zij door graafwerkzaamheden en nieuwbouw konden worden vernietigd. De reden hiervan is het behouden van informatie die van belang is voor de regionale kennisvorming over het verleden.

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking daarvan hebben gefungeerd.²³ Hieronder worden deze vragen weergegeven en in dit rapport wordt getracht antwoord op deze onderzoeksvragen te geven.

Algemeen

1. Dient de archeologische verwachting uit de archeologische quickscan te worden bijgesteld?
2. Wat is de gaafheid van de vindplaats en hoe zijn de conserveringsomstandigheden?

Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

1. Hoe zag hier het natuurlijke middeleeuwse landschap voorafgaand aan ontginning en bewoning er uit?
2. Zijn resten van middeleeuwse ontginning aanwezig?
3. Zijn kleiwinningssporen (dijkzoden) aanwezig?
4. Waarvoor werd het plangebied gebruikt in de Middeleeuwen (mientgronden)?
5. Is een natuurlijke (rest)veenlaag aanwezig en wat verklaart de aan- of afwezigheid hiervan?
6. Wat is de relatie tussen het plangebied en de aanleg van de Waddenzeedijk? Is de Skilsloot oorspronkelijk een dijksloot?
7. Werpen de bevindingen nieuw licht op de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van Oudeschild?
8. Heeft de Skilsloot een natuurlijke oorsprong (wadgeul/kreek) of is deze gegraven? Hoe breed was de Skilsloot en hoe is de sloot begrensd? Verandert dit door de tijd heen?
9. Welke inzichten levert het vondstmateriaal uit de Skilsloot op over de materiële cultuur gedurende de Nieuwe Tijd? In hoeverre is het vondstmateriaal vergelijkbaar met soortgelijk materiaal uit de omgeving?
10. Wat zegt het aangetroffen vondstmateriaal over het consumptiepatroon, de welstand en wellicht de beroepen van de bewoners/havenbezoekers van Oudeschild door de tijd heen?
11. Hoe is de Skilsloot opgevuld/gedempt?
12. Zijn sporen of vondsten te koppelen aan de smederij uit de 19de/20ste eeuw?

3.2 Methodiek

Veldwerk

Binnen het plangebied is voorafgaand aan het onderzoek een deel van het terrein gesaneerd tot een diepte van 0,8 m. Bij aankomst is dat deel leeggepompt en zijn de contouren van het gesaneerde deel ingemeten (afb. 3.1). Daarna is over de volledige lengte een sleuf aangelegd van ca. 4 m breed. (afb. 3.2). Hiermee is ca. 155 m² van het terrein onderzocht. Van deze sleuf is het gehele noordprofiel gedocumenteerd. Tenslotte is ten westen van het gesaneerde deel

23 De Groot & De Weerd 2019.

ter hoogte van de Skilsloot nog laatste deel ontgraven.

De vlakken met veel detail, zoals het stuk met de onderdelen van beschoeiing zijn analoog getekend op een schaal van 1:20. Vlakken met weinig sporen zijn digitaal getekend met de Robotic Total Station (RTS). De profielen zijn geschaafd, gefotografeerd en analoog getekend op schaal 1:20. Aanlegvondsten zijn zoveel mogelijk per relevante laag of spoor verzameld. Stortvondsten zijn verzameld per werkput. Vondsten waarbij de context was, zijn per vak van 2 x 5 m verzameld.

Alle vlakken en stort zijn onderzocht met een metaaldetector door een specialist op dit gebied. Van bijzondere metaalvondsten in situ zijn de x-, y-, en z-waarden met de GPS ingemeten. De bijzondere en kwetsbare metalen zijn in aparte vondstzakken verpakt.

Afb. 3.1 Het gesaneerde deel wordt leeggepompt en ingemeten.

Uitwerking

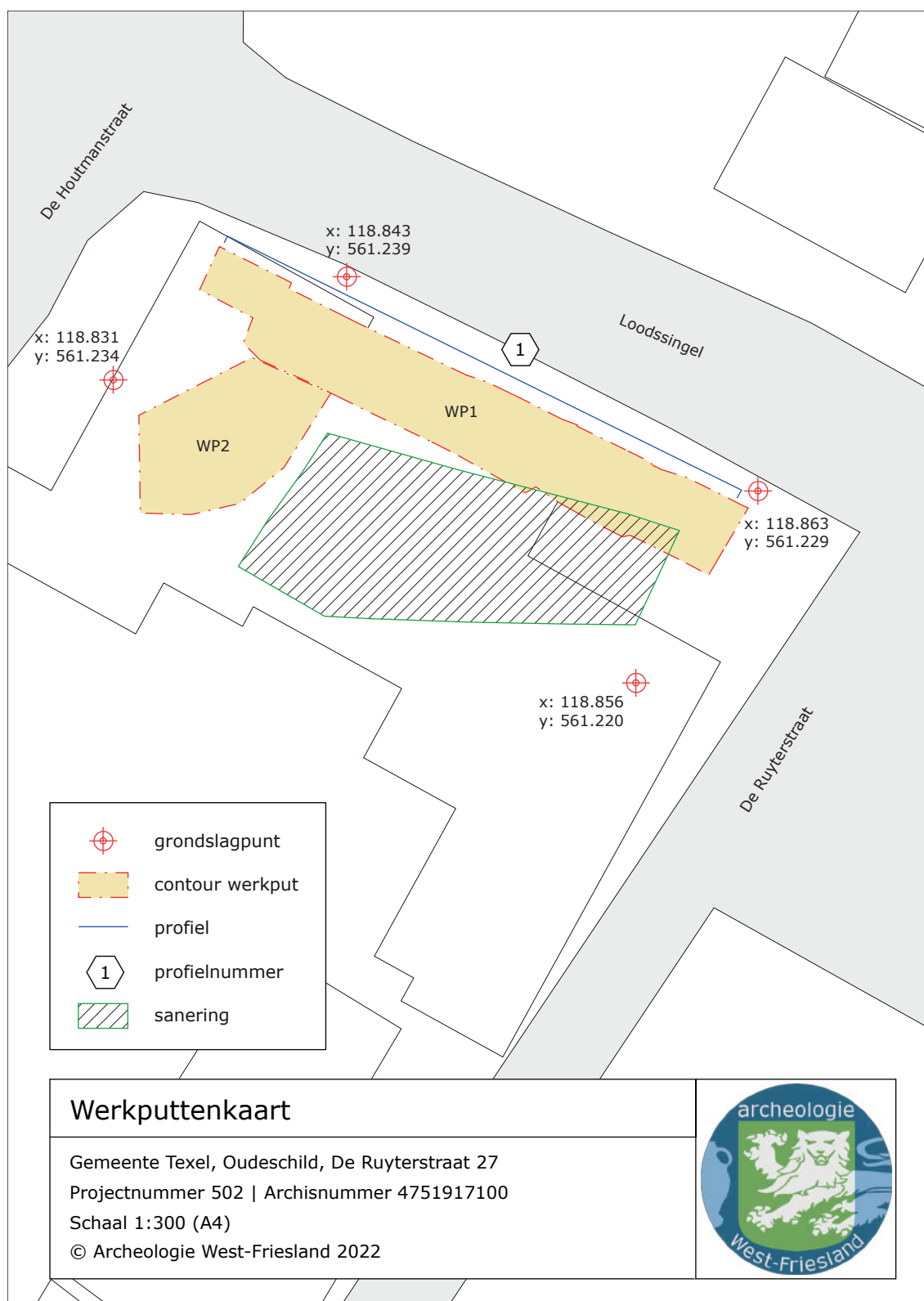
Na afloop van het veldwerk is een evaluatierapport opgesteld op basis waarvan, na goedkeuring door het bevoegd gezag, deze uitwerking is gebaseerd.

De vlakken, sporen en structuren die met de hand zijn getekend zijn op kantoor gedigitaliseerd, waarna de vondsten en historische kadastrale informatie aan de gedigitaliseerde tekeningen zijn gekoppeld. Het vondstmateriaal is in een database gedetermineerd volgens het 'Deventer-systeem'.²⁴ In dit systeem worden vondsten van keramiek en glas gedetermineerd op bakselsoort, vorm en typecode. Daarnaast zijn alle verzamelde fragmenten geteld, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen randscherven en overige scherven. Bovendien is het minimum aantal exemplaren (MAE) op basis van de verzamelde keramiek- en glasfragmenten vastgesteld. De tellijsten van het vondstmateriaal zijn te vinden in bijlage 3. Bij de beschrijving

24 www.deventersysteem.nl

van de vormen wordt in de tekst veelal tussen haakjes verwezen naar de typecodes. Een bord van roodbakkend aardewerk wordt bijvoorbeeld afgekort tot r-bor-typenummer. Als tijdens de determinatie wel de vorm, maar niet het typenummer kon worden vastgesteld, dan is een verwijzing tussen haakjes in de tekst achterwege gelaten.

In hoofdstuk 4 worden eerst de gedocumenteerde vondsten uit diverse sporen chronologisch in het kort beschreven. Het gros van de vondsten relateert aan een vermoedelijke ophoging uit de vroege 19de eeuw en de vroeg 20ste-eeuwse demping van de sloot. Deze twee vondstcomplexen worden beschreven in hoofdstuk 5.

Afb. 3.2 Overzicht van de ontgraven stukken en het profiel. In blauw het gesaneerde deel.

4. Resultaten archeologisch onderzoek

4.1: Fase 1 – Verlenging Skilsloot tot aan nieuwe haven Oudeschild, ca. 1795

Het oudste spoor op het terrein is de verlengde Skilsloot die zuidwest-noordoost georiënteerd is en schuin (bijna diagonaal) het terrein oversteekt (afb. 3.2). De breedte bedraagt circa 7 m de diepte 1,2 m. Aan de zuidzijde is het restant van een voorganger gevonden van circa 3 m breedte. Hier is geen materiaal uit afkomstig, de datering is onbekend. Ten zuiden van deze voorganger is een klein gelaagd pakket aangesneden van 3,5 m breed. Vermoedelijk is dat het restant van een pad langs de sloot. Bij het opnieuw uitgraven (en vermoedelijk verbreden) van de sloot en de aanleg van de beschoeiing erlangs is het pad met ruim 3 m verbreed. Dit pad is duidelijk zichtbaar op de kadastrale minuut en oudere kaarten (afb. 2.9 en 2.10).

De beschoeiing (S7) is stevig uitgevoerd met dikke palen en een dubbele rij planken (afb. 4.1)

Afb. 4.1 De beschoeiing van de verlengde Skilsloot wordt vrijgelegd.

Het lijkt bijna wel een kadeachtige constructie waarlangs de schuiten konden aanmeren (zie ook afb. 2.4). Het hout is bemonsterd en de monsters geven een strakke datering (afb. 4.2). Een van de ingeslagen palen is aan een zijde gekantrecht en geeft een kapdatum van eind 1748.²⁵ Een van de planken die daarlangs was bevestigd geeft een kapdatum van eind 1788.²⁶ De oude datering en het verschil van 40 jaar lijkt in eerste instantie lastig te verklaren, maar twee kleine gaatjes in de paal geven een aanknopingspunt (afb. 4.3). De gaten zijn ontstaan doordat de paalworm zich in het hout heeft ingevreten, een indicatie dat het hergebruikt hout betreft dat in aanraking met zeewater is geweest.

²⁵ M6, zie bijlage 6.

²⁶ M4, zie bijlage 6.

Het is plausibel dat met de aanleg van de haven in de jaren 1780-1784 waarbij een opening is gemaakt door de zeedijk hout van de paalwering tevoorschijn is gekomen. De palen die nog in goede staat verkeerden, zijn apart gehouden en hergebruikt bij de aanleg van de beschoeiing/kade langs de verlengde Skilsloot. Deze werkzaamheden zullen hebben plaatsgevonden na 1788 (op basis van het dendrochronologisch onderzoek) en voor 1795.²⁷

De oostzijde van het profiel heeft een andere opbouw dan ter hoogte van de sloot. Onder de sloot is een gelaagd pakket van lichtgrijs zand afgewisseld met schelphoudende klei aanwezig. Op basis hiervan wordt vermoed dat de Skilsloot is gegraven op een plek van een depressie waar in het verleden een natuurlijk stroompje aanwezig was.

Afb. 4.2 Een van de palen van de beschoeiing wordt schoongemaakt en onderzocht op de aanwezigheid van merktekens.

Afb. 4.3 Het dendromonster (M6) in doorsnede. Let op de gaten binnen het rode kader.

27 Van der Vlis 1975, 138.

4.2: Fase 2 – Ophoging terrein, ca. 1820-1830

Twee sporen op het terrein, geïdentificeerd als dichtgestorte kuilen, kunnen op basis van het vondstmateriaal gedateerd worden in de eerste decennia van de 19de eeuw. Daarnaast is veel laat 18de- en vroeg 19de-eeuws vondstmateriaal verzameld uit verschillende donkere kleiige dagzomen in het oostelijke deel van het onderzochte plangebied, waar volgens het Kadastrale Minuut van 1828 een weiland was gesitueerd. Mogelijk relateren deze vondsten aan een ophoging van terrein in de jaren twintig van de 19de eeuw, aangezien het volgens historische bronnen er lange tijd behoorlijk nat was.

S3 Kuil (1800-1830)

Dit spoor bevatte zes keramiekscherven. De meeste vondsten uit deze kuil kunnen niet veel strakker gedateerd worden dan circa 1750-1850. Het gaat onder andere om fragmenten van een pot (r-pot-2) en een komfoor van Fries roodbakkend aardewerk. Dergelijk materiaal wordt zowel in 18de- als 19de-eeuwse contexten aangetroffen. Goede voorbeelden daarvan zijn opgegraven wrakken van binnenvaartschepen in Flevoland.²⁸ Een fragment van een gedraaide cilindrische steengoed mineraalwaterfles uit het Westerwald is op grond van de vorm en het bruin gevlamde oppervlak na circa 1790 te dateren.²⁹ Meest specifiek te dateren is een fragment van een kleipijp met het hielmerk "13 gekroond". Deze pijp is vervaardigd tussen circa 1800 en 1830 en kan gekoppeld worden aan de Goudse pijpenmakers Jan Verblaauw of Willem Berlijn.³⁰ Op basis van deze vondst is aan te nemen dat de kuil vermoedelijk voor 1830 is gegraven. Tot slot is uit de kuil een fragment van een bord van Chinees porselein uit het midden van de 18de eeuw verzameld

(afb. 4.4).³¹ Het bord is versierd met een beschildering van florale motieven op de spiegel en servetwerk op de overgang tussen spiegel en vlag met accenten in overglazuur rood en goud, een kleurenpalet dat wordt aangeduid als Imari.³² In de 19de eeuw was er in Nederland nog veel 17de- en vooral 18de-eeuws antiek porselein in de omloop, getuige onder andere deze scherv. De datering van het materiaal uit de kuil komt in grote lijnen overeen met de ophoging uit de vroege 19de eeuw.

Afb. 4.4 Scherv van een mid 18de-eeuws bord van Chinees porselein beschilderd in Imari-palet uit de kuil S3 (V7-C01).

28 De Boer 2021, bijvoorbeeld de wrakken OU105 en OH48; Stellingwerf 2014, wrak OL79.

29 Bartels 1999, 73; Voor een verklaring hiervan, zie H.5: Vondstmateriaal.

30 Zie determinatierapport Jan van Oostveen.

31 V7-C01.

32 Jörg 1986, 75.

S4 Kuil (1800-1830)

Ook uit deze kuil kwam een kleine hoeveelheid vroeg 19de-eeuws vondstmateriaal in de vorm van enkele scherven van witbakkend en industrieel wit aardewerk. Het witbakkend aardewerk is vertegenwoordigd door een randscherf van een bord (w-bor-10) uit de Duitse plaats Frechen bij Keulen. Het bord is versierd met motieven van veelkleurig kleislib en een slordig geschilderde tekst van bruin slib op de rand, waarvan het jaartal "1824" is te lezen (afb. 4.5).³³ Deze gedateerde vondst schetst een goed beeld voor de periode waarin de kuil gegraven is. Dit moet in ieder geval in of na 1824 hebben plaatsgevonden.

Afb. 4.5 Fragment van een bord van Frechens witbakkend aardewerk, gedateerd 1824, uit de kuil S4 (V8-C01).

Afb. 4.6 Kopje van vermoedelijk Delftse imitatie-creamware uit de kuil S4 (V8-C02).

Het industrieel aardewerk bestaat uit een scherv van een kom van Engelse *pearlware* versierd met een onderglazuur blauw drukdecor, passend in de periode 1810-1825 en een grotendeels intact laat 18de- of vroeg 19de-eeuws kopje van vermoedelijk Delftse imitatie-*creamware* overglazuur, beschilderd met ster motieven in een kleur die in de bodem zwart geworden is (afb. 4.6).³⁴

S6 Ophoging (1800-1830)

Deze donkere laag betreft vermoedelijk een ophoging van het terrein in de vroege 19de eeuw, meer specifiek de jaren twintig van de 19de eeuw, op grond van een grote hoeveelheid

³³ V8-C01.

³⁴ V8-C02; Stellingwerf 2020; Van der Meulen & Smele 2004; Voor een verdere uitleg van deze typen aardewerk, zie H.5: Vondstmateriaal.

keramiekscherven en pijpenkoppen die gedateerd kunnen worden in die periode.³⁵ Dit vondstmateriaal wordt uitgebreid beschreven in hoofdstuk 5.

4.3: Fase 3 – Smederij en demping Skilsloot, ca. 1878-1927

Op het terrein werden enkele structuren aangetroffen die vermoedelijk relateren aan de smederij die in 1878 is gebouwd. Het gaat om resten van een bakstenen kelder of smeedhaard en een tonput. Het meest in het oog springende spoor is de Skilsloot die volgens het kadaster in of vlak voor 1927 is gedempt. Om de sloot te kunnen dempen is grond vermengd met veel gebroken vaatwerk gebruikt. De mogelijkheid bestaat dat een deel van de vondsten uit de sloot voorafgaand aan de demping als huishoudelijk afval van de smederij in de Skilsloot is beland.

S10 Laag / Insteek (1800-1900)

In deze laag werd een fragment van een waskom van Fries roodbakkend aardewerk versierd met een laag witte kleislib aan de binnenzijde aangetroffen. Deze vorm met een egaal witte sliblaag aan de binnenzijde wordt doorgaans in de 19de eeuw gedateerd.³⁶ Waskommen versierd met een gemarmerd decor kunnen ook uit de late 18de eeuw dateren, getuige de vondst van een exemplaar uit het opgegraven wrak van een praam gezonken in de periode rond 1800 bij Schokland in de Noordoostpolder.³⁷

S13 Smeedhaard / kelder (1878-1900)

Dit spoor bestond uit rode en gele bakstenen (respectievelijk 21,5x11,5x5 cm en 19x9x4 cm) met een vloertje van rode en groen geglaazuurde plavuizen (respectievelijk 16,5x16,5x2,3 cm en 16,5x16,4x2,9 cm) gefundeerd op houten balken en planken (afb. 4.7). De vulling van het spoor bestond uit enkele ijzeren staven met daarin een knik, metaalgruis en brokjes steenkool. Het betreft waarschijnlijk resten van een smeedhaard of keldertje gerelateerd aan de smederij. De bakstenen passen wat betreft hun afmetingen goed in de 19de eeuw.³⁸ De formaten van de plavuizen zijn echter meer karakteristiek voor de late 17de of de 18de eeuw en zullen als een tweedehands partij in deze structuur zijn ingemetseld.³⁹

S1 Tonput (1890-1925)

Deze tonput bevatte vijf scherven van keramiek, een plavuis en een fragment van een tweede exemplaar evenals twee objecten van ijzer. Meest indicatief voor het dateren van de demping van deze put is een fragment van een bordje van industrieel wit aardewerk waarop een merk van de Maastrichtse aardewerkfabriek De Sphinx van Petrus Regout is aangebracht. Het gaat om een beeldmerk van een sfinx met daaronder de tekst "Petrus Regout & Co Maastricht Made in Holland".⁴⁰ De toevoeging "Made in Holland" maakt duidelijk dat het product na 1890 dateert.⁴¹ Verder bevatte de tonput een scherf van een 19de-eeuwse sojafles (p-fle-1) van Japans porselein (afb. 4.8).⁴² Op het fragment is nog net de letter "A." te lezen, deze maakte deel uit van de handgeschilderde inscriptie "JAPANSCHZOYA" (afb. 4.9).

35 V3 & V4.

36 Van der Meulen & Smeele 2005, 273.

37 Kaan 2013, 11; Wrak NE165.

38 Gawronski & Veerkamp 2004, 23.

39 Gawronski & Veerkamp 2005, 130; Perger 2011, 61.

40 V1; Polling 2006, 36, Beeldmerk 80B.

41 Marshall 2021a, www.porcelainmarksandmore.com/resources/history-notes.php; Voor een verklaring hiervan, zie H.5: Vondstmateriaal.

42 V1-C01.

Afb. 4.7 De smeedhaard of kelder wordt schoongemaakt.

Sojasaus werd al in de 17de eeuw door de VOC verhandeld van en naar diverse Oost-Aziatische havens. In 1737 begon de VOC ook sojasaus naar Nederland te verscheppen, maar via privéhandel zullen Nederlanders al eerder met deze smaakversterker in contact gekomen zijn. Hoewel sojasaus van oorsprong niet Japans was maar in meerdere Oost-Aziatische landen werd geproduceerd, stond de Japanse sojasaus het hoogst aangeschreven op de Europese markt.⁴³ Van 1641 tot 1854 had Nederland als enige westers land een bevoorrechte positie in de handel met Japan. Alle handel verliep via het eilandje Deshima in de baai van Nagasaki. Dat de populariteit van Japanse sojasaus in de 19de eeuw sterk toenam blijkt uit de vele vondsten

Afb. 4.8 Fragment van een sojafles van Japans porselein uit de tonput S1 (V1-C01).

van porseleinen flessen in Nederland die daarvoor speciaal in Japan werden vervaardigd. Zo zijn er tientallen van dit soort jongere flessen bekend uit een archeologisch onderzochte laat 19de-eeuwse afvalstort in Arnhem.⁴⁴ In de late 19de eeuw werden de letters niet meer geschilderd, maar met stempels op de flessen aangebracht. Na 1900 komen ook steengoed sojaflessen met een gedrukte tekst voor.⁴⁵ De scherf uit de tonput dateert waarschijnlijk wat vroeger in de 19de eeuw. In de tonput bevonden zich tevens een scherf van een komfoor van Fries witbakkend

43 Gerritsen 2015, 29.

44 Van den Berghe 2012, 9.

45 Minneboo & Stellingwerf 2021, 4.

aardewerk, een fragment van een Delfts bord en een randscherf van een schaal van Engels industrieel wit aardewerk uit de late 18de of vroege 19de eeuw. Deze oudere items zijn waarschijnlijk met eerder opgebrachte grond van het terrein in de tonput beland. Hetzelfde zou kunnen gelden voor een plavuis die op grond van het formaat (12,3x12,1x2,5 cm) vermoedelijk tussen circa 1550 en 1650 is vervaardigd.⁴⁶ De ijzeren voorwerpen, een staaf en een kram, houden vermoedelijk verband met de smederij.

S11 Slootdemping (1875-1925)

Tegen de beschoeiing van de sloot (aan de bovenzijde) en in de bovenste slootvulling werden honderden fragmenten van keramiek en glaswerk uit de late 19de en vroege 20ste eeuw aangetroffen. Dit afval relateert vermoedelijk aan de demping van de sloot in of vlak voor 1927. Tevens is het mogelijk dat een deel van de scherven heeft toebehoord aan de familie Slaman die het aangrenzende erf bewoonde en mogelijk op sommige momenten afstand van het huishoudelijk afval deed door het in de sloot te dumpen. Dit deel van de sloot had namelijk sinds 1893

geen functie meer als doorgaande waterweg, aangezien de Skilsloot toen werd verlegd en de oude waterloop tot aan de haven al deels was gedempt. Aangezien hierin geen duidelijkheid kan worden geschetst, is het verzamelde materiaal uit de sloot daterend uit de periode rond 1900 als één vondstcomplex beschouwd wat in hoofdstuk 5 uitgebreid wordt beschreven.

Afb. 4.9 Voorbeeld van een 19de-eeuwse sojafles van Japans porselein (bron: McPherson Oriental Ceramics).

46 Gawronski & Veerkamp 2005, 130.

5. Vondstmateriaal

5.1 Algemeen

In dit hoofdstuk wordt het vondstmateriaal uit twee grote vondstcomplexen beschreven. Het betreft materiaal daterend uit de late 18de en vroege 19de eeuw wat vermoedelijk tijdens een ophoging in de jaren twintig van de 19de eeuw op het terrein is terechtgekomen en afval daterend uit grofweg de periode 1875-1925 dat mogelijk deels relateert aan de eigenaren van de smederij en aan de demping van de Skilsloot voor 1927.

De meeste vondsten uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingsfase zijn tijdens vlakaanleg in het oostelijke deel van werkput 1 en op de daaraan gerelateerde stort gevonden.⁴⁷ Meer richting het westen van werkput 1 en in werkput 2 werden vooral vondsten uit de late 19de en vroege 20ste eeuw gevonden.⁴⁸ Deze kunnen gekoppeld worden aan de smederij en de dempingsfase van de Skilsloot. Bij 18de- en vroeg 19de-eeuwse vondsten uit de vlakaanleg van werkput 2 buiten het gedeelte van de aangetroffen sloot en uit het stort daarvan is het niet in alle gevallen duidelijk of het om antieke voorwerpen uit de 20ste-eeuwse dempingsfase of om contemporaine items uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingsfase gaat.⁴⁹ De mogelijkheid bestaat dat delen van de oude ophoging ten tijde van de periode dat de smederij daar stond zijn vergraven, of dat een deel van de grond van het terrein vermengd met 18de- en vroeg 19de-eeuwse scherven is ontgraven en in de sloot is gedumpt met het doel deze te dempen in de jaren twintig van de 20ste eeuw. In deze gevallen is bij de beschrijving van het vondstmateriaal de keuze gemaakt dat vondsten met een duidelijke datering van voor 1830 die zijn verzameld tijdens de algemene aanleg van de werkputten tot het vroeg 19de-eeuwse vondstcomplex zijn gerekend. 18de- en vroeg 19de-eeuwse voorwerpen die expliciet in de vulling van de sloot zijn gedocumenteerd zijn wel als “antiek” beschouwd en worden in het vondstcomplex van de dempingsfase beschreven.⁵⁰

Het laat 18de- en vroeg 19de-eeuwse vondstmateriaal vertoont grote overeenkomsten met de vondsten van een opgraving op het achtererf van een stolpboerderij aan De Ruyterstraat 130 in 2004.⁵¹ Deze boerderij ligt in het zuidwesten van Oudeschild. Ook hier werden veel vondsten uit die periode aangetroffen, waaronder diverse exotische items als kokosnoten en het schild van een landschildpad. Mogelijk is bij de ophoging van het terrein afval van de naburige panden gebruikt. In het geval van het recentere vondstmateriaal uit de Skilsloot zal het hoofdzakelijk gaan om algemeen dorps- of stadsafval dat in de loop van decennia op een stort is verzameld en op een bepaald moment is opgekocht door degene die de sloot heeft laten dempen. Een vergelijkbare situatie is recentelijk archeologisch gedocumenteerd in de nieuwbouwwijk De Tuunen bij Den Burg, waar eveneens een aanzienlijke hoeveelheid laat 19de- en vroeg 20ste-eeuws afval uit de stad in een gedempte sloot werd aangetroffen.⁵² Eind 19de eeuw kwam in Nederland een meer georganiseerde aanpak van afvalverwerking op gang, waarbij centrale afvalstortplaatsen per stad of regio de standaard werden.⁵³ Tevens is het mogelijk dat een deel van het afval in de decennia voorafgaand aan de demping door de familie Slaman al in de sloot is geworpen. Op het platteland, waar lange tijd nog geen centrale afvalverwerking plaats vond, kwam dit vaker voor.

47 V2, V3, V4, V6, V24, V27, V28, V29.

48 V9, V10, V11, V12, V15, V16, V17, V18, V19, V20, V22, V23, V25, V26.

49 V9 (gedeeltelijk), V15 (gedeeltelijk), V20 (gedeeltelijk), V25 (gedeeltelijk).

50 De definitie van antiek in een archeologische context is dat een object in feite minstens een eeuw oud was op het moment dat het werd afgedankt.

51 Van den Berg & Vaars 2005.

52 Minneboo & Stellingwerf 2021.

53 Van den Berghe & Berends 2016, 23

Een voorbeeld hiervan is de grote hoeveelheid scherven van gebroken serviesgoed en glaswerk dat op het erf van een 19de-eeuwse boerderij in de buurt van het Friese Workum werd gevonden.⁵⁴

De vondsten zijn per vondstcategorie (keramiek, glas, metaal, etc.) ingedeeld in functionele groepen (drinkgerei, keukengoed, toiletgerei & cosmetica, etc.). De beschrijving van de keramiekvondsten binnen deze functionele groepen geschiedt per baksel.

5.2: Fase 2 – Ophoging terrein, ca. 1820-1830

5.2.1: Algemeen

Ongeveer de helft van het vondstmateriaal dat tijdens de opgraving geborgen is, relateert vermoedelijk aan een vroeg 19de-eeuwse ophoging van het natte stuk grond ten oosten van de Skilsloot. Het betreft huishoudelijk afval, waarvan het gros uit het eerste kwart van de 19de eeuw dateert. Verder bestaat een deel van de vondsten uit objecten daterend uit de tweede helft van de 18de eeuw en enkele antieke stukken van Aziatisch porselein uit de 17de en vroege 18de eeuw.

Bij de keramiekvondsten gaat het om minimaal 246 objecten en los daarvan 56 ketels van kleipijpen. Het glaswerk bestaat uit ten minste zestien verschillende voorwerpen. Verder zijn minimaal vijf wandtegels, zes objecten van metaal, een kokosnoot, delen van minstens zeven leren schoenen, enkele schelpen van inheemse schelpdieren en wat dierlijk botmateriaal verzameld.

5.2.2: Keramiek

Drink- en schenkgerei

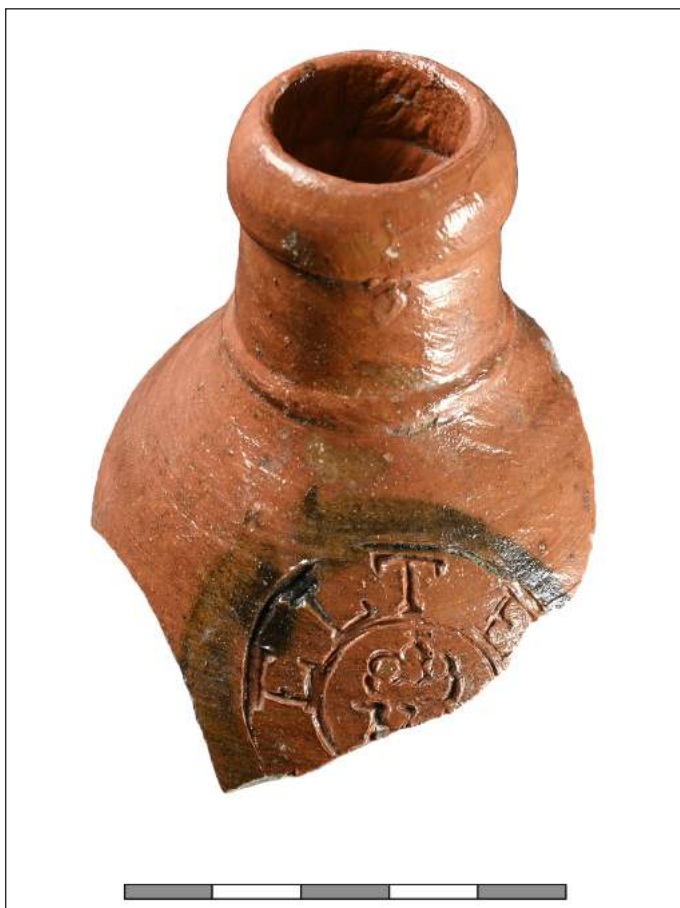
Binnen deze functiegroep zijn fragmenten van minstens drie kannen van steengoed (s2-kan-32) uit respectievelijk Frechen en Stadtlohn/Vreden en scherven van minimaal vijf verschillende steengoed mineraalwaterflessen (s2-fle-9) uit het Westerwald te onderscheiden. De kannen kunnen zowel voor de opslag van dranken als voor olie gediend hebben. In het tweede geval zouden ze dan beter passen binnen de categorie keukengoed (afb. 5.3). De steengoed flessen hebben een gedraaide cilindrische vorm en een doorgaans bruin tot oranje gevlamd oppervlak. Dit zijn indicatoren dat de flessen na circa 1790 zijn gefabriceerd. Tot die tijd werden mineraalwaterflessen hoofdzakelijk reducerend gebakken en bleef het oppervlak van de scherf grijs. Bovendien waren de vroegere mineraalwaterflessen ook boller van vorm. Vanaf die tijd voeren de oxiderend gebakken bruin-getinte mineraalwaterflessen tussen archeologisch vondstmateriaal in Nederland de boventoon.⁵⁵ De reden hiervoor is vermoedelijk dat de vraag naar bronwater en zodoende ook het daaraan gerelateerde verpakkingsmateriaal vanaf de late 18de eeuw en zeker in de 19de eeuw sterk toenam als gevolg van de industrialisatie en de daarmee samenhangende bevolkingsgroei en vervuiling van het oppervlaktewater in de steden.⁵⁶ Als antwoord op deze vraag zullen de pottenbakkerijen in het Westerwald besloten hebben het afkoelingsproces van hun producten te versnellen, door de dichtgemetselde oven direct na de brand open te breken om veel zuurstof toe te kunnen laten. De toevoeging van veel zuurstof in de pottenbakkersoven relateerde in de vorming van een roestkleurig oppervlak bij de steengoed flessen. Andere producten van de Westerwalder pottenbakkers, waaronder de zogenaamde Keulse potten, bleven hun grijze baksel met kenmerkende

54 Stellingwerf & Bult 2016.

55 Bartels 1999, 73.

56 Wittop Koning 1975, 860.

kobaltblauwe beschildering in de 19de eeuw behouden. De ovens zullen bij dit soort producten tijdens het afkoelen veel langer dichtgemetseld gebleven zijn. Op één van de fles-fragmenten is gedeeltelijk een merkstempel van de mineraalwaterbron van Niederselters aanwezig (afb. 5.1).⁵⁷ Het merk bestaat uit de letters "SELTERS" in een blauw gemarkeerde cirkel rond het gekroonde monogram "HN". "HN" staat voor "*Herzogtum Nassau*". Sinds 1806 was de bron in het bezit van de hertogen van Nassau. In 1836 werden de initialen van het hertogdom in het merk vervangen door een afbeelding van de leeuw van Nassau. Dit zou duren totdat Nassau onderdeel werd van het Pruisische Rijk in 1866. Vanaf dat moment werd de Pruisische adelaar het nieuwe gebruikte symbool in het merk van de bron van Niederselters.⁵⁸ Een interessante archeologische parallel voor de omlooptijd van dit type mineraalwaterflessen is een vroeg 19de-eeuws scheepswrak, ontdekt in 2005 in de westelijke Waddenzee door leden van de Duikclub Texel. Bij de Texelse duikers bekend als het "Schervenwrak", betreft het vermoedelijk het wrak van de uit Amsterdam afkomstige driemaster Pieter Anthony die in december 1822 op een zandbank voor de kust van Texel was stukgelopen. Dit schip was volgeladen met luxegoederen, drank en gereedschappen bestemd voor de suikerplantages van Berbice en Suriname. Het wrak kan worden beschouwd als een perfecte tijdscapsule uit het eerste kwart van de 19de eeuw. Tussen de lading bevonden zich ook tientallen steengoed mineraalwaterflessen, onder andere gemerkt met "SELTERS HN" (afb. 5.2).⁵⁹

Afb. 5.1 Fragment van een Selters mineraalwaterfles uit de periode 1806-1836 (V3-C01).

57 V3-C01.

58 Wittop Koning 1975, 859.

59 Van Dijk 2017.

Afb. 5.2 Verzameling steengoed mineraalwaterflessen uit het Schervenwrak, gezonken in 1822.

Keukengoed

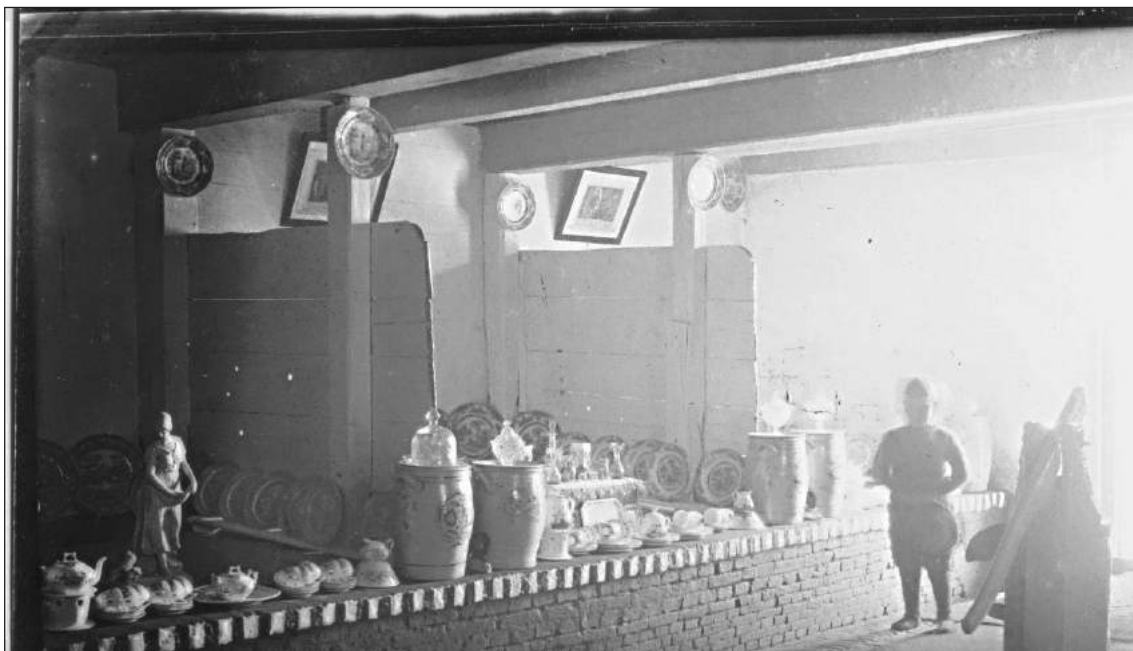
Voor het inmaken van groenten en vlees werden in de 19de eeuw grote "Keulse potten" van steengoed gebruikt. Hoewel deze algemeen gebruikte benaming doet vermoeden dat de potten uit Keulen kwamen, was deze stad enkel een doorvoerhaven voor de producten over de Rijn naar Nederland. De hoogwaardige, vaak blauw beschilderde potten werden in Nederland wel verhandeld als Keulse potten, maar ze hadden hun oorsprong meer zuidelijker in het Kannenbäckerland in het Westerwald, waar rond 1800 honderden pottenbakkerijen actief waren.⁶⁰ In de ophogingslaag werden diverse fragmenten van deze inmaakpotten (s2-pot-7) gevonden. Van één grote pot is ongeveer een kwart bewaard gebleven. Dit exemplaar is aan weerszijden prachtig versierd met gekerfde en blauw ingekleurde patronen van een paard omgeven door bladertakken (afb. 5.3).⁶¹ Deze zorgvuldige decoratietechniek op Keulse potten is karakteristiek voor met name de eerste helft van de 19de eeuw.

⁶⁰ Bartels 1999, 76-77.

⁶¹ V3-C03.

Afb. 5.3 Keukengoed van roodbakkend aardewerk en steengoed uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.

Afb. 5.4 Uitstalling van pronkgoed in de zomerstal van een boerderij op het eiland Wieringen, foto uit 1924 (collectie Zuiderzeemuseum, Enkhuizen).

Vanaf het midden van die eeuw werden over het algemeen decors steeds slordiger aangebracht.⁶² De beschildeerde potten hadden naast hun praktische functie tevens een decoratieve waarde. Zo blijkt uit overlevering dat boeren in Noord-Nederland zomers hun lege stallen vulden met

62 Van der Meulen & Tousain 2017, 40-42.

pronkgoed, zoals gepoetst koperwerk, kleurrijke borden van Delfts en Engels aardewerk, porseleinen serviesgoed en glaswerk, maar ook Keulse potten (afb. 5.4).⁶³ Ook het eerder vermelde Schervenwrak bevatte een groot aantal van dit soort fraai versierde voorraadpotten (afb. 5.5).⁶⁴

Afb. 5.5 Verzameling Keulse potten uit het Schervenwrak, gezonken in 1822.

Verder bestaat het aangetroffen keukengoed vooral uit scherven van gebruiksvormen van roodbakkend en witbakkend aardewerk afkomstig uit Nederlandse pottenbakkerscentra. De vormen die niet op het vuur werden gebruikt, namelijk roompotten (r-kan-5, r-kan-8), voorraadpotten (r-pot-2, r-pot-60), waskommen (r-kom-1), komforen, een steelkommetje (r-stk-3) en een lekschaal, zijn hoofdzakelijk van Friese origine.⁶⁵ Het kookgerei bestaat vooral uit bakpannen (r-bak-6), slachtbakken (r-bor-12), kachelpannen (w-kap-1) met bijbehorende deksels (r-dek-27) en een enkele steelgrape (r-gra-51) (afb. 5.3). De meeste kookvormen zijn in Brabant vervaardigd, en dan in het bijzonder in Bergen op Zoom. Dit wordt duidelijk uit diverse gemerkte voorwerpen, voorzien van het stempel "BOZ" in combinatie met drie kruisjes, het stadswapen van Bergen op Zoom (afb. 5.6).⁶⁶ Dit merk kwam in 1798 in gebruik, maar werd officieel in 1800 geregistreerd.⁶⁷ In West-Brabant werd klei, afgezet in het Tertiair, gewonnen. Hiervan konden regionale pottenbakkers hoogwaardig vuurvast kookgerei produceren dat vanaf de late 17de eeuw de Nederlandse markt veroverde.

Afb. 5.6 Fragment van een bakpan van roodbakkend aardewerk uit Bergen op Zoom met het karakteristieke BOZ-merk (V4-C01).

63 Van der Meulen & Tousain 2017, 42.

64 Van Dijk 2017, 16.

65 Van der Meulen & Smeele 2005, 271, 273-275, 278-279.

66 V4-C01.

67 Groeneweg 1992, 105-107.

Ook de Friese pottenbakkers waren geduchte concurrenten die vanaf die periode produceerden voor een nationale markt. Bovendien importeerden de Friezen Duitse kalkrijke rivierklei om hun assortiment van roodbakkend aardewerk aan te vullen met gelijkvormige witbakkende producten, meestal voorzien van een groen loodglazuur.⁶⁸ De holocene zeeklei die de Friese pottenbakkers gebruikten was minder vuurbestendig, daarom richtten de Friese centra zich vooral op de productie van andere huishoudelijke gebruiksvoorwerpen. Zodoende vinden we scherven van zowel Fries als Brabants aardewerk in vrijwel iedere 18de- en 19de-eeuwse archeologische context in Nederland.

Vanaf circa 1760 kwam er een nieuw type kookgerei op de Nederlandse markt, de kachelpan, geschikt voor gebruik op het fornuis dat in die periode langzamerhand de traditionele haardplaatsen in de Nederlandse keukens verving (afb. 5.3). Deze pannen met een karakteristiek beigegekleurig baksel, één of twee lintoren en een vlakke bodem, zonder de drie gebruikelijke pootjes, hadden hun oorsprong in de omgeving van Frankfurt. Ze werden daarom in Nederland ook verhandeld als "Frankforter waar". De daaropvolgende anderhalve eeuw zou het Frankforter waar de Nederlandse markt voor keukengoed gaan beheersen. Niet de importen uit Duitsland, maar vooral de imitaties daarvan die al vanaf de late 18de eeuw massaal door diverse pottenbakkerijen in Nederland werden geproduceerd. Een aantal pottenbakkers ging zich zelfs helemaal focussen op een vormenrepertoire dat relateerde aan het populaire keukengoed uit West-Duitsland, niet enkel uit de regio van Frankfurt, maar tevens uit plaatsen als Ochtrup en het Nederrijns gebied. Desondanks werd al het materiaal aangeprezen als "Frankforter aardewerk". Zo werden ook pannen met bijbehorende deksels voorzien van een donkerbruin tot zwart glazuur, een aardewerktype dat bekend staat als zwartgoed en van oorsprong onder andere bekend is uit Ochtrup. Vooral Gouda nam het voortouw in het kopiëren van Frankforter waar, maar uit historische bronnen en archeologisch opgegraven pottenbakkersafval blijkt dat bijvoorbeeld ook in Alkmaar en in Delft dit type keukengoed werd vervaardigd tijdens de eerste helft van de 19de eeuw.⁶⁹ De lading van het Schervenwrak bestond bijvoorbeeld naast Brabants en Fries roodbakkend keukengoed ook uit Frankforter kachelpannen gemerkt met het monogram "PVDA", de initialen van de Delftse pottenbakker Pieter van der Aa, wiens bedrijf bestond tussen 1778-1850.⁷⁰ De gevonden fragmenten in Oudeschild zijn alle ongemerkt. Ze kunnen derhalve niet aan een specifiek productiecentrum gekoppeld worden. Wel is het op basis van het onderzoek van Van der Meulen en Smeele sterk aannemelijk dat het om Nederlandse producten gaat.⁷¹

Tot slot zijn er binnen de categorie keukengoed nog enkele opmerkelijke fragmenten van importstukken te vermelden. Het gaat in feite om verpakkingsmateriaal voor exotische etenswaren en smaakversterkers waarmee de Nederlanders vanaf respectievelijk de 16de en de 17de eeuw in aanraking kwamen. De eerste in de rij van bijzondere importen is een wandscherf van een Spaanse olijfamfoor uit Sevilla, gemaakt in de periode 1575-1750 en aan de binnenzijde voorzien van een groen glazuur (afb. 5.7).⁷² Een scheepswrak uit de late 17de eeuw ("BZN 10") dat werd aangetroffen op het Burgzand voor de kust van Oudeschild was volgeladen met dit soort olijfamforen, waarbij de buitenzijde nog bedekt was met een vlechtwerk van

68 Van der Meulen & Smeele 2005, 248-249.

69 Van der Meulen & Smeele 2009; idem 2012, 125-131.

70 Van der Meulen & Smeele 2005, 196.

71 Van der Meulen & Smeele 2009.

72 V20-C01.

stro om breuk tijdens transport te voorkomen (afb. 5.8).⁷³ De Spaanse olijfamforen worden vaker gevonden in scheepswrakken op de Rede van Texel, maar ook bij opgravingen in het Nederlandse kustgebied.⁷⁴ Hoewel oorspronkelijk bedoeld voor het verpakken van olijven en olijfolie, kregen deze karakteristieke amforen dikwijls een tweede leven als opslagvorm voor andere vloeistoffen. Zo waren de amforen uit de BZN 10 gevuld met urine en bentoniet, vermoedelijk bedoeld voor toepassing in de textielindustrie.⁷⁵ De aan de Ruyterstraat gevonden scherf is een wat vreemde eend in de bijt wat betreft de datering ervan in verhouding met de overige vondsten. Waarschijnlijk zat het fragment al in de grond die werd gebruikt om het natte terrein op te hogen in de jaren twintig van de 19de eeuw. Twee andere vondsten uit de vroeg 19de-eeuwse ophoging zijn afkomstig uit Oost-Azië en passen chronologisch beter bij de rest van het vondstmateriaal. Het gaat om delen van een gebroken steengoed voorraadpotje en een fragment van een Japanse porseleinen sake- of sojafles. Het voorraadpotje heeft een lichtbruin grof steengoedbaksel en is voor driekwart bedekt geweest met een doorzichtig bruin glazuur (afb. 5.9).⁷⁶ De bodem bestaat uit een geprononceerde standvoet. Dit type potten wordt geschaard onder de benaming martavanen. Ze werden eeuwenlang in heel zuidoost Azië geproduceerd en dienden als verpakkingsmateriaal voor bijvoorbeeld gember. Europese handelaren hebben ze in veelvoud vanaf de 17de eeuw naar het westen verscheept. Zeelieden gebruikten de potten geregeld tweedehands weer als voorraadpotten voor onder andere drinkwater. Meest voor de hand liggend is dat het hier gaat om een product uit het zuidwesten van China.

Afb. 5.7 Fragment van Spaanse olijfamfoor uit de 17de of vroege 18de eeuw (V20-C01).

Afb. 5.8 Spaanse olijfamfoor bedekt met vlechtwerk van stro uit het laat 17de-eeuwse scheepswrak BZN 10, vergaan voor de kust van Oudeschild (collectie: Museum Kaap Skil).

⁷³ Vos 2012, 251-252.

⁷⁴ Onder andere: Wrak "BZN 11", ca. 1625-1650 (Vos 2012, 273, 276); Wrak "Texelstroom IV" / "Flessenwrak", ca. 1735 (Kleij 1995, 51-52); Wrak "Scheer 2" / Soli Deo Gratia", ca. 1735 (vriendelijke mededeling Flip Duinker); Enkhuizen Paktuinen (Duijn & Schrickx 2016, 270); diverse locaties in Hoorn (collecties Archeologisch depot Hoorn en Westfries Museum).

⁷⁵ Vos 2012, 252.

⁷⁶ V4-C03.

Afb. 5.9 Fragmenten van een kleine martavaan van Aziatisch steengoed (V4-C03).

Meestal worden fragmenten van veel grotere dikwandige martavanen in Nederland gevonden. Deze vorm is opvallend klein en lijkt erg op twee exemplaren die tijdens een archeologische opgraving in een 18de-eeuwse puinlaag in Deventer zijn gevonden.⁷⁷ Een andere interessante parallel voor dit type kleine martavanen is het wrak van *The Diana*, een schip van de English East India Company dat in 1817 in de straat van Malakka is vergaan en in 1994 is herondekt.

Afb. 5.10 Selectie van vondsten uit de *Diana*, een Engels scheepswrak uit 1817 gevuld met Aziatische handelswaren, aangeboden op een veiling van Christie's Amsterdam in 1995 (Christie's catalogus 1995, 57).

77 Bartels 2004, 73-74.

Tussen de lading bevonden zich eveneens kleine martavanen (afb. 5.10).⁷⁸ Van de sake- of sojafles is enkel een bodemfragment met een standring bewaard gebleven. Het gaat om dikwandig porselein, dat op basis van het grauwe baksel aan Japan is te koppelen (afb. 5.11).⁷⁹ Het fragment doet denken aan de vondst uit 2013 van een vrijwel intacte laat 17de-eeuwse Japanse apothekersfles in een vroeg 18de-eeuwse afvalkuil op het terrein van het bedrijf Incotec in Westeinde, niet ver ten westen van Enkhuizen (afb. 5.12).⁸⁰ Het fragment uit Oudeschild is echter deel geweest van een kleiner formaat fles met een minder bolle buik. Bij het Engelse veilinghuis Dore & Rees is in mei 2021 een fles aangeduid als een 18de-eeuwse sakefles aangeboden die qua vorm meer in de buurt komt van het fragment (afb. 5.13).⁸¹ In feite ligt de vorm van dit type fles tussen het bolle model van de laat 17de-eeuwse apothekersfles en de cilindrische 19de-eeuwse sojaflessen (afb. 4.9). Al met al zijn deze drie exotische voorwerpen indicatief voor het internationale handelsnetwerk van Nederland in de post-middeleeuwse periode en de rol die Oudeschild daarin eeuwenlang speelde. De meeste voorwerpen die in eerste instantie als handelswaar en verpakkingsmateriaal voor exotische waren op de schepen meekwamen zullen op het eiland Texel een andere functie hebben gekregen.

Tafelwaar

Binnen deze functiegroep zijn fragmenten van tientallen borden te onderscheiden. Het gaat om borden van roodbakkerij en witbakkerij aardewerk, majolica, faïence, Chinees porselein en Engels industrieel wit aardewerk. Opvallend is het grote aandeel scherven van industrieel wit. Van de 83 getelde exemplaren zijn er minstens 44 van deze categorie vertegenwoordigd. Van faïence zijn minimaal twaalf borden geteld, majolica is vertegenwoordigd door negen borden, waaronder twee van biscuit.

Afb. 5.11 Bodemscherf van een 18de-eeuwse sake- of sojafles van Japans porselein (V4-C03).

Afb. 5.12 Apothekersfles van Japans porselein uit de late 17de eeuw, gevonden aan het Westeinde te Enkhuizen (collectie: Provinciaal Archeologisch Depot Noord-Holland).

⁷⁸ Christies 1995, 57.

⁷⁹ V4-C01; Vriendelijke mededeling Akemi Kaneda, 2021.

⁸⁰ Gerritsen & Duijn 2014, 46-47.

⁸¹ www.artfoxlive.com/product/5782888.html; Specialist Japans porselein Akemi Kaneda dateert de fles in de tweede helft van de 18de eeuw.

Afb. 5.13 18de-eeuwse sake- of sojafles van Japans porselein (Dore & Rees – Fine Asian Art – 28 May 2021, lot 453).

Het Chinees porselein bestaat uit minimaal acht borden en het aandeel roodbakkend en witbakkend aardewerk is slechts zes en vier exemplaren.

Te beginnen met de laagst vertegenwoordigde keramieksoorten, valt op dat naast Friese producten (r-bor-3, r-bor-46), er minstens één bord van Nederrijns roodbakkend aardewerk (r-bor-17) (afb. 5.14)⁸² en scherven van minimaal vier borden van witbakkend aardewerk uit Frechen zijn gevonden. Vooral het Frechens witbakkend aardewerk, doorgaans versierd met motieven van kleislib, is karakteristiek voor vondstcomplexen uit de 19de eeuw.⁸³ Ook in het scheepswrak van de Pieter Anthony uit 1822 werd een grote lading van dit soort borden aangetroffen.⁸⁴ Het kleurrijk beschilderde roodbakkend Nederrijns aardewerk was met name in de 18de eeuw erg populair en goedkoop gebruiksgoed in Nederland.⁸⁵ In de vroege 19de eeuw was het op zijn retour, mede door de concurrentie met de witbakkende producten uit Frechen.

Afb. 5.14 Fragment van een bord van Nederrijns aardewerk (V27-C01).

82 V27-C01.

83 Clevis 2007, 25-27.

84 Van Dijk 2007, 44.

85 Bartels 1999, 142.

Afb. 5.15 Borden van Friese majolica, gedeeltelijk met kramgaten.
1. V4-C23; 2. V3-C06; 3. V25-C19.

De geborgen majolica borden zijn alle van Friese origine en dateren uit de 18de en vroege 19de eeuw. De versiering bestaat uit vlot geschilderde landschappen of geometrische motieven in blauw of paars. Twee borden (m-bor-3, m-bor-12) zijn archeologisch compleet aangetroffen (afb. 5.15.1 & 1033.2).⁸⁶ Van deze exemplaren is vastgesteld dat het om Harlinger producten gaat.⁸⁷ Opvallend is dat één van deze borden en nog een ander exemplaar waar enkel de spiegel van bewaard is gebleven, eertijds gerepareerd zijn (1033.2 & 1033.3).⁸⁸ Twee geboorde gaten langs een breuk verraden de manier waarop dat gedaan is. De borden zijn namelijk gekramd geweest. Aangezien tot het begin van de twintigste eeuw er geen beschikking was tot goede duurzame lijmen werd vanaf de 18de eeuw op grote schaal gebroken serviesgoed gerepareerd door middel van krammen. Met een door de hand aangedreven boor werden gaten aan weerszijden van een breuk geboord, waarna de scherven aan elkaar verbonden

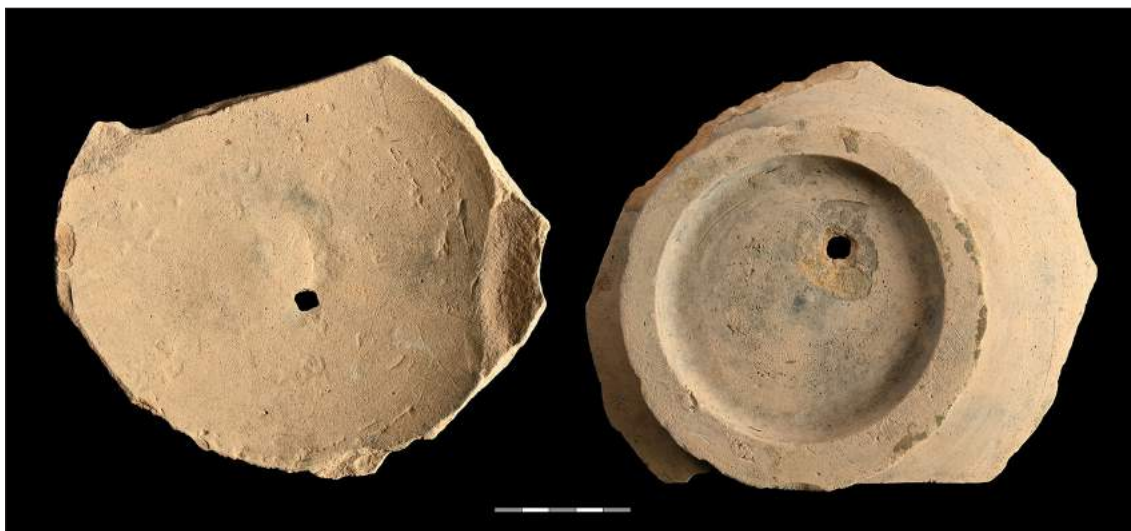
86 V4-C23, V3-C06.

87 Van den Akker 2007, 27, 57.

88 V3-C06, V5-C19.

werden met metaaldraad en een vulmiddel van eiwitten vermengd met ongebluste kalk. Dit werk werd gedaan door rondreizende zogenaamde 'porseleinkrammers'.⁸⁹

Het is wel opmerkelijk dat men de moeite heeft genomen deze goedkope, slordig beschilderde borden te laten repareren. Het glazuur van de vermelde spiegel met de twee kramgaten is bovendien sterk versleten. Dit is een indicatie dat het bord lange tijd intensief is gebruikt en maakt het aannemelijk dat de vroegere eigenaar ervan niet erg bemiddeld was. Een andere merkwaardigheid is het voorkomen van twee fragmenten van ongeglazuurde majolica borden. Voordat de borden bij een plateelbakker werden beschilderd en gedoopt in lood- en tinglazuur waren ze al voor een eerste bakronde in de oven geweest. Na deze fase wordt het baksel omschreven als biscuit aardewerk. Geregeld werden partijen ongeglazuurd aardewerk door plateelbakkers afgedankt of voor een laag tarief verkocht. Eén van de gevonden fragmenten in de ophogingslaag betreft een spiegel van een biscuit bord op standring met een gat dat vermoedelijk door een vierkante nagel erin geslagen is (afb. 5.16).⁹⁰ Hoewel de vorm in eerste instantie onder de categorie tafelwaar kan worden geschaard, is het niet aannemelijk dat dit ongeglazuurde bord met een gat erin is gebruikt om van te eten. Mogelijk heeft het bord gediend als onderschaal voor een plantenbak. De borden van faïence getuigen eveneens niet van grote

Afb. 5.16 Fragment van een bord van majolica biscuit (V25-C18).

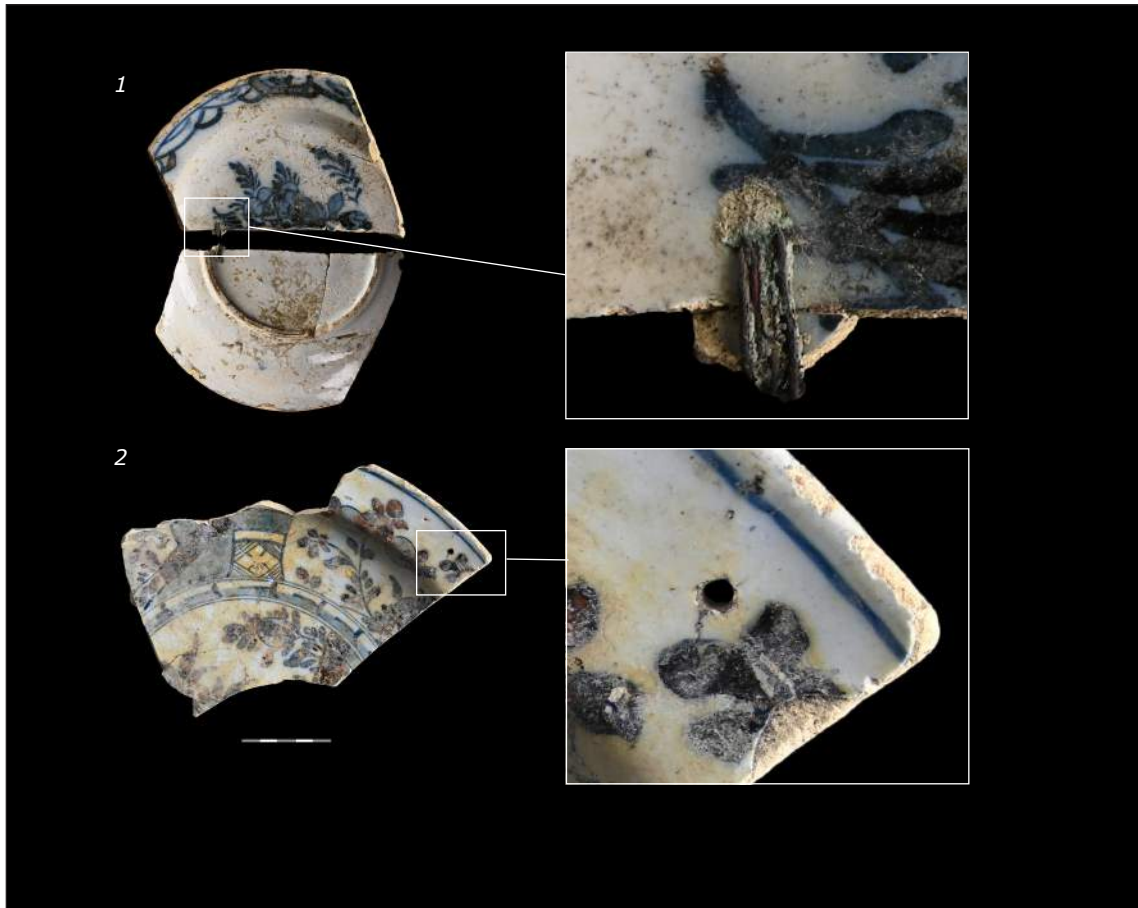
luxue. Het gaat om fragmenten van borden op standring (f-bor-1, f-bor-8) en borden op een plat standvlak (f-bor-3). De voorwerpen zijn beschilderd met simpele florale motieven of een fruitschaal. Opvallend is dat ook binnen de faïence fragmenten met kramgaten voorkomen. Bij een bord waarvan de helft bewaard is gebleven is zelfs de koperdraad gebruikt om het bord te repareren nog aanwezig (afb. 5.17.1).⁹¹ Een ander fragment van een bord beschilderd met een decor geïnspireerd op Chinees kraakporselein bevat eveneens een gat (afb. 5.17.2).⁹² Echter, aangezien dit gat zich verder van de breuk bevindt en onder de rand van het bord is geboord, bestaat er de mogelijkheid dat het niet om een kramgat gaat, maar dat het heeft gediend om het bord met een draad op aan de wand te kunnen hangen.

89 Garachon 2012.

90 V25-C18.

91 V27-C03.

92 V4-C02.

Afb. 5.17 Scherven van Delftse faience borden met kramgaten en mogelijk een ophanggat.
1. V27-C03, 2. V4-C02.

Het bord dateert op basis van het decor en de schilderstijl vermoedelijk uit het midden van de 18de eeuw. Naast de borden is tot slot nog een fragment van een onversierde papkom (f-kom-2) van faience op te merken.

De scherven van Chinees porselein dateren deels uit de 18de en deels uit de 17de eeuw. Het 17de-eeuwse materiaal bestaat hoofdzakelijk uit kraakporselein uit de periode 1600-1650, beschilderd in blauw met boeddhistische symbolen. Deze vondsten kunnen we beschouwen als antieke stukken die generaties lang bewaard gebleven zijn totdat ze bij breuk twee eeuwen later zijn afgedankt. Naast fragmenten van borden is een groot deel van een diepe kom (p-kom-6) met omgeslagen vlag en accoladerand aangetroffen (afb. 5.18).⁹³ De vorm van de kom staat bekend als een klappmuts, vernoemd naar een populair hoofddeksel in de 16de en 17de eeuw. Vermeldenswaardig is de doorboorde standring van de klappmuts. Dit is vermoedelijk gedaan om het object aan de wand te kunnen hangen. De 18de-eeuwse scherven van borden zijn bijna allemaal in blauw beschilderd met florale motieven. Eén fragment is beschilderd in het Imari-palet, dat wil zeggen in onderglazuur blauw met accenten van overglazuur rood en goud. Naast het Aziatisch porselein is een bijzonder fragment van Europees porselein op te merken. Porselein uit Europa was in de 18de eeuw over het algemeen nog erg duur. In 1710 werd in Meissen de eerste porseleinfabriek van Europa geopend. In de loop van de 18de eeuw zouden nog vele fabrieken in met name de Duitse prinsdommen worden gesticht. Een eeuw later werd het Europees porselein ook betaalbaar voor de lagere klassen. Het fragment uit de ophoging

93 V9-C05, V24-C01.

is hoogstwaarschijnlijk afkomstig van een soepterrine van Duits of Oostenrijks porselein (afb. 5.19 & afb. 5.20).⁹⁴ Het gaat om de aanzet van een oor, sierlijk gevormd met rocailles en overglazuur beschilderd in bietenrood. Op basis van de decoraties dateert deze scherf waarschijnlijk uit het derde kwart van de 18de eeuw, toen de mode van de rococo hoogtij vierde. In tegenstelling tot de gekramde items is dit een uiterst luxe gebruiksvoorwerp dat eerder thuishoorde in de servieskast of op de dineertafel van een welgesteld huishouden.

Afb. 5.18 Fragmenten van een bord en een klappmuts van Chinees kraakporselein. 1. V9-C05, 2. V24-C01.

In navolging van de ontwikkeling van Europees porselein trachtten Engelse pottenbakkers eveneens alternatieven voor het begeerde Chinees porselein te ontwikkelen. Eén van de producten die hieruit voortvloeide is het verfijnde *creamware*, een witbakkende aardewerksoort bedekt met een gelig loodglazuur. De verfijning van het *creamware* bereikte dankzij de ondernemer Josiah Wedgwood, actief in Staffordshire, rond 1760 een hoogtepunt. In de decennia daarna werden honderden nieuwe fabriekjes in Groot-Brittannië opgericht waar Wedgwood's *creamware* werd gekopieerd. Dit duurzame serviesgoed overspoelde in het laatste kwart van de 18de eeuw de Nederlandse markt. Tijdens de Napoleontische periode was er een tijdelijke onderbreking in de handel tussen Nederland en Engeland, maar na de val van Napoleon in 1814 raakte de markt weer verzadigd met Engels aardewerk.

Afb. 5.19 Scherf van vermoedelijk een terrine van Duits of Oostenrijks porselein (V27-C04).

94 V27-C04.

Creamware bleef zijn populariteit behouden tot in de jaren twintig van de 19de eeuw.⁹⁵ Deze keramieksoort is ook rijkelijk vertegenwoordigd tussen de scherven uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag in de Ruyterstraat. Het gaat om minimaal 36 borden van verschillende typen (iw-bor-3, iw-bor-4, iw-bor-11, iw-bor-31), grofweg daterend tussen circa 1775 en 1825 (afb. 5.21). De meeste borden zijn versierd met een geperste accoladerand, in Wedgwood's verkoopcatalogus bekend als de "Royal shape". Daarnaast is een exemplaar met geaccentueerde accoladerand aanwezig, een

Afb. 5.20 Soepterrine uit de porseleinfabriek van Wenen, circa 1760-1775 (bron: Moorabool Antique Galleries).

Afb. 5.21 Fragmenten van borden van Engelse creamware.

vorm die de "Queens shape" werd genoemd. Verder is een scherv van een "feather edge" bord, versierd met een geperst verenpatroon langs de rand, tussen de vondsten vertegenwoordigd. Zowel dit type als de "Queens shape" dateren vermoedelijk wat vroeger dan de meeste overige scherven, namelijk tussen circa 1760 en 1800. In de loop van de latere 18de eeuw streefden de Engelse pottenbakkers ernaar het glazuur helderder van kleur te maken.⁹⁶ Deze fragmenten hebben nog een tamelijk geel glazuur. Tot slot zijn verschillende fragmenten van borden en schalen met kartelrand gevonden. Ook hiertussen zijn weer scherven met kramgaten te onderscheiden (afb. 5.22).⁹⁷

95 Stellingwerf 2019, 42-46.

96 Walford & Massey 2007.

97 V4-C15, V28-C01.

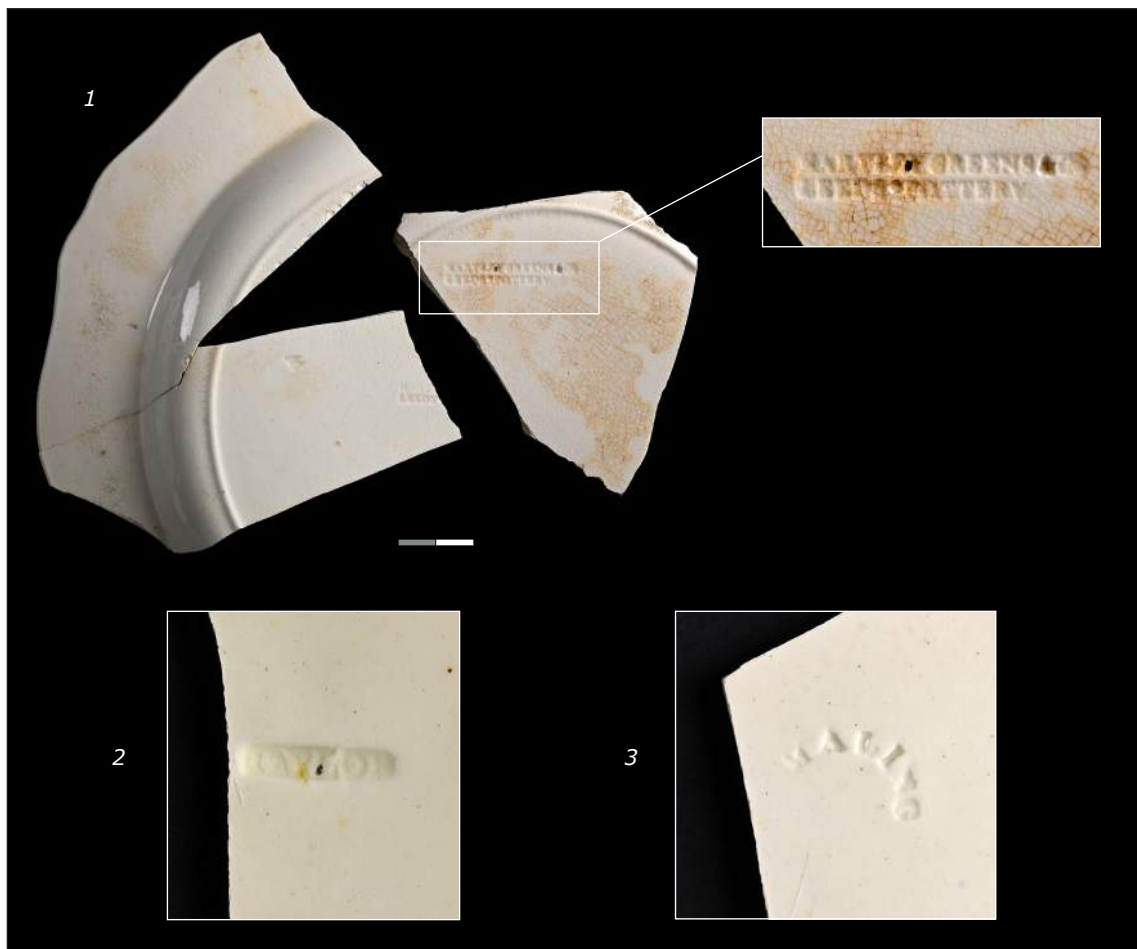
Afb. 5.22 Scherven van *creamware* borden met kramgaten.
1. V4-C15; 2. V28-C01.

Minstens vijf borden met accoladerand zijn voorzien van het blindstempel "HARTLEY GREENS & CO, LEEDS POTTERY", dit is het merk van de aardewerkfabriek van Leeds, opgericht in 1770 (afb. 5.23.1). Volgens een onderzoek naar de merken in gebruik bij de fabriek was dit specifieke merk tussen circa 1812 en 1820 in de omloop.⁹⁸ Vermoedelijk hebben alle borden tot hetzelfde servies behoord. Verder zijn nog twee andere fragmenten van gemerkte *creamware* borden gevonden. Het gaat om een scherf met blindmerk "MALING" en een fragment met het blindmerk "TAYLOR" (afb. 5.23.2 & afb. 5.23.3). De herkomst van Taylor kon niet getraceerd worden, maar Maling is het merk van de aardewerkfabriek van Robert Maling, die in 1817 in Newcastle werd gesticht.⁹⁹ Een laatste veelvoorkomende categorie borden van industrieel wit is versierd met een geperste geschulpte rand (iw-bor-23, MAE = 7). Het gaat hier niet om *creamware*, maar om een variant daarvan die *pearlware* wordt genoemd. Dit type aardewerk met een karakteristiek blauwig glazuur is geïntroduceerd rond 1775, waarbij de Engelse pottenbakkers kobaltblauw aan het glazuur toevoegden om het meer te laten lijken op Chinees porselein. De schulprand staat in het Engels bekend als "*shell edge*" en werd vaak geaccentueerd met blauwe verf en in mindere mate met andere kleuren. Dit *shell edge pearlware* is op grond van vorm-specifieke kernmerken vrij goed te dateren.¹⁰⁰ Tot circa 1800 werden voorwerpen met een onregelmatig geschulpte rand vervaardigd, geheel in de stijl van de rococo. Daarna werden de accolades symmetrisch, een stijl die tot in de jaren 1830 gebruikelijk was. Vanaf circa 1840 verdween uiteindelijk de accoladerand en werden de geperste motieven ook simpeler. Tussen de vondsten zijn zowel fragmenten van borden

⁹⁸ Griffin 2007, 48-49.

⁹⁹ www.maling-pottery.org.uk/marks.html.

¹⁰⁰ Hunter & Miller 2009, 9.

Afb. 5.23 Scherven van creamware borden met fabrieksmerken.

1. HARTLEY GREENS & CO, LEEDS POTTERY (V4-C14); 2. TAYLOR (V9-C09); 3. MALING (V27-C09).

met een onregelmatige als met een symmetrische schulprand aanwezig (afb. 5.24). Naast de overwegend blauwe *shell edge* scherven is minimaal **één bord** voorzien van een groene rand. Dit soort aardewerk behoorde tot het goedkoopste segment van de producten die in de 19de eeuw door de Engelse pottenbakkers werden vervaardigd.¹⁰¹

101 Hunter & Miller 2009, 13.

Afb. 5.24 Scherven van pearlware borden versierd met een "shell edge".

Thee- en koffiegoed

Het thee- en koffiegoed bestaat voornamelijk uit gebroken koppen en schotels van porselein en industrieel wit aardewerk. Het Aziatisch porselein is vertegenwoordigd met minimaal 21 exemplaren. Verreweg het meeste serviesgoed is afkomstig uit Engeland. Het gaat om minstens 63 verschillende voorwerpen van met name *creamware* en *pearlware*. Verder is een fragment van een Delfts faience theekopje op te merken. Uit de hoeveelheid aangetroffen kopjes en schotels komt duidelijk naar voren dat het drinken van thee en koffie aan het begin van de 19de inmiddels ook bij de bevolking van Oudeschild goed was ingeburgerd. Deze exotische dranken deden hun intrede in West-Europa aan het eind van de 17de eeuw. In eerste instantie waren thee en koffie enkel toegankelijk voor de elite van de samenleving. Als gevolg van de intensivering van de overzeese handel en de opkomende industrialisatie raakten deze dranken en het daaraan gerelateerde drinkgerei in de loop van de 18de eeuw onder alle lagen van de bevolking verspreid.¹⁰²

Het Aziatisch porselein bestaat vooral uit blauw beschilderde Chinese koppen (p-kop-4, p-kop-19) en schotels (p-bor-6, p-bor-20) uit de 18de eeuw (afb. 5.25).¹⁰³ Eén van de scherven is beschilderd met een ateliermerk op de bodem (afb. 5.25.3).¹⁰⁴ Een deel van het materiaal is wat luxer van aard en is veelkleurig overglazuur beschilderd met florale motieven in onder

¹⁰² Laan 2003, 188-190.

¹⁰³ V3-C04, V4-C04, V9-C06, V27-C05, V27-C06, V27-C07.

¹⁰⁴ V9-C06.

Afb. 5.25 Fragmenten van koppen en schotels van blauw beschilderd Chinees porselein.
1. V3-C04, 2. V27-C05, 3. V9-C06, 4. V27-C06, 5. V4-C04, 6. V27-C07.

andere *Imari* of *Famille rose*-stijl (afb. 5.26).¹⁰⁵ Eén van de schotels (p-bor-6) is duidelijk versierd naar laat 18de-eeuwse Europese smaak, met een boeket van rozen op de spiegel en guirlandes langs de rand in Neoklassieke stijl (afb. 5.26.2).¹⁰⁶ Verder zijn enkele scherven te scharen onder het kapucijnerwaar, voorzien van een gedeeltelijk bruin glazuur (afb. 5.26.3).¹⁰⁷ Daarnaast is een randfragment van een kommetje (p-kom-10) veelkleurig beschilderd met een bloemenmand en servetwerk op te merken. Het betreft hier een categorie Chinees porselein dat in een Hollands atelier overglazuur van een extra decor is voorzien (afb. 5.26.4).¹⁰⁸ Dit type porselein staat bekend als "Amsterdams bont" en was vooral populair rond het midden van de 18de eeuw.¹⁰⁹ Een zeer opmerkelijke vondst is een bodemfragment van een kopje van Chinees porselein met afwijkend decor dat in het tekstkader hieronder verder wordt beschreven. Behalve het Chinees porselein is tot slot een deel van een schoteltje van Japans *Imari* porselein uit de vroege 18de eeuw aangetroffen.

Het Japans porselein is herkenbaar aan het grauwe baksel en de donkerblauwe beschildering, afwijkend van de doorgaans meer verfijnde producten uit China (afb. 5.27).¹¹⁰ Serviesgoed van Japans porselein uit de 18de eeuw is verhoudingsgewijs veel zeldzamer dan het porselein uit China.

105 V4-C08, V27-C08.

106 V4-C08.

107 V4-C07.

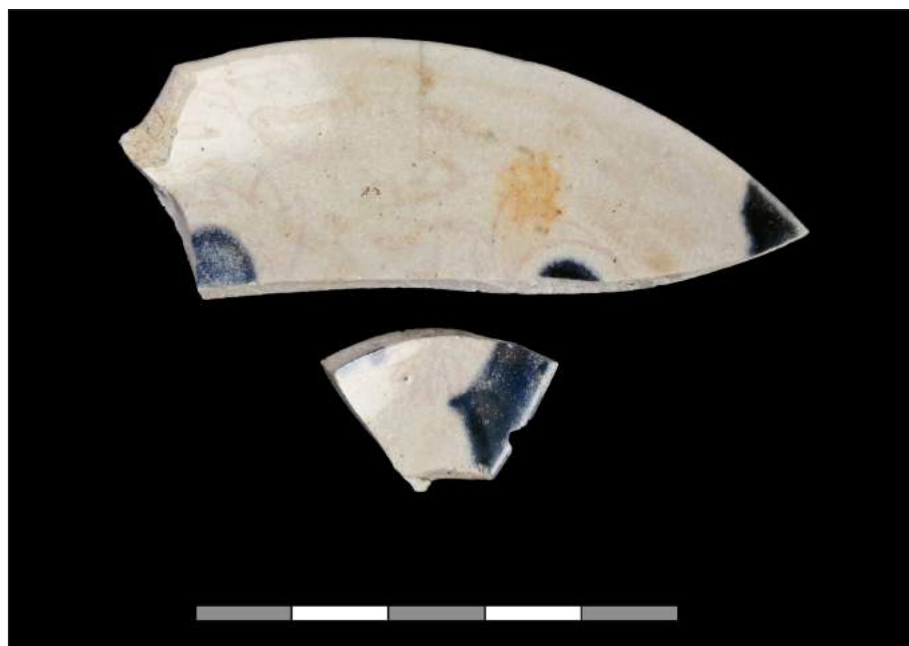
108 V4-C06.

109 collectie.openluchtmuseum.nl/amsterdams-bont.

110 V4-C09; Bartels 1999, 188.

Afb. 5.26 Fragmenten van koppen en schotels van veelkleurig beschilderd Chinees porselein.
 1. Imari (V27-C08), 2. Famille Rose (V4-C08), 3. Kapucijnerwaar (V4-C07), 4. Amsterdams bont (V4-C06).

Afb. 5.27 Fragmenten van een schoteltje van Japans Imari porselein (V4-C09).

Amerikaans patriottenporselein op Texel

Dat Texel in de 18de eeuw een belangrijke rol speelde in het internationale verkeer over zee blijkt wel uit een eigenaardige vondst van Chinees porselein die tussen het opgegraven afval uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag tevoorschijn kwam. Hoewel Chinees porselein op zichzelf geen verwonderlijke vondstcategorie in 18de-eeuwse vondstcomplexen in het Nederlands kustgebied is, is deze vondst uit Oudeschild wel een zeer vreemde eend in de bijt tussen alle bestudeerde keramiekscherven. Het gaat hier om een bodemfragment van een kopje

Afb. 5.28 Bodemscherf van een laat 18de-eeuws kopje van Chinees porselein met het geschilderde monogram "DD" en fragmentarisch de Amerikaanse adelaar (V3-C05).

op standring dat versierd is met een overglazuur sepiakleurig geschilderd monogram op de bodem en een andere slechts fragmentarisch zichtbare voorstelling op de wand (afb. 5.28).¹¹¹ Het monogram op de bodem bestaat uit de letters "DD". Hieruit blijkt dat het porselein in China speciaal voor de Westerse markt gemaakt is. Uit de fragmentarisch bewaard gebleven decoratie op de wand kunnen de poten, staart en punten van de vleugels van een vogel herkend worden. In de klauwen houdt de vogel een bundel pijlen en een bladertak. Tevens zien we de onderkant van een schild met verticale strepen. Na enig onderzoek werd een uit overlevering bewaarde parallel van dit kopje gevonden (afb. 5.29).

Het blijkt te gaan om de Federal Eagle of the United States: de Amerikaanse zeearend, het patriottistische symbool voor de Verenigde Staten van Amerika, die op 4 juli 1776 hun onafhankelijkheid van het Britse Rijk verklaarden. Hoe is een kopje van Chinees porselein bedoeld voor de Amerikaanse markt op Texel terechtgekomen? In oktober 1779 heeft zich een bijzondere historische gebeurtenis op het eiland afgespeeld. Midden in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog, tijdens de zeeslag bij Flamborough Head", veroverde de Amerikaanse marineofficier John Paul Jones (1747-1792) het Engelse oorlogsschip H.M.S Serapis op de Noordzee (afb. 5.30). Hij voer met zijn buit en drie Amerikaanse fregatten naar de haven van Oudeschild en liet zijn gewonde bemanning en krijgsgevangenen verzorgen in de nabijgelegen schans.

Afb. 5.29 Laat 18de-eeuws kopje van Chinees porselein beschilderd met de Amerikaanse adelaar (bron: Ebay).

Dit vond allemaal plaats op het moment dat de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden neutraal was en nog grote banden onderhield met de Engelsen.

De Britse Royal Navy blokkeerde vervolgens de Rede van Texel. Uiteindelijk verliet John Paul Jones eind december het eiland met zijn troepen.¹¹² In de jaren daarna zou de Amerikaanse onafhankelijkheid een belangrijke rol spelen bij de opkomst van de revolutionaire Nederlandse Patriottenbeweging, die pleitte voor het aftreden van prins Willem V en de vorming van een democratisch bestuur in de Republiek. Zou het kopje door deze Amerikaan als geschenk gegeven zijn aan een Texelaar? Navraag bij een Amerikaanse archeoloog en materiaalspecialist maakte duidelijk dat het kopje in ieder geval na 1782 gemaakt moet zijn, aangezien in dit jaar het Great Seal met de Amerikaanse zeearend als nationaal symbool voor de Verenigde Staten werd aangenomen (afb. 5.31).¹¹³ Vooral

in de jaren negentig van de 18de eeuw, tijdens het presidentschap van George Washington, was het een populair symbool dat op veel gebruiksvoorwerpen werd afgebeeld. Zo werd ook in China serviesgoed op bestelling vervaardigd in Neoklassieke stijl met daarop symbolen gerelateerd aan de Verenigde Staten van Amerika. John Paul Jones diende na zijn carrière bij de Amerikaanse marine vanaf 1787 nog bij de Russische zeemacht en overleed in 1792. Hoogstwaarschijnlijk is het kopje van internationale allure op een andere wijze op Texel terechtgekomen. Wellicht heeft een Hollandse zeevaarder het als souvenir uit Noord-Amerika meegenomen. Het porselein heeft in ieder geval praktisch de hele wereld over gereisd. Wiens initialen de letters "DD" zijn blijft onduidelijk.

Afb. 5.30 Portret van de Amerikaanse kapitein John Paul Jones (1747-1792), mezzotint uit 1780 door anonieme artiest (bron: Christie's – Fine Printed Books and Manuscripts Including Americana – 5 December 2017, lot 28).

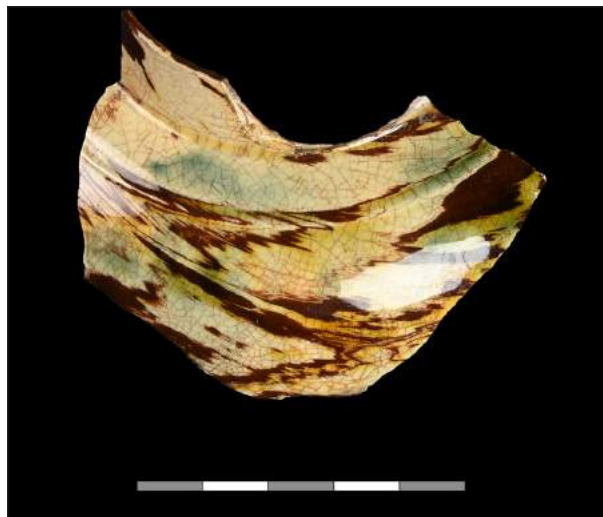

Afb. 5.31 Great Seal of the United States, bronzen penning uit 1782 (collectie: National Museum of American History).

¹¹² Van der Vlis 1975, 166-167.

¹¹³ Vriendelijke mededeling: Debbie Miller, curator Independence National Historical Park Pennsylvania, Philadelphia.

In verhouding tot het Aziatisch porselein is in de ophogingslaag meer dan drie keer zoveel serviesgoed van industrieel aardewerk aangetroffen (MAE = 66). Deze verhouding van baksels past goed in de vroege 19de eeuw, toen de populariteit van Oosterse producten sterk was afgenomen ten opzichte van industrieel vervaardigd aardewerk en porselein uit Europa.¹¹⁴ Het vroegst dateerbare object van industriële keramiek uit Engeland is een fragment van een theepot van gemarmerde klei, bekend als "Agate ware" (afb. 5.32).¹¹⁵ In plaats van een laagje kleislib van twee gemengde kleisoorten op het oppervlak aan te brengen is bij dit keramiektype witbakkende en roodbakkende klei door elkaar gemengd, waarna nog groene en blauwe metaaloxiden aan het glazuur zijn toegevoegd. Dit kleurrijke materiaal was vooral populair rond het midden van de 18de eeuw, het is grofweg tussen 1740 en 1770 te dateren.¹¹⁶

Afb. 5.32 Randfragment van een theepot van Engelse agateware uit het midden van de 18de eeuw (V4-C11).

Veruit het meeste industrieel aardewerk uit de ophogingslaag bestaat uit koppen (iw-kop-1, iw-kop-2) en schotels (iw-bor-3). Deze zijn te scharen onder de bakselsoorten *creamware* en *pearlware* en kunnen hoofdzakelijk tussen 1775 en 1830 worden gedateerd, waarbij de nadruk ligt op 1810-1825. Het *creamware* bestaat uit minimaal vijftien voorwerpen. Het leeuwendeel daarvan is ongedecoreerd. Naast koppen en schotels zijn eveneens een waterketeldeksele (iw-dek-4) en delen van een theepot van onversierde *creamware* te vermelden (afb. 5.33). Een fragmentarisch aangetroffen kopje (iw-kop-1) is versierd met een overglazuur zwart drukdecor (afb. 5.34).¹¹⁷ De toepassing van drukdecors op keramiek, oftewel het *transfer printing*, werd in de jaren vijftig van de 18de eeuw in Engeland ontwikkeld. De Worcester porseleinfabriek was één van de eerste producenten die gebruik maakte van deze nieuwe industriële decoratietechniek. Ook ondernemers uit Staffordshire, zoals Wedgwood, lieten van de jaren 1760 hun aardewerk versieren met drukdecors.¹¹⁸ Het decor op het gevonden *creamware* kopje bestaat uit een vrouw die met een strohalm een slapende man probeert wakker te maken. Op basis van het gelige glazuur van het kopje en de kledingstijl van de afgebeelde personen kan het object tussen circa 1760 en 1780 gedateerd worden.

44 items zijn op grond van het blauwige glazuur als *pearlware* te bestempelen. De vormvariatie bestaat naast koppen (iw-kop-1) en schotels (iw-bor-3) uit delen van kommen (iw-kom-5), een fragment van een theebusje, een theepot en vermoedelijk een koffiepot. Het materiaal is zonder uitzondering voorzien van decoraties. Daarbij is onderscheid te maken tussen beschilderd en bedrukt serviesgoed (afb. 5.35 t/m afb. 5.37). Beide decoratietechnieken bleven tot ver in de 19de eeuw naast elkaar bestaan, maar bedrukt serviesgoed, in Engeland ook wel aangeduid als

114 Stellingwerf 2019, 40.

115 V4-C11.

116 Barker & Halfpenny 1990, 31.

117 V9-C07.

118 Samford 1997; Stellingwerf 2019, 46.

Afb. 5.33 Thee- en koffiegoed van onversierd creamware uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.

transferware, kreeg qua populariteit al snel de overhand. Het voordeel van het toepassen van *transfer printing* was dat complete serviezen met exact hetzelfde decor op een zeer efficiënte manier vervaardigd konden worden. Lange tijd werd er nog serviesgoed geproduceerd waarbij de versiering over het glazuur werd aangebracht. De glazuurbrand in de pottenbakkersovens deed veel van de metaaloxiden in de toegepaste inkt van drukdecors oplossen. Daarom moesten de decors over het glazuur afgedrukt worden en in een moffeloven op lagere temperatuur gebakken worden. Het nadeel hiervan was dat de decoraties onderhevig waren aan slijtage. Rond 1783 vond de in Staffordshire

Afb. 5.34 Kopje van creamware versierd met een overglazuur zwart drukdecor (V9-C07).

werkzame pottenbakker Josiah Spode I echter een methode uit om aardewerk te voorzien van onderglazuur blauwe decors.¹¹⁹ In de loop van de vroege 19de eeuw werd het proces van *transfer printing* steeds meer verfijnd, waardoor er meer gedetailleerde drukdecors konden worden aangebracht. In de eerste decennia van de 19de eeuw werd het tevens mogelijk bruine en zwartgedrukte decors onder het glazuur af te beelden. Het duurde echter nog tot circa 1830 voordat ook andere inktkleuren door middel van experimenteren met samenstellingen van metaaloxiden en olie onder het glazuur meegebakken konden worden.¹²⁰

119 Miller 1991, 9.

120 Stellingwerf 2020, 66.

Afb. 5.35 Thee- en koffiegoed van beschilderde pearlware uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.

Afb. 5.36 Thee- en koffiegoed van onderglazuur blauw bedrukte pearlware of transferware uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.

Afb. 5.37 Transferware uit het Schervenwrak, gezonken in 1822.

Terwijl het beschilderd *pearlware* vooral is versierd met florale patronen bestaan de decoraties op het *transferware* hoofdzakelijk uit afbeeldingen van Romantische landschapjes, kenmerkend voor de jaren tien en twintig van de 19de eeuw. Verreweg het meeste bedrukte *pearlware* oftewel *transferware* is versierd in onderglazuur blauw (afb. 5.36). Dit *blue transferware* was ook een grote vondstcategorie in het eerder vermelde *Scherfenwrak* uit 1822, aangetroffen voor de kust van Texel (afb. 5.37).¹²¹ Verder zijn twee schotels (iw-bor-3) van *pearlware* met overglazuur drukdecors uit de vroege 19de eeuw op te merken. Het gaat om een schoteltje versierd met een zwarte afbeelding van een theedrinkend stel, het zogenaamde *Tea Party pattern*, en een schotel in paars bedrukt met een gezin bij een boom (afb. 5.38.1 & 1056.2).¹²² Het paarse drukdecor is sterk aangetast in de bodem, maar op basis van uit overlevering bewaarde stukken wordt duidelijk hoe de afbeelding er oorspronkelijk uit zag (afb. 5.39). Tot slot is nog een kopje uit de jaren 1810 of 1820 versierd met een onderglazuur zwart drukdecor van een visser bij een kasteel op te merken (afb. 5.38.3). Wederom zijn binnen het Engels thee- en koffiegoed diverse voorwerpen te vermelden die na breuk met krammen gerepareerd zijn geweest. Het gaat om minstens vijf items, namelijk een kopje, minstens twee schotels, een kom en mogelijk een fragment van een koffiepot (afb. 5.40).¹²³

Naast het *creamware* en *pearlware* zijn nog scherven van twee opmerkelijke typen industrieel Engels aardewerk aangetroffen. Het gaat om fragmenten van een kom versierd met patronen van gekleurde kleislib en een scherf van een schoteltje (iw-bor-3) met een felgeel glazuur en overglazuur zwarte beschildering van een krans van eikentakken langs de rand (afb. 5.41 & afb. 5.42). Deze keramieksoorten staan in Engeland bekend als respectievelijk *dipped ware* en *canaryware*.¹²⁴ Het *dipped ware* is versierd door middel van een draaibank, waarbij aangebrachte kleislib systematisch kon worden weg geschaafd. Dit materiaal was gangbaar tussen het laatste kwart van de 18de en het eerste kwart van de 19de eeuw.¹²⁵ Het *canaryware*, vernoemd naar het gele verenkleed van de kanarie, is vrij typisch voor de eerste decennia van de 19de eeuw.

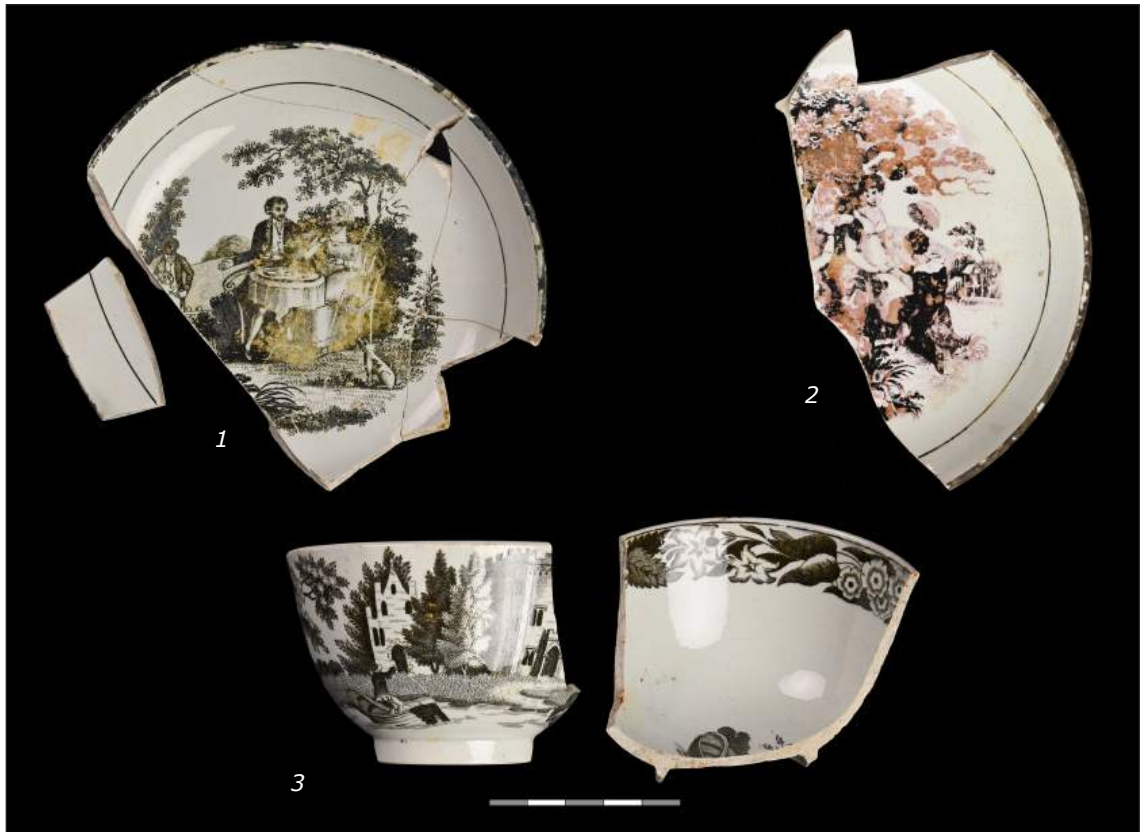
121 Stellingwerf 2020; Van Dijk 2017, 14.

122 V3-C07, V4-C17; Transferware Collector's Club, Pattern 5694.

123 V4-C16, V4-C18, V4-C20, V4-C22, V9-C08.

124 Carpentier & Rickard 2001.

125 Rickard & Carpentier 2004.

Afb. 5.38 Thee- en koffiegoed van overglazuur en onderglazuur zwart bedrukte pearlware uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.

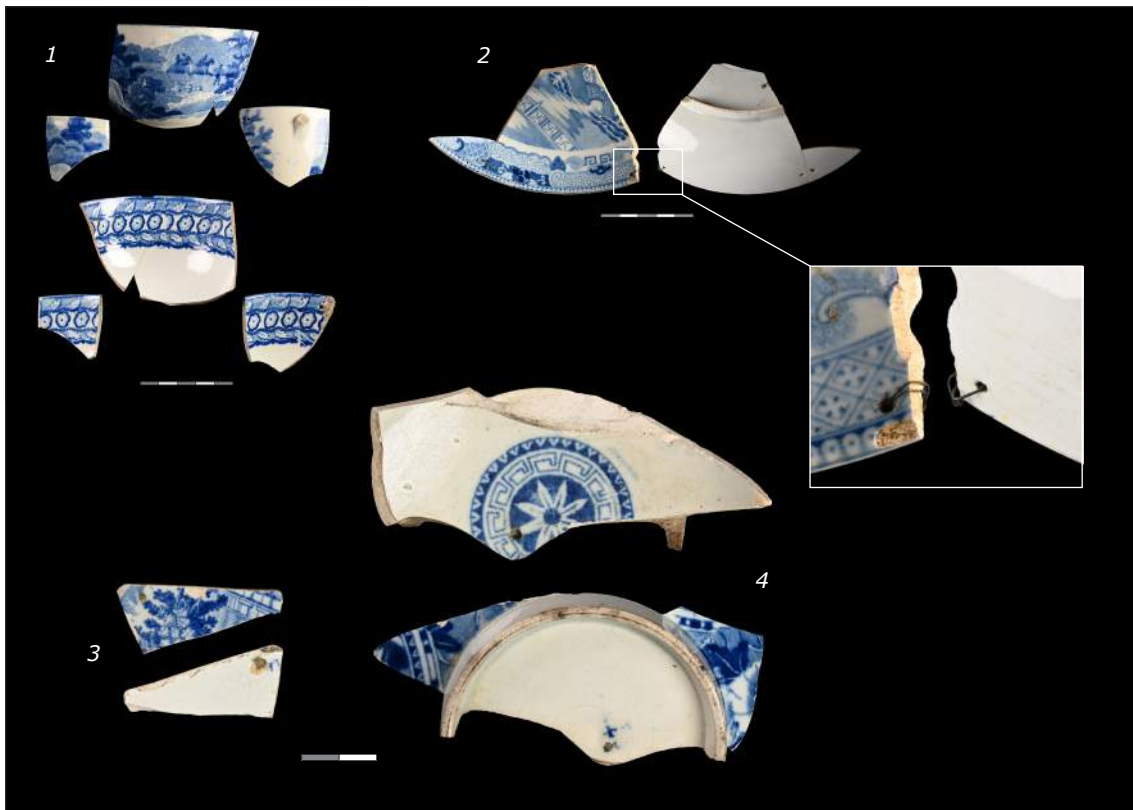
1. V3-C07, 2. V4-C17, 3. V4-C19.

Tot slot zijn drie fragmenten van kopjes te vermelden die kwalitatief sterk afwijken van het overige industrieel vervaardigde aardewerk uit de ophogingslaag (afb. 5.43). Als gevolg van de massale import van verfijnd industrieel aardewerk uit Engeland stichtten veel ondernemers op het Europees continent vanaf de late 18de eeuw nieuwe aardewerkfabrieken waarin getracht werd de Engelse kwaliteit te evenaren. Het imitatie-creamware dat hieruit voortkwam werd in het Franse taalgebied als *faience fine* en in het Duitse taalgebied als *steingut* aangeduid. Ook in Delft heeft men getracht het Engelse aardewerk na te maken door andere soorten klei en glazuur toe te passen. Al in 1778 werd een prijsvraag uitgeschreven welke ondernemer het beste en op de meest goedkope manier de Engelse producten kon nabootsen.²⁵⁶¹²⁶

Afb. 5.39 Uit overlevering bewaard gebleven pearlware schoteltje met overglazuur gedrukt paars Romantisch decor (collectie: Cuno Koopstra).

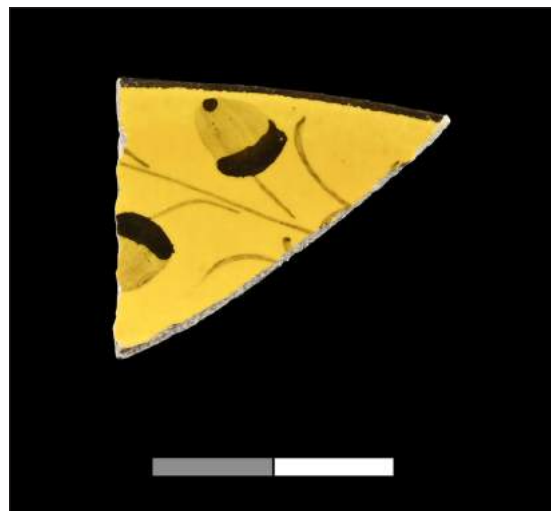
126 Van der Meulen & Smeele 2004.

Afb. 5.40 Scherven van transferware koppen en schotels met kramgaten.
1. V4-C22, 2. V4-C18, 3. V4-C20, 4. V9-C08.

Afb. 5.41 Fragmenten van een kom van dipped ware.

Afb. 5.42 Scherf van een schoteltje van canary ware.

Maar enkel Henricus Piccardt, eigenaar van De Porceleyne Fles sinds 1804, slaagde hier echt in en zijn latere Maastrichtse concurrenten waren vanaf het midden van de 19de eeuw nog veel succesvoller.¹²⁷ Hoe het Delftse imitatie-creamware uit de late 18de en vroege 19de eeuw er precies uitzag is nog niet duidelijk. Het is mogelijk dat bovenvermelde vondsten van Delftse origine zijn.¹²⁸ De vorm van het serviesgoed doet Engels aan, maar de kwaliteit ervan komt dichterbij faïence.

¹²⁷ Bogaers 1992, 15-16.

¹²⁸ Stellingwerf 2019, 49-51.

Afb. 5.43 Fragmenten van continentaal, mogelijk Delfts, imitatie-creamware.
1. V3-C08, 2. V3-C09, 3. V4-C21.

Rookgerei

Het rookgerei uit de ophogingslaag bestaat uit fragmenten van minstens 56 individuele Goudse kleipijpen.¹²⁹ Opvallend is dat de pijpen bijna allemaal dateren uit de jaren twintig van de 19de eeuw. Dit is zeer indicatief voor de periode dat het terrein is opgehoogd. Verhoudingsgewijs behoort een klein deel van de tabakspijpen (20%) tot de allerbeste kwaliteit. Hieruit blijkt dat de gevonden gebroken pijpen hoofdzakelijk goedkope producten waren. Eén pijpenketel is versierd met het gekroonde wapenschild van Gouda met bijbehorend devies (afb. 5.44).¹³⁰

Afb. 5.44 Ketel van een vroeg 19de-eeuwse Goudse kleipijp versierd met het gekroonde wapen van Gouda en het devies "PER ASPERA AD ASTRA" (foto door Jan van Oostveen).

De pijp is gemerkt met een afbeelding van koning David op de hiel, een merk gerelateerd aan de pijpenmaker Jacob Wout. Hoewel zeer decoratief, behoort de pijp op grond van de toegevoegde S ("SLEGT") op de hiel toch tot de kwalitatief mindere producten. Mogelijk betreft het hier een curiositeit die door de pijpenmaker cadeau werd gedaan bij de levering van een gros tabakspijpen.¹³¹

Naast de vele pijpfragmenten zijn nog scherven van minimaal twee kwispedoren van Engelse *creamware* tussen het vondstmateriaal te onderscheiden. Het wijdverbreide gebruik van tabak, zowel in de vorm van roken als pruimen, veroorzaakte de vorming van meer speeksel. Om dit kwijt te kunnen gebruikte men in de 18de en 19de eeuw een spuwpotje dat een kwispedoor naar het Portugese woord 'cuspidor' werd genoemd.

¹²⁹ Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 5.

¹³⁰ AWF502_KPY_v4_32; determinatie: Jan van Oostveen.

¹³¹ Determinatierapport Jan van Oostveen, 5, bijlage 5.

Toiletgerei & cosmetica

Binnen deze functiegroep zijn in verhouding tot het aangetroffen serviesgoed opvallend weinig objecten te melden. Naast fragmenten van pispotten van diverse keramieksoorten zijn twee intacte zalfpotten (f-zal 1, f-zal-3) en een fragment van een derde zalfpot van faience aangetroffen (afb. 5.45). De variatie aan pispotten bestaat uit een groot fragment van een met kleislib versierd exemplaar van Fries roodbakkend aardewerk, een scherv van een witbakkend exemplaar en fragmenten van een pispot van faience en een pispot van Engelse *creamware*.

Afb. 5.45 Sanitair uit de vroege 19de eeuw: Een pispot van Fries roodbakkend aardewerk en twee zalfpotten van Delftse faience.

Overig

Tot slot zijn nog enkele vormen onvermeld gebleven. Het betreft scherven van vuurtesten, een fragment van een olielamp en scherven van vazen en een miniatuurvaasje. Deze vormen vallen binnen de functiegroepen verwarming, verlichting en decoratie. De vuurtesten zijn zowel binnen het roodbakkend als het witbakkend aardewerk vertegenwoordigd. Meest opmerkelijk is een scherv van een rijkelijk versierde test (w-tes-3) van Fries witbakkend aardewerk (afb. 5.46).¹³² De test is gedecoreerd met een druk patroon van stempels van florale motieven en bedekt met een groen glazuur van koperoxide aan de buitenzijde. Een met stempels versierde vuurtest is redelijk zeldzaam binnen het vormenrepertoire van de Friese aardewerkindustrie. Deze decoratietechniek is vooral karakteristiek voor de late 18de en vroege 19de eeuw.¹³³ Later in de 19^{de}

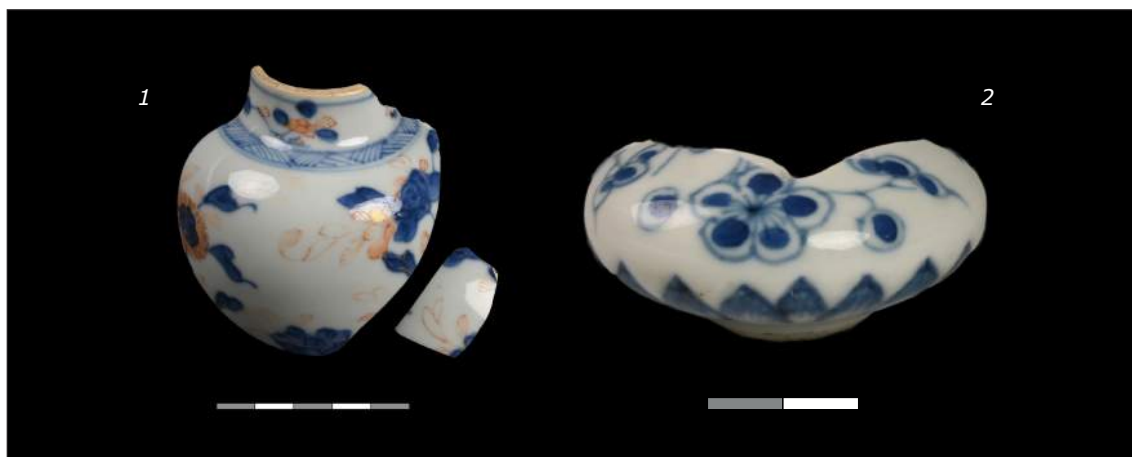

Afb. 5.46 Fragment van een vuurtest van Fries witbakkend aardewerk, versierd met stempels (V27-C02).

132 V27-C02.

133 Van der Meulen & Smeele 2005, 252-253.

eeuw gingen de Friese pottenbakkers meer de kerfsneetechniek toepassen voor het versieren van hun producten. De fragmenten van vazen zijn in twee gevallen van Chinees porselein en in één geval van Delftse faience. Dit materiaal dateert allemaal voor 1750. Bij het Chinees porselein is onderscheid te maken tussen een scherv van een vaas van Imari porselein en een deel van een enkel blauw beschilderd miniatuur vaasje (afb. 5.47).¹³⁴

Afb. 5.47 Scherven van vaasjes van Chinees porselein.
1. V4-C05, 2. V25-C20.

Deze objecten zullen als curiosa een plaats hebben gehad in een pronkkastje of op een rek aan de wand in één van de huizen van de inwoners van Oudeschild.

5.2.3: Glaswerk

Naast al de verzamelde keramiekscherven werden in de ophogingslaag slechts enkele tientallen fragmenten van glas aangetroffen. Het gaat om scherven van minstens zestien verschillende objecten. Daarvan bestaat het gros uit bodem- en randfragmenten van mongeblazen bolle flessen (gl-fle-55?, fl-fle-88?, gl-fle-128?) en enkele vierkante kelderflessen (gl-fle-30?) met pontilmerk. Daarnaast is een archeologisch complete beker (gl-bek-6c) versierd met verticale

Afb. 5.48 Beker en twee kelkglazen uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.
1. V25-G02, 2. V25-G03, 3. V4-G01.

134 V4-C05, V25-C20.

ribben (afb. 5.48.1)¹³⁵ en een viertal kelkglasen op te merken. Tussen de kelkglasfragmenten is onder andere een stam van een laat 18de-eeuws slingerglas (gl-kel-1?) op te merken (afb. 5.48.2).¹³⁶ Verder is een grotendeels compleet kelkglas met ei-vormige cuppa (gl-kel-23), typerend voor de late 18de 19de eeuw, tussen het vondstmateriaal aanwezig (afb. 5.48.3).¹³⁷ Het glazen drinkgerei is in alle gevallen van lage kwaliteit. Het betreft producten van continentaal sodaglas, wat goedkoper was dan het kristalglas met een hoog loodgehalte uit Engeland.

5.2.4: Bouwkeramiek

De aangetroffen bouwkeramiek bestaat uit vijf fragmentarisch bewaard gebleven wandtegels bedekt met een wit tinglazuur. De tegels dateren hoofdzakelijk uit de late 17de en de 18de eeuw en zijn versierd met een blauw geschilderd decor. De decors bestaan uit landschapjes, florale motieven en een konijn binnen een cirkel, veelal voorzien van hoekmotieven in de vorm van "spinnen" (afb. 5.49.1 & afb. 5.49.2).¹³⁸ Eén van de tegels betreft een randtegel met een breedte van 6,3 cm, versierd met krulmotieven en bloemen. Dit type tegel wordt wel aangeduid als een "bloemhalfje" en is vrij karakteristiek voor de Friese tegelproductie in de 18de en 19de eeuw (afb. 5.49.3).¹³⁹

Afb. 5.49 Laat 17de- en 18de-eeuwse tegels uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.
1. V24-BK01, 2. V25-BK01, 3. V15-BK01.

135 V25-G02.

136 V25-G03.

137 V3-G01; Stellingwerf 2019, 97, 109.

138 V24-BK01, V25-BK01.

139 V15-BK01; Pluis 2013, 486.

5.2.5: Metaal

In de ophogingslaag werden een aantal interessante objecten van metaal uit de 18de en vroege 19de eeuw aangetroffen. Het gaat onder andere om een messing naaring¹⁴⁰, een belletje¹⁴¹, een deel van een tinnen lepel met ovale bak¹⁴², een dekseltje van vermoedelijk een snuif- of lodereindoosje van lood-tin¹⁴³, een sierlijk meubelbeslag¹⁴⁴ in rococostijl en een ijzeren kanonskogel¹⁴⁵ met een diameter van 12 cm en een gewicht van 5,23 kilogram (afb. 5.50). Meest opvallend is de kanonskogel, vermoedelijk bedoeld voor een twaalfponderkanon. Wellicht is deze afkomstig van de Schans bij Oudeschild of tijdens de roerige Napoleontische tijd vanaf een schip over de dijk geschoten. De twaalfponder was een zeer algemeen gebruikt kaliber kanon op Europese schepen en in forten in de 18de en vroege 19de eeuw.¹⁴⁶

Afb. 5.50 Metaalvondsten uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.

1. Naaring (4-M01), 2. Belletje (V4-M02), 3. Lepel (V4-M03), 4. Deksel van een snuifdoos of lodereindoosje (V2-M01), 5. Meubelbeslag in rococostijl (V29-M01), 6. Kanonskogel (V9-M01).

5.2.6: Organisch vondstmateriaal

In de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag werden leren onderdelen van ten minste zeven verschillende schoenen aangetroffen.¹⁴⁷ Daarbij zijn drie verschillende typen te onderscheiden, namelijk type Goubitz 105, type Goubitz 150 en type Goubitz 140.¹⁴⁸ Van drie schoenzolen kon

140 V4-M01.

141 V4-M02.

142 V4-M03.

143 V2-M01.

144 V29-M01.

145 V9-M01.

146 Brinck 2020.

147 Determinatie: Ans Vissie & Els Ran.

148 Goubitz 2001; V4-L01, V4-L02, V4-L03, V4-L04.

de maat opgemeten worden, het gaat om de maten 22, 27 en 37 (afb. 5.51).¹⁴⁹ In de eerste gevallen betreft het duidelijk kinderschoenen. Maat 37 zou gekoppeld kunnen worden aan zowel een volwassen man als een vrouw.

De overige organische objecten zijn niet verwerkt tot gebruiksvoorwerpen. Het gaat vooral om vrij standaard slachtafval, als delen van een schedel van een schaap of geit en een runderkaak. Verder zijn diverse schelpen van inheemse schelpdieren in de ophoging aangetroffen, namelijk mininmaal vijf oesters en een klep van een strandgaper en een kokkel. Meest bijzonder is de vondst van een fragment van een kokosnoot, een tropische vrucht van de kokospalm die wereldwijd rond de evenaar groeit (afb.

Afb. 5.51 Leren onderdelen van drie verschillende schoenen uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag.

5.52).¹⁵⁰ Het is goed voor te stellen dat de noot als curiosum is meegekomen uit Oost-Azië of Amerika op één van de schepen die voor de rede van Texel aanmeerde.

Afb. 5.52 Fragment van een kokosnoot uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag (V4-H01).

5.2.7: Deelconclusie

De ophogingslaag die waarschijnlijk dateert uit de jaren twintig van de 19de eeuw dateert zat vol met vroeg 19de-eeuws gebroken vaatwerk. Vooral het aandeel serviesgoed van Engels industrieel aardewerk is groot. Daarnaast bevonden zich tussen het vondstmateriaal ook veel stukken antiek Chinees porselein uit de 18de en in mindere mate uit de 17de eeuw. Over het algemeen geven de vondsten een tamelijk armoedige indruk. Het meeste industrieel vervaardigde aardewerk uit Engeland bestaat uit goedkoop massagoed dat aan het begin van de 19de eeuw binnen alle lagen van de samenleving betaalbaar was geworden.

149 V4-L02, V4-L01, V4-L05.

150 V4-H01.

Met uitzondering van een serie gemerkte borden uit de aardewerkfabriek van Leeds zijn geen duidelijke servie sets te herkennen, zoals dat wel het geval zou zijn bij meer welgestelde huishoudens. Opmerkelijk is het grote aantal items dat eertijds gerepareerd is geweest met krammen. Tussen de vondsten uit de ophogingslaag konden maar liefst elf objecten met kramgaten worden geteld. Zelfs de meest simpel versierde en sterk versleten borden van majolica en faience evenals onversierde borden van Engels aardewerk vond men de moeite waard om te laten repareren. De zuinigheid waarmee men tweehonderd jaar geleden leefde in Oudeschild komt sterk naar voren. Blijkbaar zijn de herstellende items na verloop van tijd alsnog afgedankt. Wellicht braken ze voor een tweede keer, maar het is ook mogelijk dat bij een vererving van een boedel dit soort voorwerpen hun weg naar het afval vonden. Uit de samenstelling van het vondstmateriaal wordt duidelijk dat de meeste mensen in de omgeving waarschijnlijk weinig te besteden hadden. Opvallende vondsten die afwijken van deze gedachte zijn een fragment van een zeer luxe soepterrine van Europees porselein en enkele meer luxe soorten Chinees porselein. Het is goed mogelijk dat het in die gevallen om afval uit de admiraliteitshuizen van Oudeschild gaat. Een andere optie is dat het om tweedehands goederen gaat die door handel of vererving in lagere sociale milieus terecht kwamen. Het armzalige karakter van het vondstmateriaal hangt vermoedelijk samen met de sterke neergang van de internationale zeevaart op de Rede van Texel in de Napoleontische tijd. Veel inwoners van Oudeschild verloren hun inkomsten, omdat het aantal zeelieden dat eertijds vanaf de schepen op de Rede het dorp bezochten voor proviand en vermaak drastisch was afgenomen. Naast de vele scherven van Chinees porselein en Engels aardewerk zijn nog wel enkele andere vondsten aan te merken die getuigen van het vroegere internationale karakter van de Rede van Texel. Behalve fragmenten van een Spaanse olijffamfoor en een Oost-Aziatische martavaan zijn een scherf van een Japanse soja- of sakefles en een Chinees porseleinen kopje uit de late 18de eeuw voor de Amerikaanse markt in de ophogingslaag gevonden. Een twaalfpounder kanonskogel is tot slot mogelijk afkomstig van een schip of uit de Schans van Oudeschild.

5.3: Fase 3 – Smederij en demping Skilsloot, ca. 1878-1927

5.3.1: Algemeen

Uit en rond de gedempte Skilsloot zijn honderden vondsten geborgen die grofweg dateren uit het laatste kwart van de 19de tot en met het eerste kwart van de 20ste eeuw. In deze periode van snelle industrialisatie veranderde er veel aan de materiële cultuur van de Nederlanders ten opzichte van een eeuw daarvoor. Rond 1900 begon het grof gebruiksaardewerk van de markt te verdwijnen door de opkomst van duurzaam gietijzeren en emaille keukengoed. Tinglazuuraardewerk was in het geheel vervangen door het goedkoop geworden industrieel vervaardigde serviesgoed met veelal gedrukte of gestencilde decors. Naast industrieel aardewerk was ook het massaal vervaardigde Europees porselein voor de laagste inkomens betaalbaar geworden. Met de introductie van rubber en geblikt voedsel rond het midden van de 19de eeuw werden nieuwe methoden ter conservering van etenswaren uitgevonden. Vanaf eind 19de eeuw werden ook flessen van steengoed en van glas machinaal in voorgevormde mallen geperst en geblazen.

De samenstelling van het vondstmateriaal uit de dempingsfase is als volgt: Naast minstens 245 objecten van keramiek en enkele fragmenten van kleipijpen zijn er minimaal 62 voorwerpen van glas verzameld. Verder zijn tientallen onderdelen van schoenen en enkele bijzondere objecten van kokosvezels en hout aangetroffen. Metaal is met name in de vorm van onbepaalde ijzerwerk aangetroffen.

5.3.2: Keramiek

Drink- en schenkgerei

Binnen deze functiegroep zijn minimaal twaalf steengoed flessen (s2-fle-3, s2-fle-4, s2-fle-9), een deel van een grote Frechense steengoed kan (s2-kan-32?) en een Engelse kan van industrieel steengoed te onderscheiden. Opvallend is het feit dat bij de Frechense kan resten van zeepokken aanwezig zijn, mogelijk bestond de Skilsloot voor een deel uit brak water. De flessen bestaan allemaal uit fragmenten van Duitse mineraalwaterflessen en enkele intacte exemplaren (afb. 5.53).

Afb. 5.53 Duitse steengoed mineraalwaterflessen en een Engelse steengoed kan uit de gedempte Skilsloot.

Hoewel de meeste gevonden mineraalwaterflessen uit de latere 19de eeuw dateren is het opvallend dat in de sloot ook gedeeltelijk fragmenten van vroeg 19de-eeuwse steengoed flessen werden aangetroffen. Het gaat om een wandscherf met het merkstempel "G S R A[LF]TER S" en een randscherf van een gemerkte Seltersfles (s2-fle-9) uit de vroege Nassau-periode (1806-1836)¹⁵¹, een type dat eveneens tussen het vondstmateriaal van de ophogingslaag vertegenwoordigd was (afb. 5.54.1 & afb. 5.53.2).¹⁵² "G S R A[LF]TER S" staat voor Graf Salm Reifferscheid Alfterscher Sauerbrunnen en relateert aan de mineraalbron van Roisdorf vlakbij Bonn.¹⁵³ Mogelijk zijn deze scherven als opspit uit de nabijgelegen ophogingslaag in de sloot terechtgekomen. Volgende in de rij van aangetroffen mineraalwaterflessen zijn twee fragmentarische exemplaren (S2-fle-4) met eveneens een merk van de bron uit Niederselters, maar dan voorzien van de afgebeelde leeuw van Nassau in plaats van het gekroonde monogram "HN" (afb. 5.54.3).¹⁵⁴ Onder het stempel staat de tekst 'HERZOGTHUM NASSAU'. Dit merk

151 Wittop Koning 1975, 859-860.

152 V12-C07, V26-C04.

153 Nienhaus 1986, 120.

154 V17-C01.

dateert iets jonger dan het vroegste Nassau-merk, namelijk uit de periode 1836-1866.¹⁵⁵ Vanaf 1866 maakte het hertogdom Nassau deel uit van het Pruisische Rijk. Dit had ook invloed op de vormgeving van het toegepaste merk bij de mineraalwaterbron van Niederselters. De leeuw van Nassau werd namelijk in 1866 vervangen door de Pruisische adelaar.¹⁵⁶ Van dit type is eveneens een gemerkte fles (s2-fle-4) gevonden (afb. 5.54.4).¹⁵⁷ Het merk bestaat naast de afgebeelde adelaar verder uit de tekst: '*NIEDERSELTERS NASSAU / KÖNIGLICH PREUSSISCHE BRUNNENVERWALTUNG*'. De mineraalwaterfles is bovendien niet op een draaischijf vervaardigd, maar geperst in een speciaal daarvoor ontwikkelde machine die in 1879 in het Duitse Rijnland werd geïntroduceerd.¹⁵⁸ Hiermee kan de datering van de fles aangescherpt worden van circa 1879 tot 1900. Naast de flessen uit Niederselters zijn twee exemplaren (s2-

Afb. 5.54 Merken en inscripties op de aangetroffen steengoed mineraalwaterflessen.
1. V12-C07, 2. V26-C04, 3. V17-C01, 4. V17-C03, 5. V17-C02, 6. V17-C04.

fle-4) gerelateerd aan de bron van Ahrweiler, gemerkt met de tekst '*APOLINARIS BRUNNEN / GEORG KREUZBERG AHRWEILER RHEINPREUSSEN*' en een anker als symbool (afb. 5.54.5).¹⁵⁹ Deze mineraalwaterbron werd in 1852 geopend.¹⁶⁰ Verder is een mineraalwaterfles (s2-fle-4) op te merken waar niet een merk, maar een inhoudsmaat in gestempeld is. Het gaat om de aanduiding '*NED.KAN*', wat staat voor '*Nederlandse kan*' (afb. 5.54.6).¹⁶¹ De kan is een oude maat die in 1820 met de invoering van het metriek stelsel gelijkgesteld werd aan een liter. De benaming bleef officieel in gebruik tot 1869, maar zal daarna ook nog informeel decennia lang door gebruikt zijn.¹⁶²

155 Wittop Koning 1975, 859

156 Wieland 1984, 291.

157 V17-C03.

158 Nienhaus 1980a, 569.

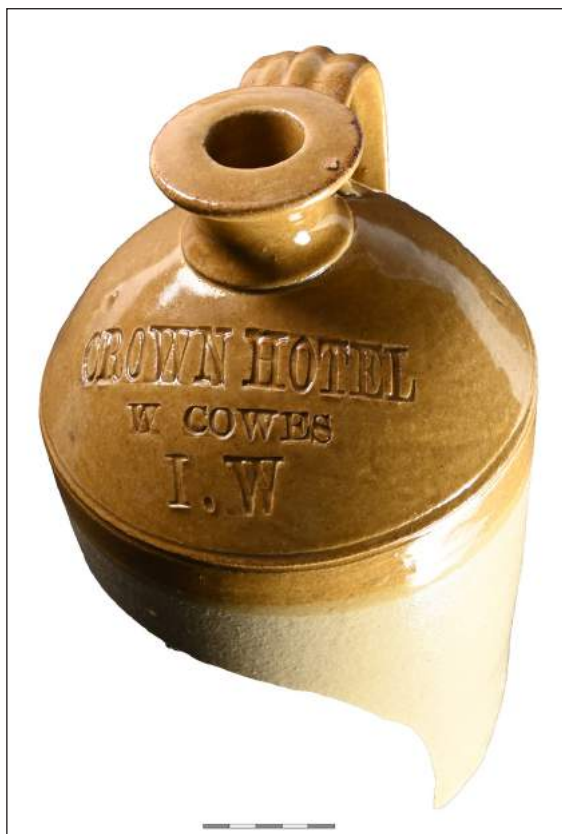
159 V17-C02.

160 Wittop Koning 1975, 856.

161 V17-C04.

162 Van der Meulen & Tousain 2017, 31-32.

De Duitse mineraalwaterflessen zijn geen opvallende verschijning in een 19de- en vroeg 20ste-eeuwse context. Het is goed mogelijk dat deze flessen na gebruik weer werden gevuld met sterkedrank. Opmerkelijk is wel de vondst van een laat 19de-eeuwse Engelse geperste steengoed kan met een hoogte van 26,5 cm en een diameter van 15 cm. Op de schouder is de inscriptie "CROWN HOTEL / W. COWES / I.W" aangebracht (afb. 5.55).¹⁶³ Waarschijnlijk gaat het om een drankfles van steengoed bedoeld voor het Crown Hotel in Londen. Op basis van het beige baksel en de lichtbruine engobe over het bovenste deel van de kan is dit object toe te schrijven aan de Doulton stoneware pottery in Lambeth, een stadsdeel van Londen.¹⁶⁴ Ten opzichte van de kleinere inktflesjes en stremselflessen worden er doorgaans weinig grote flessen en kannen van Engels steengoed in Nederland gevonden. Mogelijk heeft een Texelse schipper deze kan uit Engeland meegenomen en hem voor andere doeleinden gebruikt, zoals bijvoorbeeld de opslag van olie.

Afb. 5.55 Fragment van een laat 19de-eeuwse steengoed kan uit Londen (V25-C01).

Keukengoed

In verhouding tot het vroeg 19de-eeuwse vondstmateriaal van het terrein is het aantal gebruiksvormen van grove keramieksoorten uit de periode rond 1900 een stuk lager (afb. 5.56). Dit zal samenhangen met de opkomst van onder andere het duurzame emaille, waarvan allerlei soorten keukengerei, als pannen, vergieten, kannen en petroleumstellen machinaal vervaardigd konden worden. De ambachtelijk vervaardigde Keulse potten (s2-pot-7) waren nog steeds populair, maar de blauw geschilderde versiering werd vanaf het midden van de 19de eeuw een stuk slordiger aangebracht.¹⁶⁵ De traditionele grappen op drie pootjes waren grotendeels van de markt verdreven door de voor het fornuis geschikte kachelpannen. Deze werden niet enkel in de Frankfurter stijl (r-kap-2) gefabriceerd, maar ook zien we typisch Brabantse vormen (r-kap-1) uit met name Bergen op Zoom.¹⁶⁶ Dit wordt nog eens verduidelijkt door de aanwezigheid van een merkstempel, niet in de vorm van "BOZ", maar voluit geschreven als "BERGEN OP ZOOM" in combinatie met het stadswapen: de drie kruisjes (afb. 5.57).¹⁶⁷ Dit nieuwe merk werd officieel gedeponneerd in 1881, maar de optie bestaat dat het al vanaf omstreeks 1845 in gebruik was.¹⁶⁸ Naast fragmenten van kachelpannen is tevens een slachtbak

¹⁶³ V25-C01.

¹⁶⁴ Bartels 1999, 86.

¹⁶⁵ Van der Meulen & Tousain 2017, 38.

¹⁶⁶ Groeneweg 1992, 161-162.

¹⁶⁷ V25-C04.

¹⁶⁸ Groeneweg 1992, 109.

Afb. 5.56 Keukengoed van Fries en Gouds roodbakkend aardewerk en Engels steengoed uit de gedempte Skilsloot.

(r-bor-12) met hetzelfde merk uit Bergen op Zoom vertegenwoordigd.¹⁶⁹ Naast de Bergse pottenbakkers waren er rond 1900 eveneens nog diverse pottenbakkerijen in Friesland actief die produceerden voor een nationale markt. Het Friese repertoire binnen de vondsten uit de late 19de en vroege 20ste eeuw bestaat onder andere uit tweeorige voorraadpotten (r-pot-2, r-pot-60), roompotten (r-kan-5, r-kan-8) en waskommen (r-kom-1) van roodbakkend aardewerk. Een fragment van een vorm die in het Deventer-systeem als "r-bor-3" wordt aangeduid, namelijk een bord op standring, zou tevens gediend kunnen hebben als het deksel van een kachelpan, waarbij de standring als greep heeft gediend.¹⁷⁰ Verder zijn delen van vermoedelijk een roompot en een komfoor van Fries witbakkend aardewerk op te merken. Naast de Brabantse en Friese aardewerkproductie had ook de Goudse pottenbakkersindustrie in de 19de eeuw in grote vlucht genomen. Vormen die we als typisch Gouds kunnen aanmerken zijn twee waskommen (r-kom-10) op plat standvlak met aan de binnenzijde een witte sliblaag.¹⁷¹ Verder is een kan (r-kan-14) op standvlak met ribbels op de buik en bedekt met een bruin glazuur vermoedelijk ook in Gouda gemaakt. Tot slot is een bruin geglazuurd schenkkommetje (s3-kom-4) van Engels industrieel steengoed tussen het vondstmateriaal te onderscheiden. Vermoedelijk is dit object gebruikt om jus of melk bij een gerecht te kunnen uitgieten.

Afb. 5.57 Fragment van een gemerkte roodbakkende kachelpan uit Bergen op Zoom (V25-C02).

169 V12-C04.

170 Van der Meulen & Smeele 2005, 298-299.

171 Van der Meulen & Smeele 2005, 163, 254.

Objecten met een secundaire gebruiksfunctie

Tussen de laat 19de- en vroeg 20ste-eeuwse vondsten van Duits steengoed en Fries roodbakkend aardewerk zijn enkele objecten met secundaire gebruikssporen te herkennen (afb. 5.58).

Afb. 5.58 Voorwerpen van steengoed en roodbakkend aardewerk met resten teer en verf.

Zo zijn een mineraalwaterfles en delen van een Keulse pot aan de binnenzijde bedekt met resten van teer. Verder is ook de binnenkant van vermoedelijk een roompot of een grote papkop van Fries roodbakkend aardewerk bedekt met resten teer. Tot slot kan een archeologisch complete papkop (r-kop-2) met een dikke laag rode en gele verf aan de binnenzijde worden vermeld. Vermoedelijk hebben al deze objecten die van oorsprong voor andere doeleinden dienden een tweede leven gekregen als respectievelijk teerpotten en een verfbakje. Zowel teer als diverse soorten verf werden op grote schaal toegepast op scheepswerven voor onder andere het waterdicht maken van schepen en voor het onderhoud van het scheepshout en andere scheepsonderdelen. Hoewel teer en verf uiteraard ook binnen andere industrieën werden gebruikt is het binnen de context van Oudeschild goed voor te stellen dat deze voorwerpen een relatie hebben gehad met de scheepvaart.

Tafelwaar

Minimaal 52 voorwerpen kunnen worden aangemerkt als tafelwaar. Het gaat in verreweg de meeste gevallen om industrieel vervaardigd wit aardewerk uit Maastricht (MAE = 30). Vanaf het midden van de 19de eeuw werd de Engelse invloed sterk ingedamd door de snel groeiende Maastrichtse keramiekindustrie. Meest toonaangevend waren de fabriek van Petrus Regout, opgericht in 1836 en later bekend als de Sphinx, en de in 1863 gestichte firma Société Céramique, beiden in navolging van hun Engelse concurrenten. Tussen het vondstmateriaal uit de gedempte Skilsloot zijn echter ook enkele fragmenten van borden (f-bor-1, f-bor-3, f-bor-29) van Delftse faïence uit de 18de en vroege 19de eeuw op te merken, waaronder scherven van een bord met kramgaten (afb. 5.59).¹⁷² Vraag is of het hier gaat om een antiek gebroken stuk of opspit uit de oudere ophogingslaag. De tweede optie is het meest plausibel, aangezien het bord op een zeer simpele wijze is versierd.

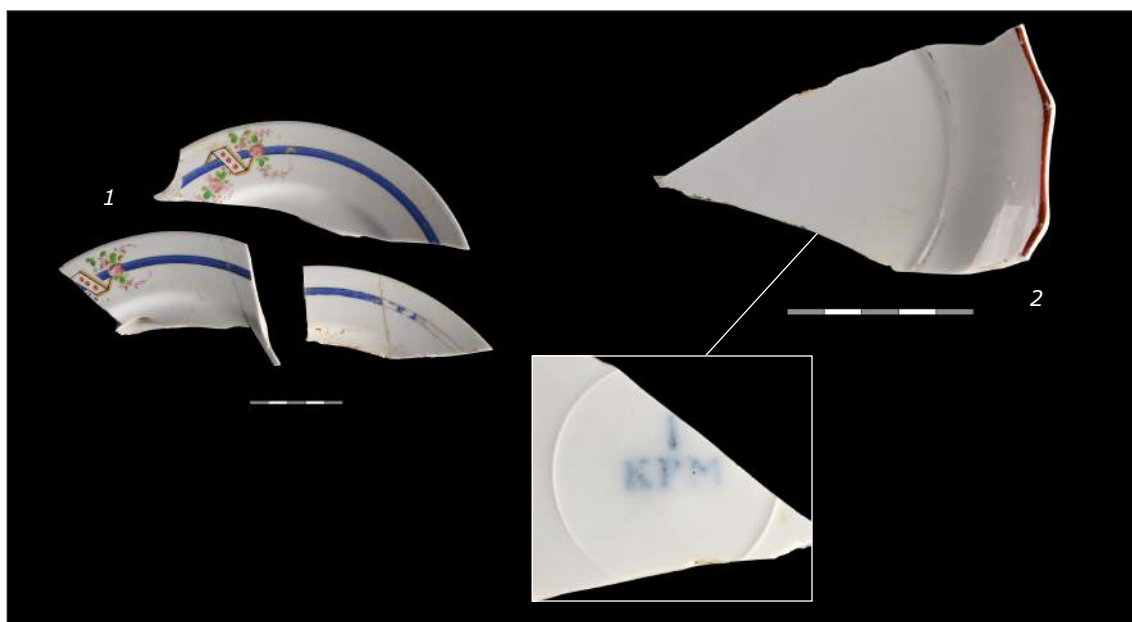
172 V12-C06.

Een echt pronkstuk kan het zeker niet genoemd worden.

Voordat het tafelwaar van industrieel aardewerk verder wordt beschreven is nog een kleine hoeveelheid serviesgoed van Europees porselein op te merken. Het gaat in totaal om minimaal drie verschillende objecten, waarbij scherven van laat 19de-eeuwse beschilderde borden en een botervloot zijn vertegenwoordigd (afb. 5.60).¹⁷³ Dit geringe aantal items is tekenend voor de algemene sociale status van de lokale bevolking. Hoewel

Afb. 5.59 Scherven van een laat 18de of vroeg 19de eeuws Delfts faience bord met kramgaten (V12-C06).

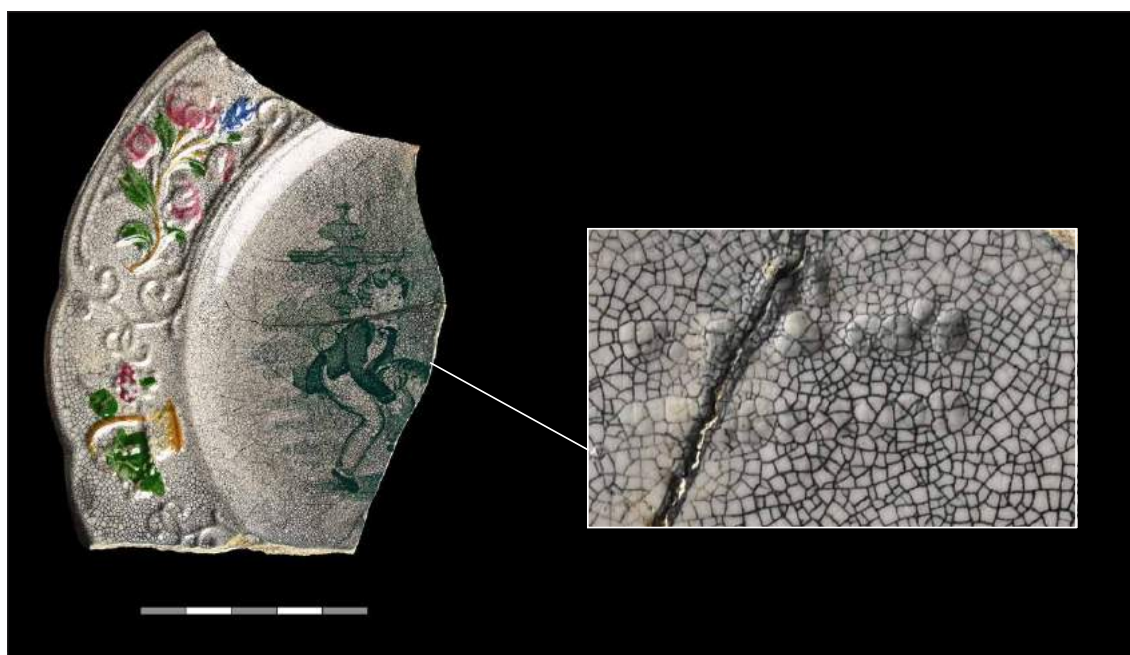
Afb. 5.60 Fragmenten laat 19de-eeuwse bord van Europees porselein, waaronder een gemerkt exemplaar van de porseleinfabriek van Waldenburg. 1. V9-C02, 2. V25-C06.

porselein steeds goedkoper geproduceerd kon worden, was de aanschaf van een porseleinen tafelservies nog steeds enkel voorbehouden aan meer welgestelde huishoudens. Veel betaalbaarder was het industrieel aardewerk, massaal geproduceerd in onder andere de aardewerkfabrieken van Maastricht. Eén van de bordjes (ep-bor-12) van porselein is voorzien van een onderglazuur blauw geschilderd merk op de bodem in de vorm van de letters KPM met daarboven een streep (afb. 5.60.2). Direct komt de Königliche Porzellan Manufaktur van Berlijn in gedachten. Het betreft hier echter een slinkse kopie van het welbekende merk van de Berlijnse porseleinfabriek. In plaats van de gebruikelijke scepter is een streep boven KPM geschilderd. Dit imitatiemerk werd tussen 1840 en 1895 gevoerd door de Krister Porzellan-Manufaktur in Waldenburg, Silezië.¹⁷⁴

173 V9-C02, V25-C06.

174 Marshall 2021b, www.porcelainmarksandmore.com/related/silesia/waldenburg-01/index.php.

Het industrieel aardewerk bestaat niet enkel uit Maastrichtse producten, maar eveneens uit enkele fragmenten van ouder Engels industrieel aardewerk. Naast scherven van vroeg 19de-eeuws *creamware* en *pearlware* is een fragment van een bordje (iw-bor-11) van *whiteware* uit de jaren veertig van de 19de eeuw op te merken. Het ivoorwitte *whiteware*, oftewel witgoed, verving het *creamware* en *pearlware* vanaf de jaren 1830. Het bordje is op de spiegel versierd met een drukdecor van kinderen die met een kat spelen (afb. 5.61). Op de achterzijde is vaag een blindmerk zichtbaar, waaruit de tekst "W.S. & Co's Wedgewood" is op te maken. Het blijkt te gaan om een kinderbordje uit de serie "JUVENILE COMPANIONS" van de aardewerkfabriek van William Smith & Co in Stockton-on-Tees, Yorkshire, opgericht in 1825 (afb. 5.62). Deze fabrikant voerde tot 1848 het merk "W.S. & Co's Wedgewood", toen hij door een aanklacht van de grote concurrent Wedgwood uit Staffordshire het misleidende merk niet meer mocht gebruiken.¹⁷⁵

Afb. 5.61 Fragment van een bordje van Engels industrieel wit aardewerk van de firma W.S. & Co (V25-C16).

Het Maastrichtse serviesgoed is te verdelen in fragmenten van tientallen borden van verschillende typen (iw-bor-1, iw-bor-2, iw-bor-3, iw-bor-8, iw-bor-11, iw-bor-19), enkele grote kommen (iw-kom-4, iw-kom-12), mogelijk gebruikt als fruit- of saladeschaal, en scherven van een diepe ovale schaal en een botervloot (afb. 5.63). Vrijwel al het Maastrichts aardewerk is op de bodem voorzien van een fabrieksmerk. De objecten zijn grofweg tussen 1870 en 1925 te dateren. Diverse items kunnen

Afb. 5.62 Een uit overlevering bewaarde parallel voor het bordje van W.S. & Co met decor "JUVENILE COMPANIONS" (privécollectie).

175 Birks 2021.

Afb. 5.63 Tafelwaar van industrieel wit aardewerk uit de gedempte Skilsloot.

op basis van het merk zelfs op het jaar nauwkeurig worden gedateerd. Aan de toegepaste merken is verderop een aparte paragraaf gewijd. Een deel van de objecten is langs de rand voorzien van geperste sierpatronen, als een rastermotief, een parelrand of rocailles. Ongeveer de helft van het industrieel vervaardigde tafelgoed is versierd met een onderglazuur drukdecor in zwart, blauw, groen of rood. Verder zijn enkele scherven met een geschilderd boerenbontdecor op te merken. De drukdecors bestaan veelal uit romantische landschapjes, florale motieven en Chinoiserieën. Opmerkelijk is dat ook meerdere items met een expliciet historisch-militaristisch karakter voorkomen (afb. 5.64). Zo is er een tamelijk compleet bordje van de firma Société Ceramique uit de periode 1870-1895 met een afbeelding van de aankomst van Napoleon in Ca  iro tijdens zijn veldtocht naar Egypte (1798-1801) aangetroffen (afb. 5.64.1).¹⁷⁶ Daarnaast zijn er scherven van bordjes van de fabriek van Petrus Regout versierd met de decors "MILITAIRE" en "BOEREN" verzameld. Het eerste bordje met de karakteristieke ulanen te paard kan op basis van het merk gedateerd worden tussen 1883-1890 (afb. 5.64.2 & afb. 5.65).¹⁷⁷ Het tweede bordje relateert aan de herdenking van de Eerste of Tweede Boerenoorlog in Zuid-Afrika en dateert tussen 1883-1905 (afb. 5.64.3 & afb. 5.65).¹⁷⁸ Tot slot is tussen de vondsten uit de Skilsloot een diep bord van industrieel rood aardewerk bedekt met een witte kleislib aan de binnenzijde te onderscheiden (afb. 5.66). Op de bodem is een vaag beeldmerk in de vorm van een gelauwerd wapenschild met daaronder een fragmentarische tekst aanwezig. Het lijkt te gaan om het onderschrift "MADE IN GERMANY". Hoogstwaarschijnlijk gaat het om het merk van de aardewerfabriek in Sarregu  minous/Saarg  m  nd op de Frans-Duitse grens. Dit specifieke merk is te dateren tussen 1894/1919.¹⁷⁹ Dit product uit het Frans-Duitse gebied Lotharingen is één van de weinige importen uit de periode rond 1900 tussen al het Maastrichts serviesgoed dat in die periode duidelijk de overhand had op de Nederlandse markt.

¹⁷⁶ V25-C13; Société Ceramique, beeldmerk 530, Polling 2006, 94.

¹⁷⁷ V9-C04; Petrus Regout, beeldmerk 70, Polling 2006, 32.

¹⁷⁸ V25-C14; Petrus Regout, beeldmerk 81A, Polling 2006, 37.

¹⁷⁹ Marshall 2021c.

Afb. 5.64 Bordjes van laat 19de-eeuws Maastrichts aardewerk met militaristische drukdecors.
1. V25-C13, 2. V9-C04, 3. V25-C14.

Afb. 5.65 Uit overlevering bewaarde parallellen van de decors "MILITAIRE" en "BOEREN", gebruikt bij de Maastrichtse aardewerfabriek de Sphinx van Petrus Regout (collectie: Sociaal Historisch Centrum Limburg).

Afb. 5.66 Bord van industrieel rood aardewerk, vermoedelijk van de aardewerfabriek van Sarreguemines (V12-C02; porcelainmarksandmore.com)

Thee- en koffiegoed

Net iets minder dan de helft van alle vondsten uit de dempingsfase bestaat uit scherven van thee- en koffiegoed (MAE = 117). Daarbij gaat het om Aziatisch porselein (MAE = 1), Europees porselein (MAE = 33) en industrieel vervaardigd aardewerk (MAE = 83).

Het Aziatisch porselein is vertegenwoordigd met een fragment van een Japans schoteltje (p-bor-21) versierd met een overglazuur rood drukdecor van geisha's in een landschap met florale motieven (afb. 5.67).¹⁸⁰ Vanaf de late 19de eeuw ging ook Japan industriële productietechnieken toepassen om de Westerse markt weer aan te trekken. Opvallend is het ontbreken van echt antiek 17de- en 18de-eeuws porselein, terwijl dit in de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag nog wel veelvuldig voorkwam. Het lijkt erop dat modern Europees porselein het eeuwenoude equivalent uit Oost-Azië grotendeels verdrongen had uit de meeste huishoudens. Europees porselein is dan ook in veelvoud aanwezig tussen het verzamelde thee- en koffiegoed uit de Skilsloot (afb. 5.68). Dit materiaal bestaat hoofdzakelijk uit koppen (ep-kop-2, ep-kop-4, ep-kop-7-, ep-kop-14, ep-kop-15, ep-kop-16) en schotels (ep-bor-4, ep-bor-9, ep-bor-11, ep-bor-12). Daarnaast komen ook fragmenten van enkele theepotten en bijbehorende deksels (ep-dek-1, ep-dek-3, ep-dek-8) evenals scherven van twee theelichten voor.

Afb. 5.67 Fragment van een schotel van Japans porselein versierd met een overglazuur drukdecor.

180 V25-C08.

Afb. 5.68 Thee- en koffiegoed van Europees porselein uit de gedempte Skilsloot.

Diverse serviesstukken zijn versierd met een onderglazuur blauw gedrukt uienbloemenmotief, bekend als het Zwiebelmusterdecor. Een kop en een schotel met dit decor zijn gemerkt met een R binnen twee gekruiste zwaarden (afb. 5.69.1).¹⁸¹ Dit merk werd in 1901 bij de Maastrichtse porseleinfabriek, bekend als MOSA, geregistreerd, maar was vermoedelijk al sinds 1895 in gebruik.¹⁸² Naast de transferprint-techniek komen eveneens diverse porseleinstukken versierd met decals voor.

Afb. 5.69 Porselein uit Maastricht (1, V25-C04), Berlijn (2, V25-C05) en Tsjechoslowakije (3, V25-C07).

181 V25-C04.

182 MOSA, beeldmerk 620, Polling 2006, 111.

Deze methode, waarbij niet een afdruk van een afbeelding maar een soort sticker op het serviesgoed werd aangebracht, kwam eind 19de eeuw in zwang in de Maastrichtse aardewerk- en porseleinindustrie.¹⁸³ Een deel van de met decals versierde koppen en schotels straalt echt de kubistische vormgeving van de Art Deco uit, een kunststroming die de mode beheerste tussen de twee wereldoorlogen. Verder zijn nog diverse beschilderde objecten op te merken. Meest opvallend is een kop versierd met een overglazuur geschilderde lijn van roze goudluster langs de rand en een tekst in goud op de voorzijde, waarvan fragmentarisch de volgende woorden leesbaar zijn: "... en heil... ere dagen uw leven" (afb. 5.69.2).¹⁸⁴ De kop is op de bodem beschilderd met een onderglazuur blauw merk van een gekroonde adelaar boven het monogram KPM. In dit geval gaat het om een authentiek merk van de Königliche Porzellan Manufaktur in Berlijn, specifiek te dateren tussen 1844 en 1847.¹⁸⁵ Een laatste stuk gemerkt porselein betreft een fragment van een schotel met bijbehorend kopje, waarop fragmentarisch Czecho-Slovakia is te lezen (afb. 5.69.3).¹⁸⁶ Deze aanduiding maakt duidelijk dat het porselein na 1918 dateert, toen de republiek Tsjechoslowakije ontstond. In combinatie met het Art Deco-porselein uit de jaren 1920 sluit de vondst van dit Boheemse materiaal goed aan op de historische vermelding van de demping van de Skilsloot in of vlak voor 1927. Een laatste interessante vondstgroep van Europees porselein bestaat uit de fragmenten van theelichten. Naast een exemplaar van onversierd dikwandig porselein is een fragment van een zogenaamde lithofaan aangetroffen (afb. 5.70).¹⁸⁷

Afb. 5.70 Fragment van een lithofaan, afkomstig uit een koperen theelicht.

Afb. 5.71 Uit overlevering bewaarde theelichten met daarin een lithofaan (bron: Smeerling Antiek & collectie Louis Hart).

183 Langeweg 2016.
184 V25-C05.
185 KPM Berlin 2021.
186 V25-C07.
187 V17-C05.

Een lithofaan bestaat uit zeer dun doorschijnend porselein, waarin een driedimensionale voorstelling is geëtst of geperst die goed zichtbaar wordt als er een lichtbron achter geplaatst wordt. In het geval van dit fragment gaat het om een deel van een theelicht (afb. 5.71).

Verreweg het meeste industrieel aardewerk is afkomstig uit Maastricht en dateert uit de late 19de en de eerste decennia van de 20ste eeuw. Meest bepalend voor de datering van het materiaal is de toevoeging van "MADE IN HOLLAND" onder het merk. Dit werd standaard in de jaren negentig van de 19de eeuw.¹⁸⁸ De reden hierachter wordt in de volgende paragraaf uitgelegd.

Afb. 5.72 Bodemfragment van een kom van Engelse dipped ware en uit overlevering bewaard gebleven objecten van hetzelfde type aardewerk (collectie: Jonathan Rickard).

Behalve de overwegend Maastrichtse producten bevinden zich tussen het vondstmateriaal nog enkele fragmenten van laat 18de- tot vroeg 19de-eeuws Engels aardewerk. De vraag is of het hier gaat om antiek dat een eeuw later is weggegooid, of dat het nog deel uitmaakt van het afval uit de vroeg 19de-eeuwse ophoging. Opvallend is dat het ook om minder gangbare keramieksoorten gaat, namelijk om een scherf van een kom van *dipped ware* en een fragment van een schoteltje van *canary ware*. Het *dipped ware* is versierd met een blauwe sliblaag en

Afb. 5.73 Scherf van een schoteltje van Engelse canary ware bedrukt met het Tea Party pattern en een uit overlevering bewaard gebleven parallel (bron: Z & K Antiques).

188 Marshall 2021a, www.porcelainmarksandmore.com/resources/history-notes.php.

kan gedateerd worden aan het eind van de 18de eeuw (afb. 5.72).¹⁸⁹ Het felgele *canary ware* is voorzien van een overglazuur rood drukdecor dat te herkennen is als het *Tea Party pattern* (afb. 5.73).¹⁹⁰

Afb. 5.74 Thee- en koffiegoed van industrieel aardewerk uit de gedempte Skilsloot.

De vormvariatie van het Maastrichtse serviesgoed is vrij groot. Naast verschillende typen koppen (iw-kop-1, iw-kop-2, iw-kop-3, iw-kop7, iw-kop-23, iw-kop-28, iw-kop-31) en schotels (iw-bor-1, iw-bor-3, iw-bor-15, iw-bor-24, iw-bor-26) zijn fragmenten van theepotten (iw-the-8), koffiepotten en bijbehorende deksel (iw-dek-9), melkkannetjes (iw-kan-4) en spoelkommen (iw-kom-1, iw-kom-5?, iw-kom-16) op te merken (afb. 5.75). Veel van de schotels zijn voorzien van een verdiepte spiegel, zodat daarop geplaatste kopjes minder risico hadden op breuk. Deze uitvinding dateert omstreeks het midden van de 19de eeuw. Het meeste aardewerk is versierd met drukdecors van romantische scènes en florale motieven, maar geschilderde lijnen en boerenbontdecors komen eveneens voor. Daarnaast zijn verschillend witte items zonder decor tussen de vondsten vertegenwoordigd, waarbij enkele sprake is van plastische versiering in de vorm van geperste krul- of bladmotieven in rococostijl. Deze van oorsprong 18de-eeuwse stijl beleefde een heropleving in de tweede helft van de 19de eeuw. Het vondstmateriaal bestaat overwegend uit industrieel *whiteware* oftewel witgoed, maar er komen ook een paar andere varianten industrieel vervaardigd aardewerk voor. Zo zijn een peervormige theepot en een dekseltje met een bruin gevlekt glazuur dat doet denken aan de structuur van een schildpadschild vertegenwoordigd (afb. 5.76.1 & afb. 5.76.2).¹⁹¹ In Engeland noemt

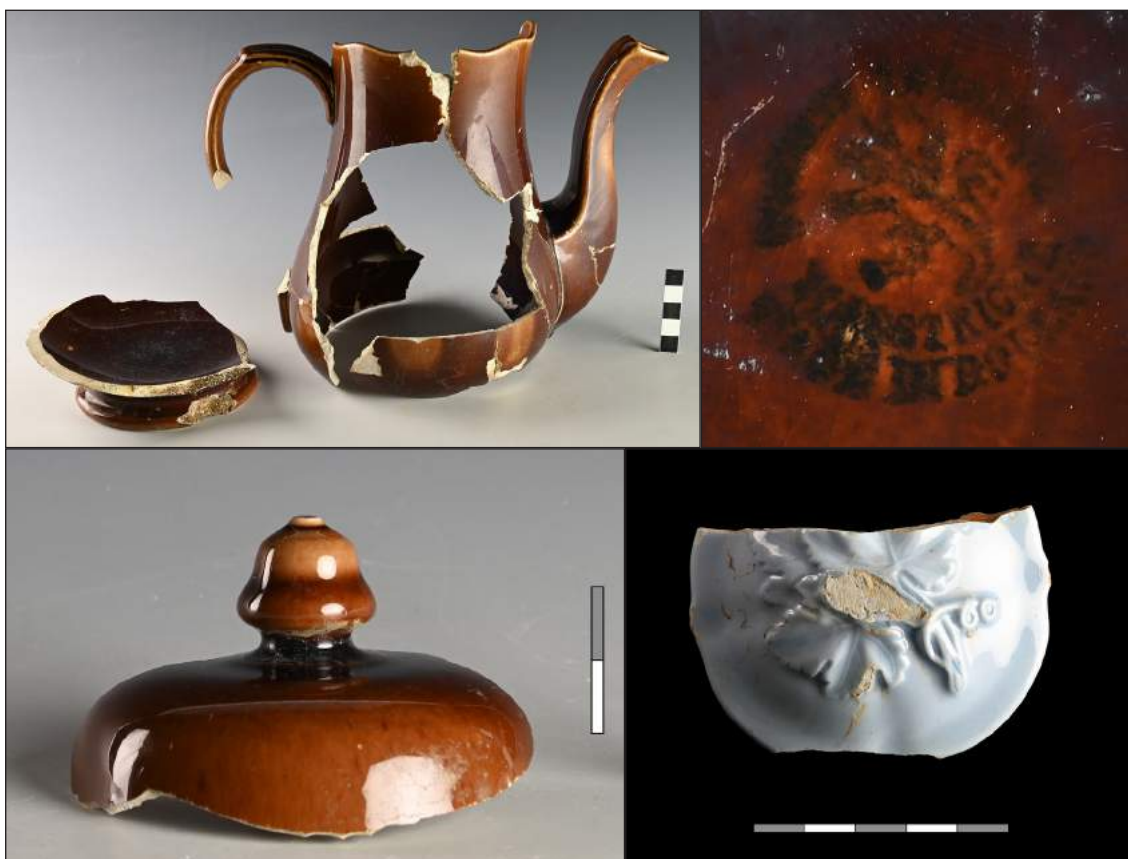
Afb. 5.75 Vrijwilligster Annette van Boven met een pas gevonden koffiepote in de hand.

189 V12-C08; Carpentier & Rickard 2001.;

190 V17-C09; Transferware Collector's Club, Pattern 5694.

191 V12-C03.

men dit type aardewerk "Rockingham ware", maar ook in Maastricht werd dit materiaal in de tweede helft van de 19de en het eerste kwart van de 20ste eeuw op grote schaal geproduceerd. De theepot is gemerkt met een stempel van de Maastrichtse firma Société Ceramique (afb. 5.76.1). De vorm doet denken aan een koffiepot, maar het object is als theepot aan te merken, aangezien aan de binnenzijde bij de aanzet van de tuit een keramische zeef is aangebracht. Bij koffiepotten zou er een groot gat aanwezig zijn bij de overgang van de pot naar de tuit. Verder is een dekseltje (ik-dek-2) van mogelijk een suikerpot van blauwbakkerend industrieel aardewerk te vermelden (afb. 5.76.3).¹⁹² Dit materiaal wordt in de Maastrichtse terminologie 'blauwsteen' genoemd. Aan de klei is kobalt toegevoegd, wat de blauwe kleur van het baksel heeft veroorzaakt. Dergelijk aardewerk wat uit de tweede helft van de 19de en vroege 20ste eeuw dateert, wordt doorgaans weinig in archeologische context gevonden.¹⁹³

Afb. 5.76 Theepot en deksels van respectievelijk Rockingham ware en blauwgoed.
1. V25-C12, 2. V12-C03, 3. V10-C01.

Maastrichts industrieel wit aardewerk: merken en dateringen

Naast een klein aantal gemerkte voorwerpen van MOSA-porselein kunnen minstens zeventig objecten van industrieel wit aardewerk als specifiek Maastrichts aangemerkt worden. Daarvan zijn minimaal 65 exemplaren dusdanig compleet aangetroffen dat een gestempeld merk te herkennen is (tabel 1). Het gaat in de meeste gevallen om serviesgoed als borden en schalen, koppen, schotels en theepotten, maar ook om enkele pispotten, zalfpotten en bloempotten. De vertegenwoordigde producten van Petrus Regout en zijn geduchte Maastrichtse concurrent

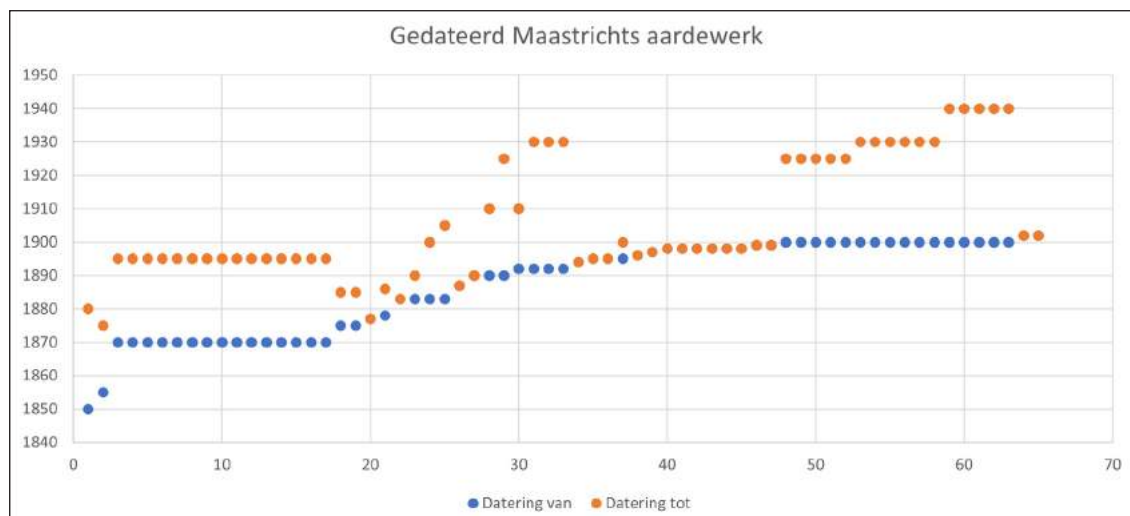
¹⁹² V10-C01.

¹⁹³ Bartels 1999, 259.

Vorm	DS-type	Subnummer	Fabrikant	Merk	Datering	Opmerkingen	Literatuur
bord	iw-bor-5	V15-C02	Petrus Regout	Blindmerk 5B	1850-1880		Polling 2006, 20
schotel	iw-bor-24	V15-C03	Petrus Regout	Blindmerk 7	1855-1875		Polling 2006, 21
pisspot	iw-plis-	V25-C09	Petrus Regout	Beeldmerk 52	1875-1885		Polling 2006, 28
pisspot	iw-plis-		Petrus Regout	Beeldmerk 52	1875-1885		Polling 2006, 28
kom	iw-kom-	V17-C08	Petrus Regout	Beeldmerk 40B	1877	Turfdatering IIIII II	Polling 2006, 26
bloempot	iw-blo-2	V25-C17	Petrus Regout	Beeldmerk 60B	1878-1886		Polling 2006, 29
kop	iw-kop-2	V25-C11	Petrus Regout	Beeldmerk 70B	1883	Breuk onder M van MAASTRICHT	Polling 2006, 32
bord	iw-bor-5	V9-C04	Petrus Regout	Beeldmerk 70	1883-1890		Polling 2006, 32
kop	iw-kop-5		Petrus Regout	Beeldmerk 70B	1883-1900		Polling 2006, 32
bord	iw-bor-11	V25-C14	Petrus Regout	Beeldmerk 81A	1883-1905		Polling 2006, 37
bord	iw-bor-11	V25-C15	Petrus Regout	Beeldmerk 71A	1887	Turfdatering IIIIIII II	Polling 2006, 34
kop	iw-kop-		Petrus Regout	Beeldmerk 70B	1890	Breuk onder C van MAASTRICHT	Polling 2006, 32
bord	iw-bor-19		Petrus Regout	Blindmerk 10B	1890-1910		Polling 2006, 22
schotel	iw-bor-1		Petrus Regout	Beeldmerk 82	1890-1925	Merk met Javaanse tekst	Polling 2006, 37
kop	iw-kop-2?		Petrus Regout	Beeldmerk 86B	1892-1910		Polling 2006, 38
schotel	iw-bor-1		Petrus Regout	Beeldmerk 90	1892-1930		Polling 2006, 38
schotel	iw-bor-1		Petrus Regout	Beeldmerk 90A	1892-1930		Polling 2006, 38
schotel	iw-bor-24		Petrus Regout	Beeldmerk 90A	1892-1930		Polling 2006, 38
kop	iw-kop-5	V16-C01	Petrus Regout	Beeldmerk 90B	1894	Breuk boven t van Petrus	Polling 2006, 38
kop	iw-kop-2		Petrus Regout	Beeldmerk 95B	1895	Breuk boven r van Petrus	Polling 2006, 40
kop	iw-kop-2?		Petrus Regout	Beeldmerk 86B	1895	Breuk boven u van Petrus	Polling 2006, 38
kop	iw-kop-2		Petrus Regout	beeldmerk 90B	1896	Breuk boven u van Petrus	Polling 2006, 38
kop	iw-kop-2	V25-C10	Petrus Regout	Beeldmerk 82	1897	Merk met Javaanse tekst, breuk boven s van Petrus	Polling 2006, 37
bord	iw-bor-11		Petrus Regout	Beeldmerk 80B	1898	Breuk boven R van Regout	Polling 2006, 36
schotel	iw-bor-24		Petrus Regout	Beeldmerk 80B	1898	Turfdatering 9VIII	Polling 2006, 36
schotel	iw-bor-3		Petrus Regout	Beeldmerk 80B	1898	Breuk boven R van Regout	Polling 2006, 36
bord	iw-bor-2	V26-C01	Petrus Regout	Beeldmerk 81B	1898	Turfdatering 9VIII	Polling 2006, 36
kop	iw-kop-2	V17-C06	Petrus Regout	Beeldmerk 90B	1898	Breuk onder M van Maastricht	Polling 2006, 38
kop	iw-kop-2		Petrus Regout	Beeldmerk 90B	1898	Breuk onder M van Maastricht	Polling 2006, 38
kom	iw-kom-		Petrus Regout	Beeldmerk 80B	1899	Breuk boven e van Regout	Polling 2006, 36
kop	iw-kop-2?		Petrus Regout	Beeldmerk 90B	1899	Breuk onder 1e A van MAASTRICHT	Polling 2006, 38
bord	iw-bor-11	V15-C01	Petrus Regout	beeldmerk 80B	1902	Breuk boven u van Regout	Polling 2006, 36
kom	iw-kom-5?		Petrus Regout	Beeldmerk 80A	1902	Breuk boven u van Regout	Polling 2006, 36
bord	iw-bor-		Société Ceramique	Beeldmerk 530	1870-1895		Polling 2006, 94
bord	iw-bor-11	V25-C13	Société Ceramique	Beeldmerk 530	1870-1895		Polling 2006, 94
kom	iw-kom-		Société Ceramique	Beeldmerk 530	1870-1895		Polling 2006, 94
kom	iw-kom-		Société Ceramique	Beeldmerk 530	1870-1895		Polling 2006, 94
kom	iw-kom-		Société Ceramique	Beeldmerk 530	1870-1895		Polling 2006, 94
bord	iw-bor-		Société Ceramique	Beeldmerk 530A	1870-1895		Polling 2006, 94
bord	iw-bor-2		Société Ceramique	Beeldmerk 530A	1870-1895		Polling 2006, 94
bord	iw-bor-2		Société Ceramique	Beeldmerk 530A	1870-1895		Polling 2006, 94
koffiepot	iw-kof-		Société Ceramique	Beeldmerk 530A	1870-1895		Polling 2006, 94
kom	iw-kom-4	V12-C01	Société Ceramique	Beeldmerk 530A	1870-1895		Polling 2006, 94
kom	iw-kom-4		Société Ceramique	Beeldmerk 530A	1870-1895		Polling 2006, 94
kom	iw-kom-4		Société Ceramique	Beeldmerk 530A	1870-1895		Polling 2006, 94
kop	iw-kop-1		Société Ceramique	Beeldmerk 530B	1870-1895		Polling 2006, 94
schotel	iw-bor-		Société Ceramique	Beeldmerk 531B	1870-1895		Polling 2006, 94
kop	iw-kop-2	V9-C03	Société Ceramique	Beeldmerk 531B	1870-1895		Polling 2006, 95
schotel	iw-bor-3		Société Ceramique	Beeldmerk 541A	1895-1900		Polling 2006, 97
schotel	iw-bor-24		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1925		Polling 2006, 98
kop	iw-kop-2		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1925		Polling 2006, 98
kop	iw-kop-3	V15-C04	Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1925		Polling 2006, 98
zalfpot	iw-zal-1		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1925		Polling 2006, 98
zalfpot	iw-zal-1		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1925		Polling 2006, 98
schotel	iw-bor-26		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1930		Polling 2006, 98
schotel	iw-bor-26		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1930		Polling 2006, 98
kop	iw-kop-		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1930		Polling 2006, 98
kop	iw-kop-1		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1930		Polling 2006, 98
kop	iw-kop-1		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1930		Polling 2006, 98
kop	iw-kop-1		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1930		Polling 2006, 98
bord	iw-bor-		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1940		Polling 2006, 98
bord	iw-bor-		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1940		Polling 2006, 98
bord	iw-bor-		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1940		Polling 2006, 98
kop	iw-kop-1		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1940		Polling 2006, 98
theepot	iw-the		Société Ceramique	Beeldmerk 550	1900-1940		Polling 2006, 98

Tabel 1. Overzicht van de vertegenwoordigde merken tussen het Maastrichts aardewerk op chronologische volgorde per fabrikant (MAE = 65).

Société Ceramique zijn in dit vondstcomplex aan elkaar gewaagd. Qua aantallen gaat het om 33 versus 32 exemplaren van beide fabrikanten. Duidelijk is dat verreweg het meeste materiaal tussen 1890 en 1930 is vervaardigd (afb. 5.77).

Afb. 5.77 Grafiek met een overzicht van de dateringen van het Maastrichts aardewerk (MAE = 65).

Vanaf het midden van de 19de eeuw gingen de Maastrichtse aardewerkfabrieken op grote schaal hun producten voorzien van merken. In eerste instantie gebeurde dit veelal met een blindstempel, waarbij een afdruk van een stempel in negatief reliëf in het ongebakken aardewerk werd aangebracht. Slechts drie voorwerpen van de fabriek van Petrus Regout zijn op deze manier gemerkt. Daarvan zijn twee objecten te dateren voor 1880 (afb. 5.78.1 & afb. 5.78.2).¹⁹⁴ De overige vondsten zijn allemaal voorzien van een gedrukt beeldmerk dat onder het glazuur is aangebracht. In de uitvoering van de beeldmerken is een grote variatie waar te nemen. In de loop van de tweede helft van de 19de eeuw veranderde het aanzien van de toegepaste merken voortdurend. Zo zijn we bij de producten van Regout variaties als "PR" (afb. 5.78.3)¹⁹⁵, het Maastrichtse stadswapen met daaronder "PETRUS REGOUT" (afb. 5.78.4)¹⁹⁶, een ovaal met het stichtingsjaar van de fabriek (1836) en daaromheen "P. REGOUT / MAASTRICHT" (afb. 5.78.5)¹⁹⁷ en diverse varianten met een sfinx boven een kader met daarbinnen de naam van de fabrikant "Petrus Regout & Co" en daaronder "MAASTRICHT" (afb. 5.78.6 t/m afb. 5.78.12).¹⁹⁸ Het sfinxmerk is officieel op 4 mei 1883 geregistreerd bij de firma Regout, maar het is mogelijk dat het al iets eerder in gebruik was.¹⁹⁹ Alle overige merken van Petrus Regout dateren in ieder geval hoofdzakelijk voor die periode. Veel van de sfinxmerken zijn voorzien van de toevoeging "MADE IN HOLLAND". Vanaf 1890 werd het vrijwel overal ter wereld gebruikelijk een landsaanduiding bij een merk toe te voegen naar aanleiding van de McKinley Tariff Act die in dat jaar in Amerika van kracht werd.

De Amerikaanse president William McKinley bepaalde namelijk dat op alle exportproducten

194 V15-C02, Petrus Regout, blindmerk 5B, Polling 2006, 20 & V15-C03, Petrus Regout, blindmerk 7, Polling 2006, 21.

195 V25-C09, Petrus Regout, beeldmerk 52, Polling 2006, 28.

196 V17-C08, Petrus Regout, beeldmerk 40B, Polling 2006, 26.

197 V25-C17, Petrus Regout, beeldmerk 60B, Polling 2006, 29.

198 V25-C11, Petrus Regout, beeldmerk 70B, Polling 2006, 32; V25-C15, Petrus Regout, beeldmerk 71A, Polling 2006, 34; V16-C01, Petrus Regout, beeldmerk 95B, Polling 2006, 34; V25-C10, Petrus Regout, beeldmerk 82, Polling 2006, 37; V26-C01, Petrus Regout, beeldmerk 81B, Polling 2006, 36; V17-C06, Petrus Regout, beeldmerk 90B, Polling 2006, 38; V15-C01, Petrus Regout, beeldmerk 80B, Polling 2006, 36.

199 Polling 2006, 32.

naar Amerika de naam van het land van productie vermeld moest staan. Zodoende werd het sindsdien voor veel Europese fabrieken een gewoonte om al hun waren, ook voor de eigen markt, te voorzien van een landsmerk.²⁰⁰ Tweederde van het Regout-materiaal dateert na 1890. Een interessant gegeven is dat Petrus Regout bepaalde merken voorzag van elementen, waarmee een product op het jaar nauwkeurig gedateerd kon worden. Enerzijds gebruikte hij turfdateringen, waarbij een enkel getal voor het decennium en het aantal turven voor het jaar stonden.²⁰¹ Vier items kunnen zodoende gedateerd worden in 1877 (7IIIII II), 1887 (8IIIII II) en 1898 (2 x, 9V III) (afb. 5.78.4, afb. 5.78.7 & afb. 5.78.10). In het geval van de sfinxmerken werd er vaak een onderbreking in de omkadering boven of onder een bepaalde letter aangebracht.²⁰² Per jaar schoof deze breuk een plaats op. Veel vondsten zijn op deze manier te dateren in de jaren negentig van de 19de eeuw. Het jaartal 1898 is met zes exemplaren het meest vertegenwoordigd. Op drie wijzen is dit jaar in de merken aangeduid, namelijk 2 maal met een turfdatering (9 V III), twee keer met een breuk in de omkadering boven de R van Regout en 2 keer met een breuk in de omkadering onder de M van Maastricht (afb. 5.78.10 & afb. 5.78.11). In verschillende gevallen is ook de naam van het drukdecor toegevoegd aan de merken. Een andere opvallende verschijning tussen de merken van Regout is een sfinx met daaronder een Javaanse versie van de tekst "Petrus Regout & Co / MAASTRICHT / MADE IN HOLLAND" (afb. 5.78.9).²⁰³ Dit merk is twee keer vertegenwoordigd. Producten met dit stempel waren bedoeld voor export naar Nederlands-Indië.

200 Marshall 2021a, www.porcelainmarksandmore.com/resources/history-notes.php.

201 Polling 2006, 12.

202 Polling 2006, 13-16.

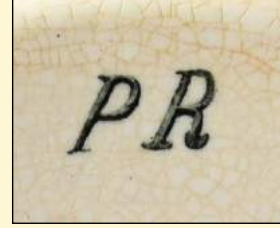
203 Petrus Regout, beeldmerk 82, Polling 2006, 37.

1

2

3

4

5

6

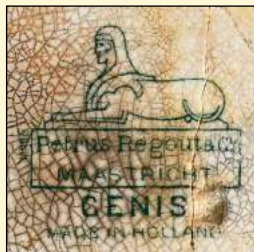
7

8

9

10

11

12

Afb. 5.78 Voorbeelden van de voorkomende merken op producten van Petrus Regout.

1. V15-C02 (1850-1880), 2. V15-C03 (1855-1875), 3. V25-C09 (1875-1885), 4. V17-C08 (1877), 5. V25-C17 (1878-1886), 6. V25-C11 (1883), 7. V25-C15 (1887), 8. V16-C01 (1895), 9. V25-C10 (1897), 10. V26-C01 (1898), 11. V17-C06 (1898), 12. V15-C01 (1902).

De merken van Société Ceramique zijn een stuk eentoniger. Het gaat steeds om een cirkelvormig stempel met de tekst "SOCIÉTÉ CERAMIQUE MAASTRICHT" rondom een staande leeuw (afb. 5.79).²⁰⁴ Ook hierbij is soms een decornaam toegevoegd en vanaf 1895 werd het bij deze fabriek gebruikelijk de toevoeging "MADE IN HOLLAND" boven het merk te plaatsen.²⁰⁵ Vijftien items uit het vondstcomplex zijn te dateren uit de periode 1870-1900 (afb. 5.79.1).²⁰⁶ Op 14 november 1900 werd een merk geregistreerd waarbij "MADE IN HOLLAND" onder de leeuw stond afgebeeld, dit merk bleef in gebruik tot 1957 (afb. 5.79.3).²⁰⁷ Zestien objecten dragen dit merk.

Afb. 5.79 Voorbeelden van de voorkomende merken op producten van Société Ceramique.

1. V12-C01 (1870-1895), 2. V9-C03 (1870-1895), V15-C04 (1900-1925).

Rookgerei

Opvallend is het vrijwel ontbreken van kleipijpen in de gedempte Skilsloot, het gaat om vier pijpketels, waarvan er drie voor 1880 dateren. Slechts één pijp, gemaakt door de Goudse firma P.J. van der Want dateert uit de late 19de of vroege 20ste eeuw.²⁰⁸ Dit lage aantal hangt waarschijnlijk samen met de snel stijgende populariteit van sigaretten evenals houten en bakelijten pijpen. Anderzijds werd er aan het eind van de 19de eeuw nog veel gerookt met kleipijpen. De definitieve omslag naar het veelvuldig gebruik van sigaretten en andersoortige pijpen vond pas plaats in de loop van de eerste helft van de 20ste eeuw. Dat er vrijwel geen laat 19de-eeuwse pijpfragmenten in de sloot zijn aangetroffen kan een indicatie zijn dat het meeste afval pas daadwerkelijk in de Skilsloot is beland tijdens de demping ervan in de jaren 1920. De oudere pijpfragmenten, daterend tussen circa 1830 en 1880 zijn mogelijk als opspit tussen de gestorte grond of door langsvarende schippers in de sloot beland. Wel zijn er verder twee Duitse porseleinen pijpketels tussen het vondstmateriaal vertegenwoordigd.    n van de pijpen

²⁰⁴ V12-C01, Société Ceramique, beeldmerk 530A, Polling 2006, 94; V9-C03, Société Ceramique, beeldmerk 531B, Polling 2006, 95; V15-C04, Société Ceramique, beeldmerk 550, Polling 2006, 98.

²⁰⁵ Polling 2006, 97-98.

²⁰⁶ V12-C01, Société Ceramique, beeldmerk 530A, Polling 2006, 94.

²⁰⁷ V15-C04, Société Ceramique, beeldmerk 550, Polling 2006, 98.

²⁰⁸ Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 5.

is bedekt met een kobaltblauw glazuur. De tweede pijp is overglazuur beschilderd met een voorstelling van een schoenmaker en onder andere de tekst *"Ihr muss bei uns sich melden, jeder fühlt sich schon beglückt um der Schüh zu sehr nicht drückt"* (afb. 5.80).²⁰⁹ Helaas zijn de afbeelding en tekst bijna helemaal weggesleten onder invloed van bodemprocessen. De pijpenkop is opvallend groot, namelijk 9,5x3,6 cm.

Toiletgerei & cosmetica

Het toiletgerei is vertegenwoordigd met minimaal vijf pispotten en drie zalfpotten (afb. 5.81). Eén fragment van een pispot van 18de-eeuws faïence is vermoedelijk als opspit tussen de stortgrond terechtgekomen. Verder zijn een pispot (r-pis-25) van roodbakkend aardewerk en fragmenten van minimaal drie pispotten (r-pis-2) van industrieel wit aardewerk uit Maastricht aangetroffen. Zowel het ambachtelijke roodbakkende als de industrieel vervaardigde pispotten dateren uit de late 19de eeuw. De roodbakkende pispot is vermoedelijk in Gouda gefabriceerd.²¹⁰ De zalfpotten (iw-zal-1) zijn in drie van de twee gevallen afkomstig uit de Maastrichtse fabriek Société Ceramique en op basis van de merken te dateren in de vroege 20ste eeuw.²¹¹ Opvallend is dat in één van de zalfpotten nog een zwart smeersel aanwezig is. Het ruikt enigszins als schoenpoets. Hieruit wordt duidelijk dat objecten aangeduid als zalfpot niet altijd die functie vertegenwoordigden, maar ook dienden als reservoir voor andersoortige vloeistoffen.

Afb. 5.80 Pijpketel van Duits porselein met overglazuur geschilderd decor (V25-C03).

Afb. 5.81 Toiletgerei van roodbakkend en industrieel wit aardewerk uit de gedempte Skilsloot.

209 V25-C03.

210 Van der Meulen & Smeele 2012, 239.

211 Société Ceramique, beeldmerk 550, Polling 2006, 98.

Decoratie

Binnen deze functiegroep zijn de volgende vormen te scharen: bloempotten, vazen en beeldjes. Bij de bloempotten dient wel onderscheid te worden gemaakt in simpele roodbakkende exemplaren en sierlijke bloempotten van industrieel wit aardewerk. In het eerste geval zullen de bloempotten namelijk meer een puur functioneel doel gehad hebben, bijvoorbeeld voor het kweken van groenten en fruit in bijvoorbeeld een kas. In het tweede geval zullen de voorwerpen vooral gediend hebben als overpot voor kamerplanten. Naast drie roodbakkende bloempotten (r-blo-8) zijn eveneens minimaal drie bloempotten (iw-blo-2) van industrieel wit aardewerk vertegenwoordigd (afb. 5.82). Eén van de bloempotten is voorzien van een ovaal

Afb. 5.82 Bloempotten van roodbakkend aardewerk en industrieel wit aardewerk uit de gedempte Skilsloot.

beeldmerk van de aardewerkfabriek van Petrus Regout, daterend tussen 1878-1886 (afb. 5.78.5).²¹² De bloempotten van industrieel wit aardewerk zijn voorzien van een plastische versiering. Twee bloempotten zijn in een persmal met een bandenpatroon gevormd, waarvan één exemplaar is beschilderd met groene banden. Een fragment van een derde exemplaar is op een speciale wijze vervaardigd. Er is namelijk een mandweefpatroon, in Engeland bekend als *basket weave*, met de draaibank uit geschaafd.²¹³

Twee stukken die begin 20ste eeuw als antiek werden beschouwd zijn een grotendeels intacte deksel (f-dek-2) van een vaas of boterpot van Delftse faience uit het midden van de 18de eeuw en een fragment van een grote bekervaa uit een 18de-eeuws kaststel van Japans porselein versierd met blauw geschilderde bloemen (afb. 5.83 & afb. 5.84).²¹⁴ Verder bestaat het decoratieve segment hoofdzakelijk uit kleinere in onze ogen kitscherige vaasjes (ep-vaa-1), beeldjes en een schaalje van Europees porselein uit de tweede helft van de 19de en de vroege 20ste eeuw (afb. 5.85). De voorwerpen zijn onder andere overdadig versierd met plastische ornamenten in de vorm van bloemen, bladeren en vruchten. Opvallend is een intact vaasje dat met porseleingruis aan het oppervlak is bedekt. Ook komen handbeschilderde figuren in de vorm van katten, een meisje en een engeltje voor.

²¹² V25-C17; Petrus Regout, beeldmerk 60B, Polling 2006, 29.

²¹³ Rickard & Carpentier 2004.

²¹⁴ V12-C05; V17-C10.

Afb. 5.83 18de-eeuws deksel van een vaas of boterpot van Delftse faience (V12-C05).

Afb. 5.84 Fragment van een bekervas van 18de-eeuws Japans porselein (V17-C10).

Afb. 5.85 Vaasjes en beeldjes van Europees porselein uit de gedempte Skilsloot.

Waarschijnlijk is het meeste materiaal afkomstig uit Duitse porseleinfabrieken. In de tweede helft van de 19de eeuw was dergelijke kitsch erg populair bij de Europese lagere middenklasse. Kasten, schouwen, vensterbanken en wandrekjes werden volgestouwd met vaasjes en beeldjes. We zien het tegenwoordig nog terug in de huizen van met name tachtigplussers. De veelvoud aan smakeloze vaasjes en beeldjes in de Nederlandse huishoudens tijdens de zogenaamde Victoriaanse tijd was het resultaat van de explosief toegenomen industrialisatie en daarmee samengangende massaproductie in West-Europa tijdens de tweede helft van de 19de eeuw. Als

gevolg daarvan ontwikkelden zich tegenreacties in de kunst als de Arts-and-Craftsbeweging en het Modernisme, waarbij respectievelijk ambacht, eenvoud de nieuwe uitgangspunten waren.

Overig

Tot slot zijn nog enkele opvallende vondsten met uiteenlopende functies het vermelden waard. Naast fragmenten van vuurtesten, gerelateerd aan warmtevoorziening is een grotendeels complete 19de-eeuwse doofpot (r-pot-3) met bijpassende deksel (r-dek-16) van roodbakkend aardewerk met mangaanbruin glazuur uit Bergen op Zoom aangetroffen (afb. 5.86).²¹⁵ De doofpot stond naast de haardplaats en diende voor het opvangen van gloeiend as dat met gebruik van het deksel kon worden gedooft. Een flesje van Engels steengoed (s2-ink-2) is vermoedelijk gebruikt als reservoir voor inkt (afb. 5.99).²¹⁶ Verder zijn twee objecten van Europees porselein op te merken. In het eerste geval gaat het om een poppenhoofdje dat in combinatie met een stoffen romp en losse porseleinen armpjes en beentjes in de late 19de eeuw in de handen van een kind als speelgoed heeft gediend (afb. 5.87).²¹⁷ Daarnaast is een minder gebruikelijke vondst op te merken, namelijk een voetstuk van een vermoedelijk houten of metalen kruisbeeldje in de vorm van een sokkel met de inscriptie "ECCE HOMO" en erbovenop een plastisch gevormde schedel met gekruiste beenderen (afb. 5.88).²¹⁸ "Ecce Homo" is een Latijnse spreuk en betekent "Zie de mens". Volgens het boek van de Bijbelse apostel Johannes, hoofdstuk 19, vers 5 waren dit de woorden van de Romeinse gouverneur van Judea, Pontius Pilatus, toen hij Jezus bij zijn berechting toonde aan het Joodse volk. De schedel en de beenderen relateren aan de plaats waar de kruisiging van Christus buiten de muren van Jeruzalem plaatsvond, namelijk *Golgotha*, wat Schedelplaats betekent. Dit voetstuk kan als een typisch katholiek item beschouwd worden. In protestantse kringen werd het geloof veel minder beeldend belijd. De vondst getuigt dan ook van katholieke invloeden op het overwegend Nederlands hervormd georiënteerde Texel.

Afb. 5.86 Doofpot en bijbehorend deksel van 19de-eeuws roodbakkend aardewerk uit Bergen op Zoom (V26-C02 & V26-C03).

Afb. 5.87 Poppenhoofdje van Europees porselein (V11-C01).

215 V26-C02, V26-C03; Groeneweg 1992, 106, 149.

216 Soetens 2001, 78.

217 V11-C01.

218 V9-C01.

Het object zal gebruikt zijn voor devotie in de huiselijke sfeer. Op het eiland bevonden zich in de 19de eeuw vijf kerken van de rooms-katholieke parochie. Allen werden rond 1900 ingrijpend verbouwd in de Neogotische stijl. Ook in Oudeschild is een rooms-katholieke kerk gevestigd, namelijk de Sint-Martinuskerk aan de Ruyterstraat 129.²¹⁹

Afb. 5.88 Voetstuk van een katholiek kruisbeeldje van Europees porselein, tijdens de opgraving en schoongewassen (V9-C01).

5.3.3: Glaswerk

Drink- en schenkgerei

Tussen het glaswerk uit de Skilsloot zijn minimaal dertien flessen voor respectievelijk bier, wijn, champagne en sterkedrank te onderscheiden (afb. 5.89). Een deel van de flesfragmenten

Afb. 5.89 Selectie van de gevonden flessen en drinkglazen uit de gedempte Skilsloot.

219 www.rkparochietexel.nl/de-historie-van-de-parochie/.

is afkomstig van bolle wijnflessen (gl-fle-25, gl-fle-128?, MAE = 2) uit de 18de eeuw. Dit materiaal zal als opspit tussen het overige afval in de gedempte sloot terechtgekomen zijn. De overige flessen zijn in cilindrische of vierkante mallen geblazen. Een pontilmerk ontbreekt, wat kenmerkend is voor flessen van na het midden van de 19de eeuw.²²⁰ De bierflesjes (gl-fle-27b, gl-fle-92) hebben gemiddeld een hoogte van 18 cm. Wijnflessen (gl-fle-27a, gl-fle-94) variëren in hoogte tussen 23,5 en 32 cm. Een champagnefles (gl-fle-147) heeft een kenmerkende taps toelopende schouder en een brede lip om de hals, voor het kunnen bevestigen van een kurk met ijzerdraad. Tot slot zijn twee vierkante kelderflessen (gl-fle-97) voor likeur op te merken (afb. 5.90).²²¹ De kelderflessen hebben een karakteristiek laat 19de- tot vroeg 20ste-eeuws

Afb. 5.90 Twee kelderflessen voor Amsterdamse likeuren.
1. V17-G01; 2. V25-G01.

model met een verdikte hals.²²² Interessant is het feit dat beide flessen op de zijkant in reliëf een opschrift van de distilleerderij hebben. Het gaat om "C. van DUUREN & Co Amsterdam" en "H. BOOTZ Amsterdam". Beide flessen zijn dus van Amsterdamse stokerijen afkomstig. Alle bovenvermelde flessen hebben een kurksluiting. In 1892 werd de kroonkurk gepatenteerd, een efficiënt sluitingsmechaniek dat tot op de dag van vandaag wereldwijd nog in gebruik is.²²³ Een andere uitvinding is de introductie van de beugelsluiting met porseleinen dop in 1895. De opkomst van de rubberindustrie in het midden van de 19de eeuw had deze ontwikkeling mogelijk gemaakt, aangezien de dop in combinatie met een rubberen ringetje en een ijzeren beugel er voor zorgde dat flessen goed luchtdicht afgesloten konden worden.²²⁴ Hoewel er geen

220 Bartels 1999, 272.

221 V17-G01, V25-G01.

222 Soetens 2001, 93-101.

223 Soetens 2001, 160.

224 Soetens 2001, 153-154.

fragmenten van beugelflessen in de sloot zijn aangetroffen, werden er wel twee porseleinen beugeldoppen (ep-stp-1) gevonden. Eén van de doppen heeft een opmerkelijk etiket (afb. 5.91). In overglazuur drukwerk zien we een afbeelding van een koning met daarboven "SCHUTZ-MARKE" en rondom lezen we de tekst "BARMBECKER BRAUEREI A.G." Het blijkt te gaan om de Barmbecker bierbrouwerij uit Hamburg, die bestond tussen 1880 en 1974 (afb. 5.92).²²⁵ Uit deze vondst blijkt dat de Texelaars niet enkel Nederlandse bieren, maar ook Duitse bieren importeerde in de vroege 20ste eeuw. De connectie tussen Hamburg en Texel overzee is gemakkelijk te leggen.

Afb. 5.91 Porseleinen dop voor een beugelfles van de Barmbecker Brauerei in Hamburg (V11-C02).

Naast de flessen werden in de sloot eveneens twee grotendeels intacte geperste drinkglazen met een stervormig patroon in de bodem en een oorfragment van vermoedelijk een glazen bierpul of een kan gevonden (afb. 5.89).

Afb. 5.92 Foto van het transport van Barmbecker bieren in Hamburg, ca. 1910 (bron: Hamburg Bildarchiv).

225 www.winterhuderbeer.com.

Conserven en smaakversterkers

Naast de flessen werden zes kleine conservenpotjes (gl-pot-3) met schroefdraad, fragmenten van grotere conservenpotten (gl-fle-144) met bolle rand en een mosterdpot (gl-pot-10) uit de gedempte sloot verzameld (afb. 5.93). In de tweede helft van de 19de eeuw werden nieuwe methoden ontwikkeld om groenten, fruit en daaraan gerelateerde producten als bijvoorbeeld jam beter te kunnen conserveren. Het hermetisch sluiten van potten was tot die tijd een grote uitdaging geweest. Het verhitten van producten en daarna afsluiten in een pot met machinaal geperste schroefdraad bood uitkomst.²²⁶ Sinds 1900 heeft er vrij weinig verandering plaatsgevonden in de vormgeving van conservenpotten.

Afb. 5.93 Glazen conservenpotjes uit de gedempte Skilsloot.

Verzorging & cosmetica

De grootste vondstcategorie binnen het laat 19de- tot vroeg 20ste-eeuwse glaswerk bestaat uit kleine flesjes voor medicinaal gebruik, parfums en cosmetica met kurksluiting (afb. 5.94 & afb. 5.95).

De meeste medicijnflesjes (gl-fle-14, gl-fle-61) hebben een glad oppervlak. Vermoedelijk zat er vroeger wel een papieren etiket met een verklaring van de inhoud op geplakt, dat in de bodem is vergaan. Op de bodem van diverse flesjes staat in reliëf wel een inhoudsmaat, bijvoorbeeld "30", "75" of "200" ml. Een fles (gl-fle-92) van bruin glas bevat de tekst "KRAEPELIEN & HOLM APOTHEKERS ZEIST" (afb. 5.96.1). Vermoedelijk was deze fles gevuld met een soort hoestdrank, maar rond 1900 stond de firma ook bekend om de verkoop van 'melksuiker' en 'eikelcacao', zaken die volgens reclamekaarten van Kraepelien & Holm goed voor patiënten met zwakke darmen en voor de gezondheid van kinderen zouden zijn. Dat er in die tijd al twijfelachtig over dit soort dubieuze producten werd gedacht blijkt wel uit een artikel genaamd "De kwakzalvers-manieren van de firma Kraepelien en Holm" in het "Maandblad tegen de Kwakzalverij" uit 1899, uitgegeven door de gelijknamige vereniging.²²⁷ Binnen dezelfde

²²⁶ Soetens 2001, 223-226.

²²⁷ Vereniging tegen de kwakzalverij 1899.

Afb. 5.94 Medicijnflesjes uit de gedempte Skilsloot.

Afb. 5.95 Cosmetica flesjes uit de gedempte Skilsloot.

categorie kunnen een reageerbuisvormig haarlemmerolieflesje (gl-fle-50) en een flesje van de Duitse firma "F. Ad. Richter & Cie RUDOLSTADT" vermeld worden (afb. 5.96.2). Deze laatste fles bevatte een zogenaamde pijnstillers voor reuma, jicht, zenuwpijn en verkoudheid. Het bedrijf van Richter werd in 1876 in Rudolstadt opgericht. Naast farmaceutica maakte Richter ook speelgoed, grammofoonplaten, chocolade en zeep, wat aangeeft dat deze producent van alle markten thuis was en de medische kracht van zijn pijnstillers in twijfel brengt.²²⁸

De cosmetica bestaat uit enkele malgeblazen eau-de-cologne flesjes (gl-fle-51, gl-fle-112, gl-fle-197), met gedeeltelijk bolle en vlakke zijden, een klein parfumsflesje (gl-fle-98) versierd met een rastermotief in reliëf en een grotere parfumsfles (gl-fle-59) voorzien van een reclametext in reliëf. Op de fles valt "DEMARSON CHETELAT PARFUM a PARIS" te lezen (afb. 5.96.3). De

²²⁸ Hardy 2016.

Afb. 5.96 Medicijn- en parfumesjes met opschriften.
1. V25-G05; 2. V15-G01; 3. V25-G07.

parfumerie van Francois Demarson is in 1815 in Parijs opgericht. In 1867 veranderde het vennootschap in Demarson-Chetelat, dat in 1894 werd overgenomen door Louis Plassard, waarna de zaak continueerde als parfumerie Plassard.²²⁹

Verlichting

Voor de algemene introductie van elektrische verlichting in Nederland begin 20ste eeuw werden op grote schaal petroleumlampen met karakteristiek bijbehorend buisvormig windglas toegepast. Van dit type windglas (gl-lam-1) zijn minstens vijf exemplaren tussen het

Afb. 5.97 Onderdelen van lampen uit de gedempte Skilsloot.

²²⁹ Hummel 2021.

vondstmateriaal vertegenwoordigd. Daarnaast zijn een deel van een glazen oliereservoir van een olielamp en een fragment van een melkglazen kap gevonden (afb. 5.97 & afb. 5.98).

Overig

Tot slot zijn nog diverse objecten van glas met andersoortige functies te vermelden. Zo werden naast het eerder vermelde steengoed flesje twee glazen inktpotjes (gl-ink-6, gl-ink-15) gevonden (afb. 5.99). Eind 19de en begin 20ste eeuw waren dit soort inktreservoirs zeer algemeen in gebruik, zowel in de huiselijke sfeer als ook op scholen en kantoren.

Behalve de vele kleine flesjes met farmaceutische en cosmetische doeleinden bevinden zich tussen de vondsten tevens voorraadflesjes voor andere vloeistoffen. Dit wordt duidelijk uit de teksten die in reliëf in het glas geperst zijn. Zo is er een meerhoekig flesje met opschrift "EXTRA QUALITY MACHINE OIL" op te merken (afb.

Afb. 5.98 Voorbeeld van een laat 19de-eeuwse peroleumlamp met glazen oliereservoir, windglas en melkglazen lampenkap.

Afb. 5.99 Inktpotjes van glas en steengoed uit de gedempte Skilsloot.

5.100.1).²³⁰ Wellicht werd de machineolie uit dit flesje bij één van de werktuigen in de smederij gebruikt. Opvallend is ook de vondst van drie flesjes (gl-fle-65) met het opschrift "C.M. Müller & Co BERLIN" (afb. 5.100.2).²³¹ Het blijkt te gaan om smeermiddel van de *Leder-Appretur und Lack-Fabrik Müller & Co*. Zij adverteerden in de late 19de eeuw onder andere in het "Vliegend Blaadje", de kleine courant voor Den Helder, Nieuwediep en omstreken. In een advertentie uit

230 V25-G05.

231 V25-G04.

Afb. 5.100 Voorraadflesjes voor machineolie en smeermiddel voor leer.
1. V25-G05; 2. V12-G01, V17-G02, V25-G04.

1878 wordt gesproken van "het beste middel tot het in orde brengen van Tuigen, Rijtuigkappen en alle andere zwarte Ledersoorten" (afb. 5.101).²³² Het is goed mogelijk dat dit smeermiddel in de smederij werd gebruikt voor paardentuigage. Wellicht werden de lederen onderdelen apart bijbesteld en geleverd met nieuw gesmede ijzeren gespen en ringen.

Het overige glaswerk bestaat uit fragmenten van geperste deksels vermoedelijk voor suikerpotten en een blauwglazen knoopje waarvan het metalen oogje is afgebroken (afb. 5.102 & 5.103).²³³ De opkomst van de elektrische wasmachine rond het midden van de 20ste eeuw maakte een eind aan het gebruik van glazen knopen.

²³² Vliegend blaadje: nieuws- en advertentiebood voor Den Helder 16 april 1878, Regionaal Archief Alkmaar.
²³³ V25-G08.

Afb. 5.101 Uitsnede van het Vliegend Blaasje van Den Helder uit 16 april 1878 met daarin een advertentie van Müller & Co (Regionaal Archief Alkmaar).

5.3.4: Bouwkeramiek

In de sloot werden weinig stukken bouwkeramiek aangetroffen. Naast een kromgebakken baksteen, type boerengeeltje (18x8,5x3 cm), is een fragment van een 18de eeuwse wandtegeltje versierd met witte kievitseitjes op blauw geschilderd fond gevonden.

5.3.5: Metaal

De metaalvondsten uit de gedempte Skilsloot bestaan uit diverse onbepaalde ijzeren staven met een lengte tussen de 8 en 26 cm. Verder zijn een deel van een ijzeren ketting met ovale schakels en een fragment van een hoefijzer op te merken. Tot slot zijn twee smeltslakken met een diameter van circa 10 cm aangetroffen. Mogelijk hebben deze slakken en de ijzeren staven een relatie met de smederij.

5.3.6: Organisch vondstmateriaal

De slootvulling bevatte opvallend veel resten van leren schoenen en schoenzolen (afb. 5.104).²³⁴ Er kunnen minstens 27 schoenen geteld worden. In de meeste gevallen gaat het om veterschoenen, voorzien van messing nestelringen (type Goubitz 150).²³⁵ Daarnaast komen twee andere typen schoenen voor (Goubitz 50 & Goubitz 105).²³⁶ Van zestien schoenen kan de schoenmaat opgemeten worden. Twee exemplaren zijn als kinderschoenen aan te merken (maat 27, maat 29). Een schoen met maat 34 kan zowel aan een kind als een kleine vrouw te relateren zijn. Verder zijn de maten 38 (1x), 39 (2x), 40 (2x), 42 (6x) en 43 (2x)

234 Determinatie: Ans Vissie & Els Ran.

235 Goubitz 2001; V17-L01, V17-L02, V17-L03, V25-L01, V25-L03, V25-L04, V25-L05, V25-L06, V25-L07, V25-L08, V25-L10, V25-L11, V25-L12, V25-L13, V26-L01.

236 V9-L01, V22-L01.

Afb. 5.102 Fragmenten van geperste glazen deksels.

Afb. 5.103 Blauwglazen knoopje (V25-G08).

vertegenwoordigd. De schoenen met de maten 42 en 43 hebben hoogstwaarschijnlijk aan mannen toebehoord. Bij de overige maten is dit wat minder duidelijk. Hoewel rubberen zolen al sinds het midden van de 19de eeuw werden gemaakt, zijn de schoenen uit de Skilsloot allemaal nog voorzien van leren zolen.

Afb. 5.104 Onderdelen van leren schoenen uit de gedempte Skilsloot. Links: Mannenschoenen, rechts: Vrouwen- en kinderschoenen.

Naast de vondsten van leer zijn ook een paar interessante objecten van hout in de sloot aangetroffen. Het gaat om een wasknijper van beukhout en een naaldhouten duimstok met messing scharnier (afb. 5.105).²³⁷ De knijper heeft een klassiek rond model met een bolle kop en een uitgezaagde taps toelopende gleuf om de was mee vast te zetten op een waslijn. De moderne wasknijper zoals wij hem kennen met ijzeren veer werd al in 1853 gepatenteerd door de Amerikaan David Smith.²³⁸ De duimstok is voorzien van een indeling van zowel centimeters als duimen. Met de invoering van het metrieke stelsel in 1820 werd de centimeter de nieuwe standaard in Nederland, maar in onder andere Groot-Brittannië

Afb. 5.105 Objecten van hout uit de gedempte Skilsloot.
1. Knijper (V23-H01); 2. Duimstok (V15-M01).

²³⁷ V23-H01, V15-M01; Determinatie: Dieuwertje Duijn.

²³⁸ Lahey 2006.

worden nog steeds inches (oftewel duimen) toegepast. Daarom worden ook moderne timmermansduimstokken nog steeds van beide indelingen voorzien. Wellicht is de duimstok in gebruik geweest bij de smederij.

In de vulling zijn delen van twee manden aangetroffen (afb. 5.106) . Voor de invoering van de kartonnen doos werden manden op grote schaal als verpakkingsmateriaal gebruikt. Sommige manden van mindere kwaliteit werden snel weggegooid. Vermoedelijk gaat het hier om haringmanden. Aan boord van een schip werd van de haring direct de ingewanden en kieuwen verwijderd. De vis moest eerst goed uitbloeden, waardoor het vlees blank van kleur werd. Met het kaken van de haring werden dergelijke manden gebruikt (afb. 5.107).²³⁹ Deze gingen gemiddeld een seizoen mee.

Afb. 5.106 Onderzijde van een mand wordt schoongemaakt.

Tot slot zijn nog een aantal andere vondsten van organisch materiaal tijdens de opgraving gevonden. Zo is een onsamenvattend geheel aan wollen garen verzameld (afb. 5.108).²⁴⁰ Mogelijk gaat het om resten van een visnet. Meest opmerkelijk zijn twee objecten gemaakt van gevlochten kokosvezels. Het gaat om een stuk touw en een fender of stootwil gevuld met brokjes kurk (afb. 5.109).²⁴¹ De stootwil heeft een bol model met een diameter van 32 cm. Aan de bovenzijde bevindt zich een gat met een diameter van circa 4 cm. Aan de zijkant is het vlechtwerk van de stootwil stukgegaan. Het gebruiksvoorwerp werd tijdens het afmeren van een vaartuig aan de zijkant gehangen om schade aan het schip of de kade te voorkomen. Op grond van het formaat kunnen we veronderstellen dat de stootwil aan een vissersboot of pleziervaartuig hing (afb. 5.110 & afb. 5.111).²⁴² Het steeds intensiever exploiteren van de Nederlandse koloniale gebieden en de opkomst van grote stoomschepen zorgden in de loop

²³⁹ <https://historianet.nl/techniek/scheepvaart/geld-stinkt-maar-verse-vis-niet>

²⁴⁰ V25-001.

²⁴¹ Determinatie: Ans Vissie & Peter Dorleijn; V15-001, V19-001.

²⁴² Vriendelijke mededeling Peter Dorleijn.

Afb. 5.107 Het kaken van haring aan boord van een schip. Collectie Het Scheepvaartmuseum.

van de 19de en vroege 20ste eeuw in een explosief stijgende import van exotische producten. Kokospalmen groeien onder andere in Nederlands-Indië, Suriname en de Caraïbische gebieden van het Nederlandse koninkrijk. Kokosvezels als grondstof voor de productie van onder andere touw, matten en bezems waren een eeuw geleden daarom al op grote schaal verkrijgbaar. Dat vermoedelijk ook Texelse ambachtslieden zich bezig hielden met het vervaardigen van producten van kokos blijkt uit de vondst van een stuk bast van een kokosnoot in de gedempte Skilsloot (afb. 5.112).²⁴³

Afb. 5.108 Resten van wollen garen (V25-T01).

243 V15-T02.

Afb. 5.109 Fragment touw en een stootwil van gevlochten kokosvezels. De vulling van de stootwil bestaat uit brokjes kurk.
1. V15-O01; 2. V19-O01.

Afb. 5.110 Specialisten Ans Vissie en Peter Dorleijn bekijken de stootwil.

Afb. 5.111 De visserskotter de Twee Gebroeders (TX 54) in de haven van Oudeschild met café het Schippershuis en de stellingmolen de Traanroeier op de achtergrond. Helaas is de stootwil aan de zijkant van de boot net niet in beeld, aangezien er een meerpaal voor staat. Foto uit 1925 (collectie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, documentnr. 195.969).

Afb. 5.112 Fragment van de bast van een kokosnoot (V15-T02).

5.3.6: Deelconclusie

In de gedempte Skilsloot werden honderden gebroken voorwerpen uit de late 19de en vroege 20ste eeuw aangetroffen. De samenstelling van het vondstmateriaal is vrij standaard voor die periode en redelijk vergelijkbaar met het contemporaine stadsafval van Den Burg dat in de nieuwbouwwijk De Tuunen werd aangetroffen. Het gros van de vondsten bestaat uit serviesgoed van Maastrichts industrieel vervaardigd aardewerk en Europees porselein. Daarnaast zijn keukengerei van grove keramieksoorten en tientallen flessen en potjes van steengoed en glas gevonden. Het meeste materiaal is niet opvallend luxe voor die tijd. Diverse kitscherige vaasjes en beeldjes getuigen van een wat volkse sfeer. In grote herenhuizen zouden deze smaakloze items zeker niet passen. Dure serviesstukken als vleeschalen, sauskommen en terrines en bijzonder kristalgeslepen glaswerk ontbreken ook tussen de vondsten. Het meeste porseleinen serviesgoed bestaat uit koffie- en theekoppen en schotels. Tafelwaar is veelal van het goedkopere industrieel aardewerk gemaakt. Bovendien is ten opzichte van de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag weinig antiek porselein en aardewerk in de sloot gevonden. Een voetstuk van een kruisbeeld getuigt van een katholieke invloedsfeer in het dorp. Naast het gebroken vaatwerk zijn veel onderdelen van leren schoenen gevonden. Moderne rubberen zolen en dergelijke ontbreken nog tussen het vondstmateriaal. In de gedempte Skilsloot bevonden zich niet echt typische voorwerpen als gereedschappen die aan een smederij gerelateerd kunnen worden. Drie flessen, oorspronkelijk gevuld met een smeermiddel voor leer, hebben wellicht bij de productie van paardentuigen een rol gespeeld. Daarentegen werden wel diverse items van kokosvezels aangetroffen, als een stuk touw en een stootwil, die duidelijk een functie in de scheepvaart hebben vertegenwoordigd. Ook verschillende objecten van keramiek met resten teer en verf zouden kunnen relateren aan het onderhoud van schepen.

6. Synthese en samenvatting

Tussen 9 en 12 december 2019 is door Archeologie West-Friesland een opgraving uitgevoerd aan de Ruyterstraat 27 in Oudeschild, gemeente Texel. Het plangebied is inmiddels bebouwd met nieuwbouwwoningen waarbij rekening is gehouden met de traditionele bouwstijl van naburige panden die het aanzicht bepalen van de oude dorpskern van Oudeschild (afb. 6.1). Het onderzoeksgebied lag tot in de late 19de eeuw in het meeste noordelijke puntje van de

Afb. 6.1 De situatie van het plangebied in 2021. Langs de Ruyterstraat zijn twee woningen gebouwd die met hun karakteristieke voorgevels goed passen in het historische aanzicht van de dorpskern van Oudeschild (bron: Google Streetview).

bebouwing van Oudeschild. Tot de aanleg van een smederij in 1878 is het terrein onbebouwd geweest. Wel liep er in ieder geval vanaf 1795 een brede sloot dwars door het plangebied die het verlengde vormde van de oude in 1618 gegraven Skilsloot tussen de Wezenputten en de Waddenzee. De opening van een nieuwe haven ten noorden van Oudeschild in 1784 noodzaakte een verplaatsing van de vaarroute voor pramen gevuld met vaten ijzerhoudend water uit de Wezenputten ter bevoorrading van zeegaande schepen die op de Rede van Texel voor anker lagen. Tijdens het archeologisch onderzoek kwam duidelijk de naalddhouten beschoeiing van de rond 1927 gedempte Skilsloot in beeld. Dendrochronologische dateringen van enkele monsters uit de houtconstructie wezen erop dat het hout van een plank en een paal gekapt is in respectievelijk de winter van 1788-1789 en de winter van 1748-1749. Deze dateringen sluiten goed aan op de historische vermelding dat de Skilsloot in 1795 verlegd werd van de Jeneverbuurt naar de nieuwe haven. Hoogstwaarschijnlijk is dit deel van de sloot uitgegraven in de loop van een klein natuurlijk veengeultje dat al eerder de begrenzing van de achtererven van de bebouwing van Oudeschild langs de zeedijk bepaalde.

Uit het archeologisch onderzoek bleek dat het terrein tussen de oude zeedijk en de Skilsloot op zeker moment is opgehoogd met donkere kleiige grond vermengd met dorpsafval. Op basis van dit afval dat grotendeels uit de late 18de en vroege 19de eeuw dateert is te veronderstellen dat die ophoging plaatsvond in de jaren twintig van de 19de eeuw. Volgens het kadaster bestond dit

perceel in die periode uit weiland in het bezit van de zeeman Jan Dito. Kaarten van Texel uit de vroege 19de eeuw geven de indruk dat dit terrein lange tijd zeer nat was, wat de noodzaak van een ophoging verklaart. In 1878 raakte het onderzoeksgebied bebouwd met een smederij die er tot de komst van een supermarkt in 1971 stond. In de tussentijd werd de Skilsloot naar het westen verlegd en uiteindelijk gedempt. Het restant van de Skilsloot binnen het plangebied is volgens een kadasterkaart uit 1927 in of vlak voor die tijd dichtgestort. De demping bestond uit een grote hoeveelheid afval dat waarschijnlijk van een centrale stort afkomstig is. De datering van het vondstmateriaal sluit aan op de periode waarin dit deel van de Skilsloot gedempt zou zijn, namelijk de jaren twintig van de 20ste eeuw.

Van de smederij werden weinig restanten in de bodem aangetroffen. Meest kenmerkend is het restant van een vermoedelijke smeedhaard van rode en gele bakstenen met een vloertje van rode en groen geglazuurde plavuizen gefundeerd op houten balken en planken. De vulling van het spoor bestond uit enkele ijzeren staven met daarin een knik, metaalgruis en brokjes steenkool die waarschijnlijk relateren aan het werk van de smid (afb. 6.2). Verder werd een tonput gedempt met vroeg 20ste-eeuws afval aangetroffen.

Het vondstmateriaal uit de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag en de vondsten uit de gedempte

Afb. 6.2 De smid aan het werk bij de smeedhaard in de smederij van Museum Kaap Skil, Oudeschild (bron: Museum Kaap Skil).

Skilsloot geven een goed beeld van de ontwikkeling van Oudeschild in de loop van de 19de en vroege 20ste eeuw. De oudste vondsten, daterend uit de 17de en 18de eeuw, betreffen hoofdzakelijk antiek porselein uit China en Japan. Fragmenten van onder andere een Spaanse olijfamfoor, een Chinees porseleinen kop voor de Amerikaanse markt, een Oost-Aziatische martavaan en een kokosnoot, bevestigen het beeld van Oudeschild als een bloeiend dorp dat in de 17de en 18de eeuw sterk profiteerde van de druk bevaren Rede van Texel.

Honderden schepen lagen er jaarlijks voor anker om bevoorraad te worden en beschut te wachten op gunstige winden om uit te kunnen varen. Oudeschild profileerde zich als uitgaansgebied voor al die zeelui en op deze manier kregen de inwoners, waarvan velen tevens sterk betrokken waren bij de zeevaart, toegang tot allerlei handelswaren uit alle hoeken van de wereld. Kenschetsend hiervoor is het opmerkelijk grote aantal vroeg 18de-eeuwse drankflessen in combinatie met enkele exotica als een kalebasvormige fles en een waterfilter van Ottomaans-Egyptisch aardewerk evenals een amfoor van Portugees aardewerk die tijdens graafwerkzaamheden in een tuin van een van de huizen aan het Buurtje in Oudeschild werden aangetroffen. Het betreft in dat geval duidelijk het afval van één van de florerende herbergen van het dorp aan het begin van de 18de eeuw (afb. 6.3 & afb. 6.4).²⁴⁴

Afb. 6.3 Selectie van de vele glazen flessen en kannen van steengoed en aardewerk, afval van een vroeg 18de-eeuwse herberg, aangetroffen tijdens een opgraving in de tuin van het Buurtje 6 in Oudeschild.

Als we de focus leggen op de vondsten uit het opgehoogde terrein in de Ruyterstraat daterend in de vroege 19de eeuw, dan valt het aandeel serviesgoed van Engels industrieel aardewerk erg op. Op dat moment was de handel in dit moderne vaatwerk *booming business*, zoals bijvoorbeeld ook blijkt uit de lading van het "Schervenwrak", een in 1822 gestrand schip dat stuksloeg op de Zuidbank in de Rede van Texel. Hoewel er dus een grote hoeveelheid importaardewerk in de vorm van borden, koppen en schoteltjes tussen de vondsten is op te merken, geeft het materiaal over het algemeen een tamelijk armoedige indruk.

Afb. 6.4 Exotische voorwerpen in de vorm van een Portugees olijfolieamfoor, een Egyptische kalebasvormige fles en een Ottomaans waterfilter, gevonden tussen het afval van een vroeg 18de-eeuwse herberg ter hoogte van het Buurtje 6 in Oudeschild.

244 Stellingwerf & Bartels 2019.

Het meeste industrieel vervaardigde aardewerk uit Engeland bestaat uit goedkoop massagoed dat aan het begin van de 19de eeuw binnen alle lagen van de samenleving betaalbaar was geworden. Ook was het nuttigen van de exotische dranken thee en koffie inmiddels bij de gehele bevolking ingeburgerd geraakt. Opmerkelijk is het grote aantal items dat eertijds gerepareerd is geweest met krammen. Tussen de vondsten uit de ophogingslaag konden maar liefst elf objecten met kramgaten worden geteld. Zelfs de meest simpel versierde en sterk versleten borden van majolica en faience evenals onversierde borden van Engels aardewerk vond men de moeite waard om te laten repareren. De zuinigheid waarmee men tweehonderd jaar geleden leefde in Oudeschild komt sterk naar voren. Uit de samenstelling van het vondstmateriaal wordt duidelijk dat de meeste mensen in de omgeving waarschijnlijk weinig te besteden hadden. Het armzalige karakter van het vondstmateriaal hangt vermoedelijk samen met de sterke neergang van de internationale zeevaart op de Rede van Texel in de Napoleontische tijd. Veel inwoners van Oudeschild verloren hun inkomsten, omdat het aantal zeelieden dat eertijds vanaf de schepen op de Rede het dorp bezochten voor proviand en vermaak drastisch was afgenomen.

In de gedempte Skilsloot werden honderden gebroken voorwerpen uit de late 19de en vroege 20ste eeuw aangetroffen. De samenstelling van het vondstmateriaal is vrij standaard voor die periode en redelijk vergelijkbaar met het contemporaine stadsafval van Den Burg dat in de nieuwbouwwijk De Tuunen werd aangetroffen. Het gros van de vondsten bestaat uit serviesgoed van Maastrichts industrieel vervaardigd aardewerk en Europees porselein. Daarnaast zijn keukengerei van grove keramieksoorten en tientallen flessen en potjes van steengoed en glas gevonden. Het meeste materiaal is niet opvallend luxe voor die tijd. Diverse kitscherige vaasjes en beeldjes getuigen van een wat volkse sfeer. In grote herenhuizen zouden deze smaakloze items zeker niet passen. Dure serviesstukken als vleeschalen, sauskommen en terrines en bijzonder kristalgeslepen glaswerk ontbreken ook tussen de vondsten. Het meeste porseleinen serviesgoed bestaat uit koffie- en theekoppen en schotels. Tafelwaar is veelal van het goedkopere industrieel aardewerk gemaakt. Bovendien is ten opzichte van de vroeg 19de-eeuwse ophogingslaag weinig antiek porselein en aardewerk in de sloot gevonden. Een voetstuk van een kruisbeeld getuigt van een katholieke invloedsfeer in het dorp. Naast het gebroken vaatwerk zijn veel onderdelen van leren schoenen gevonden. Moderne rubberen zolen en dergelijke ontbreken nog tussen het vondstmateriaal.

In de gedempte Skilsloot bevonden zich niet echt typische voorwerpen als gereedschappen die aan een smederij gerelateerd kunnen worden. Drie flessen, oorspronkelijk gevuld met een smeermiddel voor leer, hebben wellicht bij de productie van paardentuigen een rol gespeeld. Daarentegen werden wel diverse items van kokosvezels aangetroffen, als een stuk touw en een stootwil, die duidelijk een functie in de scheepvaart hebben vertegenwoordigd. Kokosnoten waren inmiddels een algemeen beschikbare grondstof uit de Nederlandse koloniën voor diverse ambachten geworden. Op Texel zullen verschillende vaklieden zich bezig hebben gehouden met het fabriceren van gebruiksvoorwerpen van kokosvezels. Ook verschillende objecten van keramiek met resten teer en verf zouden kunnen relateren aan het onderhoud van schepen. Uit deze scheepsgerelateerde vondsten komt sterk het karakter van Oudeschild als vissersdorp in de 19de en 20ste eeuw naar voren.

Samenvattend heeft dit onderzoek een interessante inkijk gegeven op het leven van de inwoners van Oudeschild in een periode die in de Texelse geschiedenis weinig aandacht krijgt. Doorgaans

ligt de nadruk van de Texelse geschiedschrijving op het welvaren van het eiland tijdens de hoogtijdagen van de VOC en het reilen en zeilen op de Rede van Texel. De archeologische documentatie van een gedempt deel van de verlengde Skilsloot uit 1795 schetst een beeld van de pogingen die men eind 18de eeuw ondernam om de welvaart van Oudeschild in een tijd van oorlog en verval in stand te houden. De aanleg van het Noord-Hollands kanaal in 1824 deed het belang van de rol van Oudeschild en de Rede van Texel in de overzeese handel sterk dalen. Het veelvuldig aangetroffen vondstmateriaal uit de 19de eeuw sluit goed op dit overwegend negatieve beeld aan.

7. Beantwoording onderzoeksvragen

In dit hoofdstuk worden de vragen uit het Programma van Eisen beantwoord. De antwoorden zijn beknopt, voor meer informatie wordt verwezen naar de relevante hoofdstukken.

Algemeen

1. Dient de archeologische verwachting uit de archeologische quickscan te worden bijgesteld?

De archeologische verwachting voor dit plangebied was dat er sporen van de gedempte Skilsloot en een laat 19de-eeuwse tot 20ste-eeuwse smederij zouden worden aangetroffen. Van beide structuren zijn inderdaad sporen aangetroffen. Tevens werd verwacht dat er grote hoeveelheden vondstmateriaal uit de Nieuwe Tijd in de gedempte sloot zouden worden aangetroffen. Ook dit beeld klopte.

2. Wat is de gaafheid van de vindplaats en hoe zijn de conserveringsomstandigheden?

De houten beschoeiing van de laat 18de-eeuwse Skilsloot is zeer goed bewaard gebleven in de bodem. Van de oorspronkelijke bebouwing van de smederij waren weinig resten over. Deze zijn waarschijnlijk met de latere bouw en sloop van de supermarkt in respectievelijk 1971 en 2012 grotendeels weggebroken. Naast de vele keramiek- en glasvondsten werden in de gedempte sloot ook veel vondsten van organisch materiaal, als leren schoenen, houten gebruiksvoorwerpen en objecten van kokosvezels, in opvallend goede staat aangetroffen. De natte omstandigheden waarin de vondsten zich bevonden hebben tot een goede conservering geleid.

Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

1. Hoe zag hier het natuurlijke middeleeuwse landschap voorafgaand aan ontginning en bewoning er uit?

Dit is onbekend. Vermoedelijk was dit een uitloper van het middeleeuws veengebied.

2. Zijn resten van middeleeuwse ontginning aanwezig?

Nee.

3. Zijn kleiwinningssporen (dijkzoden) aanwezig?

Nee.

4. Waarvoor werd het plangebied gebruikt in de Middeleeuwen (mientgronden)?

Dit is onbekend.

5. Is een natuurlijke (rest)veenlaag aanwezig en wat verklaart de aan- of afwezigheid hiervan?

Ja er is een veenlaag aanwezig waarvan de bovenzijde lijkt verslagen. De top ligt op -2,0 m NAP.

6. Wat is de relatie tussen het plangebied en de aanleg van de Waddenzeedijk? Is de Skilsloot oorspronkelijk een dijksloot?

Aan de oostzijde is dekzand onder het veen gevonden, mogelijk ligt de Zeedijk hier op een lage dekzandrug, zoals ook bij de Schans is waargenomen.

7. Werpen de bevindingen nieuw licht op de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van Oudeschild?

De situatie van het plangebied op historisch kaartmateriaal maakt duidelijk dat we ons in het meest noordelijke punt van de 17de-eeuwse dorpskern van Oudeschild bevinden. Pas in de 19de eeuw blijkt dit terrein verder ontwikkeld te zijn. Tot die tijd lijkt het altijd zeer nat te zijn geweest. De 18de-eeuwse dendrochronologische dateringen van het hout uit de beschoeiing van de onderzochte gedempte Skilsloot sluiten aan op de historische vermelding dat deze in 1795 zou zijn verlegd tot de nieuwe haven uit 1784.

8. Heeft de Skilsloot een natuurlijke oorsprong (wadgeul/kreek) of is deze gegraven? Hoe breed was de Skilsloot en hoe is de sloot begrensd? Verandert dit door de tijd heen?

Ja, mogelijk ligt de sloot in een depressie die is ontstaan door de aanwezigheid van een oud (veen)stroompje. De sloot is een keer verbreed, waarbij hij uiteindelijk 7 m breed wordt. De oostelijk zijde is begrensd door een beschoeiing of kadeachtige constructie.

9. Welke inzichten levert het vondstmateriaal uit de Skilsloot op over de materiële cultuur gedurende de Nieuwe Tijd? In hoeverre is het vondstmateriaal vergelijkbaar met soortgelijk materiaal uit de omgeving?

Het gros van de vondsten dateert uit de 19de eeuw. Tussen de vondsten uit de ophogingslaag bevonden zich nog veel laat 18de-eeuwse objecten. Gedeeltelijk getuigen deze voorwerpen van de belangrijke rol die Oudeschild tijdens de 17de en 18de eeuw speelde in het internationale scheepsverkeer op de Rede van Texel, zoals de vondst van een kokosnoot en scherven van een Spaanse olijfamfoor en een Oost-Aziatische martavaan. Het vroeg 19de-eeuwse vondstmateriaal geeft vooral een armoedige indruk met opvallend veel gerepareerde gebroken en sterk versleten serviesonderdelen. De vondsten uit de periode rond 1900 hebben een volks karakter en sluiten deels aan op de lokale ambachten die in die tijd grotendeels in het teken van de visserij stonden. De vondstcomplexen zijn zeer vergelijkbaar met vondsten uit de regio. Het vroeg 19de-eeuws materiaal komt sterk overeen met de vondsten van een opgraving op het achtererf van een stolpboerderij aan De Ruyterstraat 130 in 2004. Het vondstmateriaal uit de vroege 20ste eeuw heeft veel gelijkenissen met het contemporain stadsafval van Den Burg dat enkele jaren geleden in de nieuwbouwwijk De Tuunen werd aangetroffen.

10. Wat zegt het aangetroffen vondstmateriaal over het consumptiepatroon, de welstand en wellicht de beroepen van de bewoners/havenbezoekers van Oudeschild door de tijd heen?

De vondsten maken duidelijk dat de inwoners van Oudeschild in de 19de eeuw toegang hadden tot exotische dranken als thee en koffie en dat zij dit hoofdzakelijk nuttigden uit goedkoop geproduceerd industrieel aardewerk uit Engeland en later in de 19de eeuw uit Maastricht. Opvallend is het grote aantal herstellende gebroken items uit de late 18de en vroege 19de eeuw. Ze geven de indruk dat de lokale bevolking het vooral moeilijk had tijdens de onstuimige Napoleontische tijd, toen de internationale handel op zijn gat lag. Eind 19de eeuw lijkt Oudeschild grotendeels te zijn gefocust op de visserij. Vondsten als gebruiks-aardewerk met resten teer en verf evenals touw en een stootwil van kokosvezels getuigen van de sterke betrokkenheid van de lokale inwoners bij de scheepvaart. De vondst van de bast van een kokosnoot maakt duidelijk dat men niet enkel de beschikking had tot tuigage en andere uitrusting gemaakt van kokosvezels, maar deze artikelen waarschijnlijk lokaal ook zelf fabriceerde van dit materiaal.

11. Hoe is de Skilsloot opgevuld/gedempt?

De Skilsloot is in de jaren twintig van de 20ste eeuw gedempt met een grote hoeveelheid huishoudelijk afval dat vermoedelijk is gehaald of opgekocht van een centrale stortplaats van het dorp.

12. Zijn sporen of vondsten te koppelen aan de smederij uit de 19de/20ste eeuw?

Resten van een smeedhaard of kelder van gele en rode bakstenen en een houten tonput kunnen aan de smederij gerelateerd worden. Het vondstmateriaal dat vrij zeker aan de smederij te koppelen valt bestaat uit stukken gesmeed ijzer, veelal in de vorm van staven, enkele ijzerslakken en wat brokjes steenkool uit de vermoedelijke smeedhaard. Een flesje met machineolie is wellicht gebruikt voor het onderhoud van bijvoorbeeld een mechanische boormachine in de smederij. Verder zijn drie flesjes eertijds gevuld met een smeermiddel voor leer in de gedempte sloot aangetroffen. Mogelijk zijn deze door de smid gebruikt om ingekocht leren paardentuig in te vetten en te verkopen in combinatie met eigen gesmede gespen en ringen. Een duimstok kan eveneens door de smid als gereedschap in zijn werkplaats gebruikt zijn.

Literatuur

Akker, M., van den, 2007. *Fries Aardewerk. Majolica. Faience. Kerfsnee. Harlinger Aardewerk Museum. Collectie Minze van den Akker*, Meppel.

Bartels, M.H., 1999. *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle.

Bartels, M.H., 2004. Twee kleine martavanen en andere 18de-eeuwse Chinese keramiek uit de Bruynsstee te Deventer, in: H. Clevis (red.), *Overijssels Erfgoed. Archeologische en Bouwhistorische Kroniek 2003*, 73-78.

Barker, D. & P. Halfpenny, 1990. *Unearthing Staffordshire. Towards a new understanding of 18th century ceramics*, Stoke-on-Trent.

Berg, G.T.C., van den & J.P.L. Vaars, 2005. Archeologische waarneming De Ruyterstraat 130, Texel, *Hollandia Reeks 70*, Zaandijk.

Berghe, K., van den, 2012. Afval met achtergrond. Onderzoek naar vondsten uit een laat 19^e eeuwse vuilstortplaats in Arnhem, in: *Monumenten 11*, 6-9.

Berghe, K., van den & A. Berends 2016. Archeologisch onderzoek naar laat 19e- en vroeg 20e-eeuws vondstmateriaal uit Arnhem. Een reconstructie van materiële stadscultuur omstreeks 1900, *EARTH Integrated Archaeology Rapporten 76*.

Birks, S., 2021. William Smith & Co, *A-Z of Stoke-on-Trent Potters* (<http://www.thepotteries.org/allpotters/937a.htm>, op 17-12-2021).

Bogaers, M.R., 1992. *Drukdecors op Maastrichts aardewerk 1850-1900*, Lochem.

Boer, A.T., de, 2021. Verzonken schatten. Een collectie van Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/pages/collectie/Verzonken+schatten, op 02-12-2021).

Bonke, H., 2002. De Verenigde Oost-Indische Compagnie op de Rede van Texel, in: H. Bonke, H. Eelman, P. Moree, C. Reij, V. Roeper & I. Vonk-Uitgeest (red.), *Texel en de VOC. Schepen op de rede, Texelaars in de Oost*, 17-42.

Brinck, N., 2020. *Kanonnen van Nederland. Nederlands geschut en andere oude kanonnen in Nederland*, Amersfoort.

Carpentier, D. & J. Rickard, 2001. *Slip Decoration in the Age of Industrialization. Ceramics in America 2001* (www.chipstone.org/article.php/9/Ceramics-in-America-2001/Slip-Decoration-in-the-Age-of-Industrialization, op 15-12-2021).

Rickard, J. & D. Carpentier, 2004. *The Little Engine That Could: Adaptation of the Engine-Turning Lathe in the Pottery Industry* (www.chipstone.org/article.php/151/Ceramics-in-America-2004/The-Little-Engine-That-Could:-Adaptation-of-the-Engine-Turning-Lathe-in-the-Pottery-Industry, op 21-12-2021).

Carmiggelt, A., 1998. Een fort aan de Waddenzee. Geschiedenis en archeologie van De Schans op Texel, *Archeologische publicatie Provincie Noord-Holland 3*.

Clevis, H., 2007. *Opgeruimd staat Netjes. Keukengoed en tafelgerei van een bouwhuis van de Kranenburg (1840-1865)*, Zwolle.

Christie's Amsterdam, 1995. *The Diana cargo. Chinese export porcelain and marine artefacts. Veilingcatalogus*, no. 2255, Amsterdam.

Dijk, C., van, 2017. De schatten van het Schervenwrak. Historisch en archeologisch onderzoek van een 19de-eeuwse driemaster in de Waddenzee bij Texel, Oldenzaal.

Dros, G.E., N. Huijsman, M.C.A. Palm & C.J. Reij (red), 1991. *Uitgave van de Historische Vereniging Texel opgericht 17 Mei 1985*, Nummer 20, September 1991, Den Burg.

Duijn, D.M., Schrickx, C.P., 2016. Nouveau Riche aan de Nieuwe Haven. Archeologisch onderzoek naar woon- en pakhuizen en het kantoor van de WIC tussen de Paktuinen en Nieuwe Haven in Enkhuizen, *Westfriese Archeologische Rapporten* 87, Hoorn.

Garachon, I., 2012. '...Platelen cram ic.' Van porseleinkrammer tot keramiekreparateur, in: *Vormen uit Vuur* 2012/2, 38-51.

Gawronski, J. & J. Veerkamp, 2004. Bakstenen. Bouwstenen van Amsterdam, in: J. Gawronski, F. Schmidt, M.-Th van Thoor (red.), *Amsterdam Monumenten & Archeologie* 3, 10-23.

Gawronski, J. & J. Veerkamp, 2005. Plavuizen. Amsterdamse vloeren archeologisch bekeken, in: J. Gawronski, F. Schmidt, M.-Th van Thoor (red.), *Amsterdam Monumenten & Archeologie* 4, 120-131.

Gerritsen, A., 2015. 'Soja, zo als die uit Oost-Indien komt': De vroege geschiedenis van sojasaus in Nederland, in: *Aziatische Kunst* 45, 23-33.

Gerritsen, S., & D.M. Duijn, 2014. Bronstijd greppels en een middeleeuwse terp. Inventariserend en aanvullend archeologisch onderzoek aan Westeinde 107, gemeente Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 66, Hoorn.

Goubitz, O., 2001. *Stepping through Time - Archaeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*, Zwolle.

Griffin, J., 2007. The Marking and Dating of Leeds Creamware and Pearlware, in: T. Walford & R. Massey, *Creamware and Pearlware Re-examined*, 43-50.

Groot, A.S., de & H. de Weerd, 2019. *Programma van Eisen Landbodems. De Ruyterstraat 27, Oudeschild*, Hoorn.

Groeneweg, G., 1992. *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiks-aardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom*, Waalre.

Hardy, G., 2016. *F. Ad.Richter & Cie* (www.ankerstein.org/html/CO.HTM, op 21-12-2021).

Holwerda, J., 2016. Toenmalige tuinen op Texel, in: A. van der Does en J. Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland II: Denken en Doen in de Nederlandse Tuinkunst 1500-2000*, Ulvenhout, 131-140.

Hummel, G.E., 2021. *Parfumerie L. Plassard*, Cleopatra's Boudoir (cleopatrasboudoir.blogspot.com/2014/10/parfumerie-l-plassard.html, op 21-12-2021).

Jong, H. de, 2015. De geologie van Texel, *Geografie nov/dec 2015*, Utrecht.

Jörg, C.J.A., 1986. *The Geldermalsen. History and Porcelain*, Groningen.

- Kaan, L., 2013. De ondergang van de 'NE 165': een scheepswrak bij Schokland. Een verrekijker bij canon-venster 3: 'De Zuiderzee, slagveld en visbun', *Canon de Noordoostpolder* (www.canonnoordpolder.nl, op 3-12-2021).
- Kadastraal Minuutplan 1828, Gemeente Texel, Sectie D, genaamd Het Oude Schild, Vierde Blad (beeldbank.cultureelerfgoed.nl).
- Kleij, P., 1995. Aardewerk en glas uit het scheepswrak Texelstroom IV, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 2. Symposium on Medieval and Post-Medieval Ceramics. Antwerpen 25 and 26 January 1995*, 49-64.
- KPM Berlin, 2021. *Der KPM Stempel und seine Geschichte* (www.kpm-berlin.com/porzellan-shop/inspiration/wussten-sie-schon/der-kpm-stempel-und-seine-geschichte, op 17-12-2021).
- Kroes, J., 2019. *Bij de groote op Texel. De elite van het eiland Texel in de lange achttiende eeuw (1700-1810)*, 's-Gravenhage.
- Laan, C.A., 2003. *Drank & Drinkgerei. Een archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek naar de alledaagse drinkcultuur van de 18de-eeuwse Hollanders*, Amsterdam.
- Lahey, A., 2006. The Better Clothespin, in: *Invention & Technology Magazine* 22/2.
- Langeweg, S., 2016. De techniek van het versieren: het decoreren van aardewerk bij Regout/Sphinx en Société Céramique in Maastricht, in: A. Knotter (red.), *Keramiekstad: Maastricht en de aardwerkindustrie in de negentiende en twintigste eeuw*, 106-143.
- Maling Collectors Society, 2021. *Factory Marks* (www.maling-pottery.org.uk/marks.html, op 13-12-2021).
- Marshall, C.S., 2021a. *Porcelain Marks & More* (www.porcelainmarksandmore.com/resources/history-notes.php, op 3-12-2021).
- Marshall, C.S., 2021b. Waldenburg (Wałbrzych), *Porcelain Marks & More* (www.porcelainmarksandmore.com/related/silesia/waldenburg-01/index.php, op 17-12-2021).
- Marshall, C.S., 2021c. Saargemünd (Sarreguemines), *Porcelain Marks & More* (www.porcelainmarksandmore.com/related/lorraine/saargemuend-01/index.php, op 17-12-2021).
- Meulen, A., van der & P. Smeele, 2004. Laat achttiende-eeuwse experimenten met Delft in de hoofdrol: Roomcouleurd aardewerk, *Vormen uit Vuur: Mededelingenblad Nederlandse vereniging van vrienden van ceramiek en glas* 2004/3, 2-18.
- Meulen, A., van der & P. Smeele, 2005. *Fries Aardewerk. De pottenbakkers van Friesland 1750-1950. Het ambacht. De mensen. Het aardewerk*, Leiden.
- Meulen, A., van der & P. Smeele, 2009. Frankforter Potten. De import, de namaak en de invloed op het Nederlandse assortiment 1760-1940, in: H. Clevis (red.): *Medieval Material Culture. Studies in honour of Jan Thijssen*, 193-223.
- Meulen, A., van der & P. Smeele, 2012. *De pottenbakkers van Gouda 1570-1940 en hun betekenis voor de geschiedenis van de Nederlandse keramiek*, Leiden.
- Meulen, A., van der & R. Tousain, 2017. Voor de Nederlandse markt. Duits steengoed uit het Westerwald en van elders, *Vormen uit vuur* 234.

Miller, G.L., 1991. A Revised Set of CC Index Values for Classification and Economic Scaling of English Ceramics from 1787 to 1880, *Historical Archaeology* 25/1, 1-25.

Minneboo, A. & W. Stellingwerf, 2021. Toeristen in De Tuunen. Historisch afval van Hotel Texel in een nieuwbouwwijk van Den Burg, *Archeologie Texel* 5.

Nationaal Archief.

Nederlands Openlucht Museum, 2021. *Amsterdams Bont* (collectie.openluchtmuseum.nl/amsterdams-bont, op 13-12-2021).

Nienhaus, H., 1980a. Mineraalwaterkruiken van grès met zoutglazuur en de daarop voorkomende bronmerken, in: *Antiek* 14, 567-583.

Nienhaus, H., 1980b. Mineraalwaterkruiken van grès met zoutglazuur, bron- en fabrikantenmerken. Van klei tot geglazuurde kruik, in: *Antiek* 15, 489-509.

Nienhaus, H., 1986. Funde alter Brunnenkrüge als Zeugen der Geschichte, in: *Der Mineralbrunnen. Fachzeitschrift des Verbandes Deutscher Mineralbrunnen* 4, 98-126.

Noord-Hollands Archief.

Perger, T., 2011, Friese bakstenen op weg naar Hoorn, in: M. Bartels (red.), Gezonken als een baksteen. De schipbreuk van de tjalk van de Friese schipper Karsten Hoytes op 3 november 1752. Archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek naar een gezonken vrachtvaarder in het Hoornse Hop, Hoorn, *Publicaties Stichting Archeologie West-Friesland* 1, 57-66.

Pluis, J., 2013. *De Nederlandse Tegel. Decors en benamingen. 1570-1930*, Leiden.

Polling, A., 2006. *Maastrichtse ceramiek. Merken en dateringen. P. Regout (De Sphinx), N. A. Bosch, Clairmont en Chainaye, Société Ceramique, Guillaume Lambert, L. Regout (Mosa), F. Regout, Alfred Regout (Rema)*, Lochem.

Roeper, V., 2002. Het Weesewater. Texels drinkwater op de schepen van de VOC, in: H. Bonke, H. Eelman, P. Moree, C. Reij, V. Roeper & I. Vonk-Uitgeest (red.), *Texel en de VOC. Schepen op de rede, Texelaars in de Oost*, 43-52.

R.K. Parochie Texel, 2017. *De historie van de parochie* (www.rkparochietexel.nl/de-historie-van-de-parochie/, op 21-12-2021).

Samford, P.M., 1997. Response to a market: Dating English Underglaze Transfer-Printed Wares, *Historical Archaeology* 31/2, 1-30.

Soetens, J., 2001. *In glas verpakt. Packaged in glass. European Bottles. Their History and Production*, Amsterdam.

Schulpengat.nl, 2020. *Geschiedenis TESO-aanlegplaats Oudeschild* (www.schulpengat.nl/geschiedenis-oudeschild, op 29-11-2021).

Schoorl, H., 1999. *De Convexe Kustboog I, Texel-Vlieland-Terschelling. Bijdragen tot de kennis van het westelijk Waddengebied en de eilanden Texel, Vlieland en Terschelling. Het westelijk Waddengebied en het eiland Texel tot circa 1550*, Schoorl.

Stellingwerf, W., 2014. "Een handelaar in 't allegaar?" *Analyse van de keramiek- en glasvondsten uit scheepwrak OL79, gemeente Dronten*, Leiden/Lelystad.

Stellingwerf, W. & A. Bult, 2016. "Skerven fan 'e Skar". *Tentoonstellingscatalogus*, Museum Warkums Erfskip.

Stellingwerf, W., 2019. *The Patriot behind the pot. A historical and archaeological study of ceramics, glassware and politics in the Dutch household of the Revolutionary Era: 1780-1815*, Zwolle.

Stellingwerf, W. & M.H. Bartels, 2019. Afval van kroegen en hoerenhuizen: Vondsten uit het 'Kollegat' in Oudeschild. *De archeologische kroniek van Noord-Holland* 2018, 133-136.

Stellingwerf, W., 2020. Engelse transferware uit de vroege 19de eeuw. Een sociaal-culturele interpretatie. Het voorbeeld van de lading van een scheepswrak uit 1822, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 6. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 6 and 7 June 2019*, 55-85.

Transferware Collector's Club, 2021. *Transferware Database of Patterns & Sources* (www.transferwarecollectorsclub.org/, op 20-12-2021).

Vereeniging tegen de kwakzalverij, 1899. De kwakzalvers-manieren van de firma Kraepelien en Holm, in: *Maandblad uitgegeven door de vereeniging tegen de kwakzalverij* 3, 3.

Vos, A. D., 2012. Onderwaterarcheologie op de Rede van Texel. Waardstellende onderzoeken in de westelijke Waddenzee (Burgzand), *Nederlandse Archeologische Rapporten* 041.

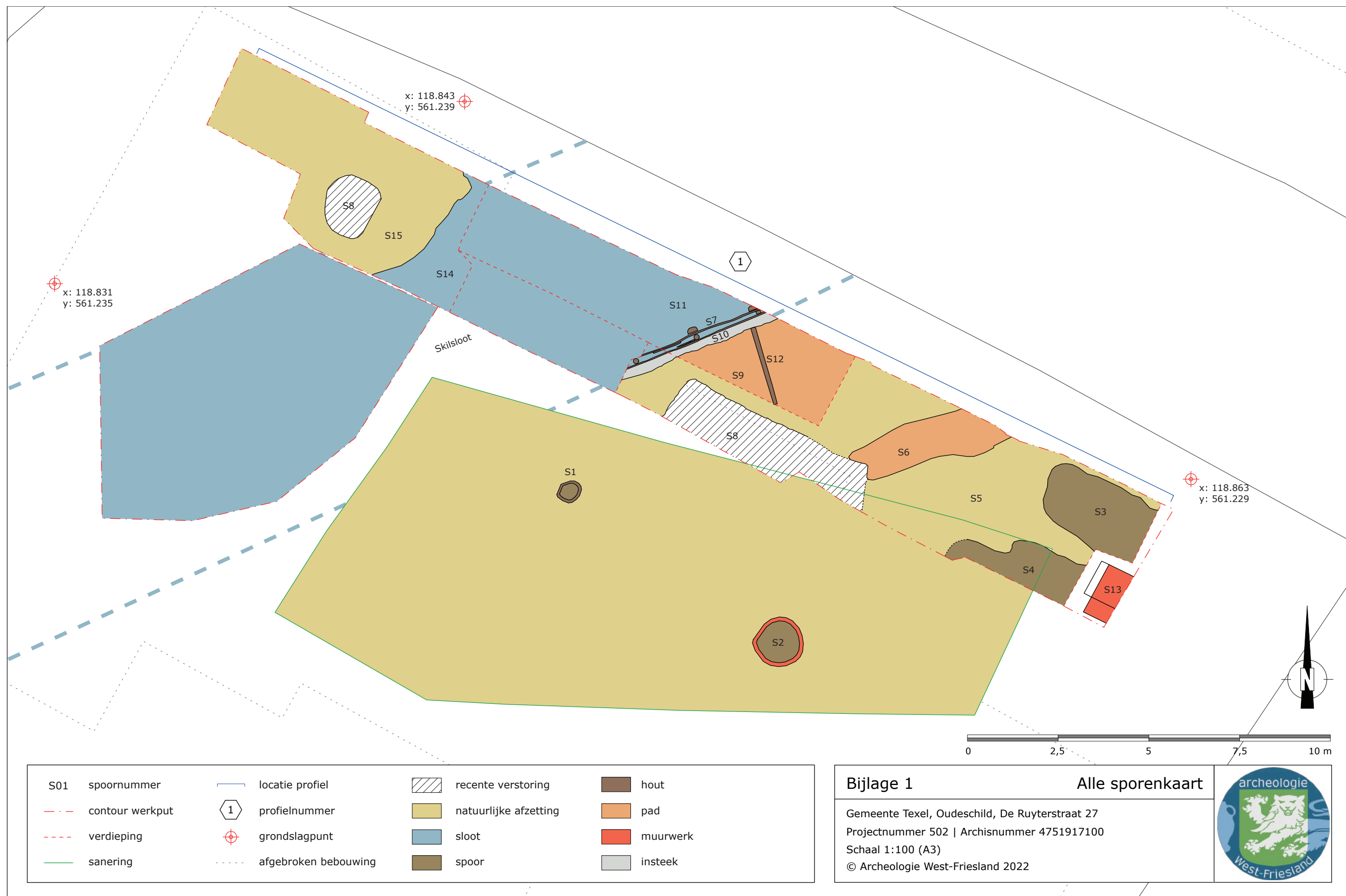
Vlis, J.A., van der, 1975. *'t Lant van Texsel. Een geschiedschrijving door J.A. van der Vlis*, Den Burg.

Walford, T. & R. Massey (red.), 2007. *Creamware and Pearlware Re-examined*, Beckenham.

Wieland, 1984. Mineralwasserkrüge aus Selters, in: *Der Mineralbrunnen. Fachzeitschrift des Verbandes Deutscher Mineralbrunnen* 3, 286-292.

Winterhuder Bier, 2021. *Eine Brauerei mitten in Winterhude?* (www.winterhuderbeer.com, op 21-12-2021).

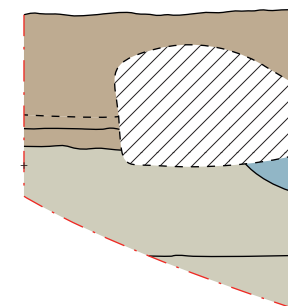
Wittop Koning, D.A., 1975. Mineraalwaterkruiken, in: *Antiek* 10, 853-862.

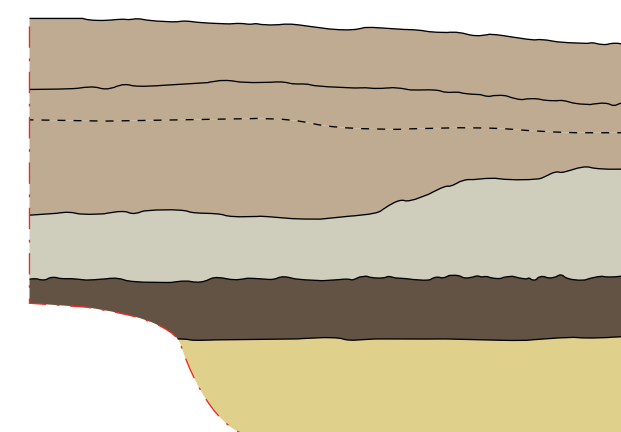
① Noordprofiel, Werkput 1

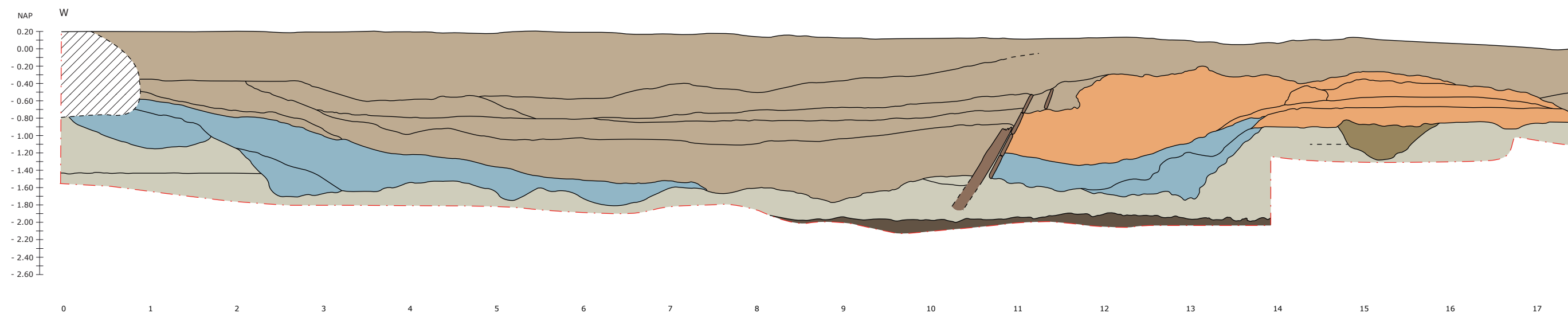
① Noordprofiel, Werkput 1

① Noordprofiel, Werkput 1

① Noordprofiel, Werkput 1

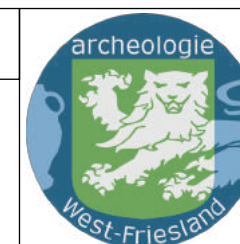

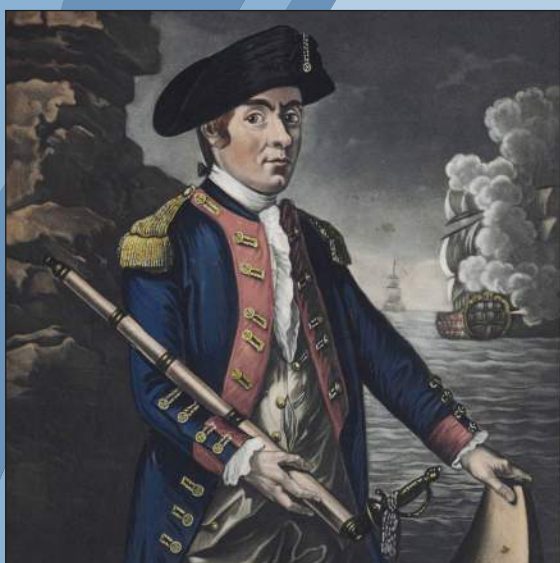
--- contour profiel	dekzand	hout
① profielnummer	mariene afzettingen	pad
verstoring/instorting	veen	spoor
demping & ophoging	slootkant/kwelder	

Bijlage 2

Profiel 1

Gemeente Texel, Oudeschild, De Ruyterstraat 27
 Projectnummer 502 | Archisnummer 4751917100
 Schaal 1:50 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2022

ISSN: 2210-4364 (print)
ISSN: 2665-9387 (online)